

CAMERA'S EN DE NOODZAKELIJKE ONTGROENING VAN DE PRIVACYWET ¹

Inleiding

Aan literatuur over door techniek gedomineerde samenlevingen, waarin mensen onderworpen worden aan voortdurende automatische observatie en controle, ontbreekt het hoegenaamd niet. De angstaanjagende prognoses zijn alom bekend. Zoveel is duidelijk: niemand wil zo'n wereld. Of beter: zij die ze willen, houden hun mond. Toch lijkt die wereld met rasse schreden aan te komen: hoe men het ook draait of keert, camera's zijn een vertrouwd onderdeel van het huidige dagelijkse leven geworden...

Spioneren is van nature een ondemocratische praktijk: de bespioneerde weet niet dat hij in het oog wordt gehouden en kan zijn zaak bijgevolg niet op enig democratisch forum ter sprake brengen. Zijn onwetendheid staat haaks op de openbaarheid die de rechtsstaat veronderstelt. Als alleenstaand gegeven zou dit reeds een voldoende argument zijn om de werkgevers van Delhaize, Argenta, het Paleis V.Z.W., «een Waregems textielbedrijf», ²... terug te fluiten.

De discussie wordt evenwel in een andere richting geduwd, een die de zaak moeilijker maakt en verklaart waarom, niettegenstaande onze weerzin, spionage toch oprukt. Tegenover een ieders fundamenteel democratisch belang niet te worden bespioneerd, gelden immers andere belangen (controle, efficiëntie, veiligheid,...). De beroering rond het ontslag van champagnedrinkend Delhaizepersoneel kan dan ook alleen begrepen worden wanneer alle bij deze zaak op het spel staande belangen samen in beschouwing worden genomen. De ene partij gebruikt geheime camera's en creëert een werkplek waarin zelfs het neuspeuteren (in het geheim) wordt geregistreerd. De andere partij ontvreemdt champagne en vergrijpt zich zodoende aan het strafrecht, wat een ontslag rechtvaardigt. Afgaande op de reacties bij de publieke opinie en bij de rechters in ontslagprocedures, lijkt het erop dat in zo'n belangenconfrontatie het vooral onze individuele morele sensibele is die bepaalt welk kamp we kiezen. ³ Maar hoeft er echt gekozen te worden? Is het noodzakelijkerwijs: voor controle én tegen privacy (of omgekeerd)?

Wij denken dat het recht hier bemiddelend kan optreden door de conflicterende belangen (primair: controle versus privacy) af te wegen in het licht van een reeks fundamentele regels die rechtstreeks aansluiten bij het recht op eerbied-

ging van de privacy (art. 8 E.V.R.M.). Bedoeld worden de internationaal aanvaarde basisbeginselen van persoonsgegevensbescherming, zoals die uiteindelijk (afgezwakt) zijn opgenomen in de Belgische wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens. ⁴ In grote lijnen treft men de basisprincipes inzake de automatische verwerking van persoonsgegevens aan in de O.E.S.O.-Richtlijnen ⁵ en het door België nu eindelijk geratificeerde Verdrag van Straatsburg. ⁶ Ze zijn eveneens aanwezig in het door de Commissie van de Europese Gemeenschappen ingediende gewijzigd voorstel van Privacyrichtlijn. ⁷ De inhoud van deze teksten is telkens zeer gelijklopend. Zeer sterk samengevat ⁸ volgt uit deze regels dat informatie over personen in het algemeen slechts verwerkt en aangewend kan worden ter verwezenlijking van een vooraf – per aangifte – bekendgemaakt, duidelijk afgebakend en rechtmatig doel (openbaarheids- en finaliteitsbeginsel). Ook worden controlemogelijkheden erkend voor de betrokkene zelf (inzage- en verbeteringsrecht) en wordt in een speciale openbare instantie wettelijk voorzien. Beide kunnen een reëel toezicht uitoefenen op het gebruik van de verwerking, alsook op de aard der verwerkte gegevens. Onze stelling luidt nu dat ook camera's onder dit «gegevensrecht» vallen. De prille jeugd van de Belgische privacywet maakt het echter niet mogelijk dit reeds met voorbeelden te illustreren. Gekeken kan hier echter wel

⁴ Wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens, *B.S.*, 18 maart 1993.

⁵ O.E.S.O.-Richtlijnen: OECD-Guidelines Governing the Protection of Privacy and Transborder Data Flows of Personal Data, 23 september 1980 in *Guidelines Governing the Protection of Privacy and Transborder Data Flows of Personal Data*, Parijs, OECD, 1980, 9-12; *International Legal Materials*, 1981, I, 317.

⁶ Verdrag van Straatsburg: Convention for the protection of individuals with regard to automatic processing of personal data, Council of Europe, January 28, 1981, *European Treaty Series*, nr. 108; *International Legal Materials*, 1981, I, 422; wet van 17 juni 1991 houdende goedkeuring van het Verdrag tot bescherming van personen ten opzichte van de geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens opgemaakt te Straatsburg op 28 januari 1981, *B.S.*, 30 december 1993.

⁷ CEG-gewijzigd voorstel van Privacyrichtlijn: gewijzigd voorstel voor een Richtlijn van de Raad betreffende de bescherming van natuurlijke personen i.v.m. de behandeling van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens, COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN, COM (92) 422 def. - SYN 287, Brussel, 15 oktober 1992, 143 pp.

⁸ Voor een uitgebreidere bespreking van de basisbeginselen zie o.a. DE HERT, P. en GUTWIRTH, S., «Controletechnieken op de werkplaats (deel 2): een herbeschouwing in het licht van het persoonsgegevensbeschermingsrecht», *Oriëntatie*, 1993, 125-147, en GUTWIRTH, S., *Waarheidsaanspraken in recht en wetenschap. Een onderzoek naar de verhouding tussen recht en wetenschap met bijzondere illustraties uit het informaticarecht*, Brussel/Antwerpen-Apeldoorn, VUBPress/Maklu, 1993, 687 et seq.

¹ Met dank aan prof. dr. B. De Schutter.

² Een Waregems textielbedrijf plaatste onaangekondigd een verborgen camera achter een spiegel in het bedrijfsrestaurant; «Verborgen camera in refter van Waregems textielbedrijf», *De Morgen*, 21 maart 1991, 6.

³ Soms duiken alzo onverwachte frontvormingen op. Toen in 1992 aan het licht kwam dat Ford zijn werknemers in het geheim testte op druggebruik, waren de top van ABVV en ACV radicaal tegen, maar kozen de lokale délégués vreemd genoeg partij voor de werkgever; zie *De Morgen*, 21 augustus 1992. Niet iedereen werkt graag samen met dieven of druggebruikers...

worden naar het Franse stelsel dat al veel langer op basis van dezelfde beginselen functioneert. Waar nuttig, wordt tevens stilgestaan bij Nederland en Duitsland.

Camera's geplaatst door private personen

M.b.t. *verborgen camera's* slapen de Fransen al twintig jaar op hun beide oren. Reeds in 1970 werd een strafbepaling ingevoerd die het heimelijk filmen in een private plaats bestraft.⁹ Ook de werkplaats valt hieronder: verboden is het geheim filmen van werknemers, op welk ogenblik ook, tijdens de uitvoering van hun arbeidscontract. Dit verbod geldt zowel voor niet-voor-het-publiek-toegankelijke bedrijfslokalen (de kantine) als voor bedrijfslokalen waarin werknemers vertoeven en waartoe het publiek slechts op bepaalde tijdstippen toegang heeft. Artikel 368 C.P. is dus niet van toepassing op bedrijfslokalen toegankelijk voor het publiek. In 1991 vernietigde de civiele kamer van het Franse Hof van Cassatie de beslissing van de feitenrechter die het ontslag op staande voet had aanvaard van een via geheime camera's betrapte stelende caissière.¹⁰ Het Hof bestempelde het aangedragen bewijs als onrechtmatig omdat het verkregen was met schending van het door artikel 9 Code civil gegarandeerde privé-leven. Een jaar later daarentegen aanvaardde de strafkamer van hetzelfde Hof wél het door een werkgever aangedragen «geheim camerabewijs» in een zaak van stelende caissières. Over het privé-leven werd niet gerept; het bewijs werd (o.m.) aanvaard via een beroep op de regel van het vrije bewijs in strafzaken.¹¹

Uit ongeveer dezelfde periode als artikel 368 C.P. stamt de Nederlandse strafbepaling die het ongevraagd nemen van foto's incrimineert ter bescherming van in woningen vertoevende personen (139f-g Sw.).¹² Een lichtere strafmaat geldt

voor het heimelijk fotograferen van aanwezigen in cafés en andere voor het publiek toegankelijke plaatsen (441b Sw.).¹³ Zowel de Franse als de Nederlandse bepalingen passen in een geheel van strafbaarstellingen ten aanzien van bespiedingsmisbruiken met (visuele en auditieve) technische hulpmiddelen. Overgewaaid uit de Verenigde Staten zorgden deze in de jaren zestig overal ter wereld voor grote beroering (o.a. Watergate).¹⁴ Mede onder Europese impuls werd hierop in verschillende landen snel gereageerd door de strafbaarstelling van zulke praktijken.¹⁵ België heeft niet ingespeeld op die wetgevingsgolf en bleef m.b.t. visuele intrusie opgescheept met een zeer fragmentair juridisch kader en een verdeelde rechtspraak.¹⁶ Nog in 1985 oordeelde een Luiks rechter dat «un employeur peut utiliser 'son' téléphone pour surveiller son personnel, surtout en cas de suspicion, ainsi que la technique moderne de la télévision pour surveiller ses vendeuses ou la boîte noire pour surveiller notamment la conscience professionnelle de son pilote».¹⁷ Deze rechtspraak staat echter haaks op de bovenvermelde basisprincipes inzake gegevensverwerking en op de aanbeveling R(89)2 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa (waarin ook een Belgische minister zit)¹⁸ die ondubbelzinnig voorschrijft dat controleapparatuur slechts kan na raadpleging van de werknemers¹⁹ en dat «bij het verzamelen en gebruik van persoonsgegevens voor personeelsdoeleinden (...) de eerbiediging van het privé-leven en de menselijke waardigheid (dient) te worden gewaarborgd, in het bijzon-

¹³ M.b.t. de toepasbaarheid van de Nederlandse strafbepalingen op visuele controle: CASPERS, R., «Informatiebehoefte van werkgevers en privacy van werknemers», *Sociaal recht*, 1992, 9, 240, en DE HERT, P. en GUTWIRTH, S., «Controletechnieken op de werkplaats (deel 1): een stand van zaken», *Oriëntatie*, 1993, 98-99.

¹⁴ Cf. enkele films uit die tijd: *Blow Up* (Antonioni), *The Conversation* (Coppola). Over deze bespiedingstechnieken zie o.m. MARX, G.T., «La société de sécurité maximale», *Déviance et société*, 1988, 147-166, en MARX, G.T., «Privacy and technology», *The world & I*, september 1990, 523-541.

¹⁵ Hierover NOYON, T.J. en LANGEMEIJER, G.E., o.c., aantekening 1a bij art. 139a Sw.

¹⁶ Hierover DE HERT, P. en GUTWIRTH, S., l.c., 97-99.

¹⁷ Arbrb. Luik, 17 mei 1985, *J.T.T.*, 1985, 472.

¹⁸ COUNCIL OF EUROPE - COUNCIL OF MINISTERS, *Recommandation* nr. R (89) 2 of the Committee of Ministers to Member States on the Protection of Data used for Employment Purposes, Adopted by the Committee of Ministers, on 18 January 1989, 5 pp. Een Nederlandse vertaling is opgenomen in *Voorschriften Privacybescherming*, VAN CASTEREN, J.P.M., CLAESSENS, P.D.A. en HONDIUS, F.W. (red.), 's-Gravenhage, VUGA Uitgeverij, band 2, losbladig, deel C-10.

¹⁹ De derde aanbeveling uit *Recommandation* nr. R (89) 2 stelt: «Conform nationaal recht en praktijk en, waar nodig, de desbetreffende collectieve overeenkomsten, dienen werkgevers hun werknemers of de vertegenwoordigers van deze van tevoren volledig in te lichten of te raadplegen over het invoeren of wijzigen van automatische systemen voor het verzamelen en gebruiken van persoonsgegevens. Dit beginsel geldt ook voor het invoeren van of wijzigen van technische apparatuur welke dient voor het controleren van het verkeer en de productiviteit van werknemers. (...) De instemming van de werknemers of hun vertegenwoordigers dient te worden gevraagd voordat zulke systemen of apparatuur worden ingevoerd (...) indien blijkt dat het recht van de werknemers op eerbiediging van hun privéleven en menselijke waardigheid mogelijk zou kunnen worden geschaad, tenzij het nationale recht of de praktijk andere passende waarborgen bieden.»

⁹ Artikel 368 Code Pénal ingevoerd door de wet van 17 juli 1970, luidt: «Sera puni (...) quiconque aura volontairement porté atteinte à l'intimité de la vie privée d'autrui: 1. En écoutant, en enregistrant ou transmettant au moyen d'un appareil quelconque des paroles prononcées dans un lieu privé par une personne, sans le consentement de celle-ci; 2. En fixant ou transmettant, au moyen d'un appareil quelconque, l'image d'une personne se trouvant dans un lieu privé, sans son consentement. Lorsque les actes énoncés au présent article auront été accomplis au cours d'une réunion au vu et au su de ses participants, le consentement de ceux-ci sera présumé.»

¹⁰ Cass.civ., 20 november 1991, *Droit Social*, 1992, 28, noot; *Recueil Dalloz Sirey*, 1992 (Jurisprudence), 73-78; VAN DER HEIJDEN, P.F., «De verborgen videocamera en de verborgen rechter», *NJB*, 1991-92, 329.

¹¹ Cass.crim., 23 juli 1992, *Gazette du Palais*, 1993, 14 tot 16 maart, 34. Voor twee zeer uiteenlopende appreciaties van dit arrest vergelijk de menen de commentaar van Jean Pradel in *Recueil Dalloz Sirey*, 1993 (Sommaires commentés), 206 en die van Jean Hauser in *R.T.D.civ.*, 1993, januari-maart, 101.

¹² Ingevoerd door de wet van 7 april 1971 houdende enige strafbepalingen tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer, *Nl. Stbl.*, 180 (van kracht sedert 23 april 1971). M.b.t. 139f-g Sw.: Hoge Raad, 25 juni 1974, *Nederlandse Jurisprudentie*, 1974, 455; DOOMEN, J., *De hollende kleurling*, Contact, Amsterdam, 1991, 41. M.b.t. het bespieden en het nemen van foto's buitenshuis: Hoge Raad, 5 februari 1991, *NJB*, 1991, nr. 403; Hoge Raad, 1 juli 1988, *Informatierecht*, 1988, 6, 127 (bescherming tegen persfotografen via het auteursrecht); NOYON, T.J. en LANGEMEIJER, G.E., *Het wetboek van strafrecht*, zevende druk, bewerkt door REMMELINK, J., Arnhem, Gouda Quint, losbladig, aantekening 2 bij 139f.

der wat betreft de sociale en individuele omgang in het werkmilieu». ²⁰

Ook voor *niet-verborgen zichtbare cameracontrole* werd in Frankrijk een juridisch kader gecreëerd en zulks wel via de wet van 6 januari 1978 «relative à l'informatique, aux fichiers et aux libertés». ²¹ Deze wet, die de O.E.S.O.-Richtlijnen en het Verdrag van Straatsburg vooraf is geweest, draagt in zich de kiemen van de internationale basisprincipes inzake gegevensbescherming en richt een autonome privacycommissie op, nl. de Commission Nationale de l'Informatique et des Libertés (CNIL). Deze laatste waakt over de toepassing en naleving van de wet en de eruit voortvloeiende rechten, zij verschaft informatie, kan bemiddelen bij klachten, kan waarschuwingen richten en overtredingen van de wet aangeven bij het parket. Meer zelfs: in een subcommissie worden hoorzittingen over arbeidsrechtelijke privacyvraagstukken georganiseerd. Met de resultaten stelt de CNIL aanbevelingen en bindende «normes simplifiées» op. Het resultaat is indrukwekkend. Er zijn regels uitgewerkt over het ficheren van werknemers, over geautomatiseerde sollicitatiepakketten, over elektronische identificatiebadges, over controle op het gebruik van bedrijfstelefoons én... over cameracontrole. ²² Omdat de aanbevelingen het resultaat zijn van multilaterale hoorzittingen, worden ze goed opgevolgd door alle betrokken partijen. Het uitgangspunt van de CNIL is sluitend: computers, camera's, bandopnemers, identificatiebadges verschaffen telkens informatie over personen en er is in dezen geen relevant verschil tussen een beeld, een geur, een geluid en een elektronische impuls: de geboden en verboden voor computers gelden ook voor camera's, etc. Bijgevolg is het regime van de wet, zoals de CNIL ook besliste, van toepassing op camera's, wat o.m. impliceert dat elk visueel personeelsvolgsysteem vóór zijn opstarting moet worden aangegeven bij de CNIL. ²³ Dat is logisch: er is geen controle mogelijk van een gegevensverzameling wanneer noch de geregistreerde, noch de CNIL op de hoogte zijn. Verder is elke onrechtmatige, bedrieglijke of oneerlijke gegevensgaring verboden, ²⁴ zodat ook hier het verbod op geheime controle gefundeerd wordt.

Terug naar België, waar we vandaag de dag nog lezen dat patroons ongestoord zichtbare en verborgen camera's kun-

nen plaatsen. ²⁵ Was die bewering vroeger al aanvechtbaar, met de Privacywet van 8 december 1992 is ze ronduit verkeerd. Verborgen en zichtbare camera's vinden in deze wet een ondubbelzinnig antwoord. Inhoudelijk verschilt de wet overigens niet zo veel van haar reeds besproken Franse equivalent: ²⁶ er wordt een privacycommissie opgericht die zorgt voor de controle op de naleving van de wet (artt. 23-36); aan de geregistreerde worden een aantal rechten toegekend (artt. 9-15), terwijl aan de gegevenshouders een aantal plichten worden opgelegd (artt. 4-8 en 17-20). De wet heeft betrekking op de verwerking – hetzij geheel of deels geautomatiseerd, tenzij in een manueel bestand – van persoonsgegevens, d.w.z. gegevens die betrekking hebben op een natuurlijke persoon die is of kan worden geïdentificeerd. ²⁷ Beelden van een persoon vallen o.i. onder deze omschrijving. Camerabeveiligingssystemen vormen bovendien een automatische verwerking in de zin van de wet. Het zijn wel degelijk gehelen «van bewerkingen die geheel of gedeeltelijk langs geautomatiseerde weg zijn uitgevoerd en betrekking hebben op de registratie en de bewaring van persoonsgegevens, alsook op de wijziging, de uitwissing, de raadpleging of de verspreiding van deze gegevens (art. 1, § 3, Privacywet)». Een derde aanknopingspunt voor camera's wordt aangeboden door artikel 2 Privacywet dat bepaalt dat «iedere natuurlijke persoon (...) bij de verwerking van persoonsgegevens die op hem betrekking hebben, recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer (heeft)». De ruime formulering van deze bepaling brengt mee dat het recht ook ingeroepen kan worden, niet alleen ten aanzien van bewerkingen die van de eigenlijke verwerking deel uitmaken, maar ook van de daarmee verbonden operaties. «Aldus dient dit recht ook reeds

²⁵ Zo recent nog AUDENAERT, R., «Verborgen camera's, verborgen problemen», *Talent*, katern bij de *Financieel Economische Tijd*, 22 januari 1994, 3.

²⁶ Voor een uitvoerige bespreking van de wet zie BOULANGER, M.-H., DE TERWANGNE, C. en LEONARD, T., «La protection de la vie privée à l'égard des traitements de données à caractère personnel. La loi du 8 décembre 1992», *J.T.*, 1993, 369-388. CENTRUM VOOR INTERNATIONAAL STRAFRECHT, «De Belgische Privacywetgeving, een eerste analyse», *R.W.*, 1992-93, 1145-1154; DUMORTIER, J., «Privacybescherming en gegevensverwerking. Aantekeningen bij de Wet tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer t.o.v. de verwerking van persoonsgegevens», *VLJ.*, eerste kwartaal 1993, 4-14; GUTWIRTH, S., «De toepassing van het finaliteitsbeginsel van de Privacywet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens», *T.P.R.*, 1993, 1409-1468; LEMMENS, P., «Informatique et protection de la vie privée: la loi du 8 décembre 1992» in *Droit de l'informatique: Enjeux-nouvelles responsabilités*, POULLET, Y. (red.), Brussel, Editions du Jeune Barreau, 1993, 407-444, en POULLET, Y. en LEONARD, Th., «Les libertés comme fondement de la protection des données nominatives» in RIGAUX, F., *La vie privée. Une liberté parmi les autres?*, Travaux de la faculté de droit de Namur/Larcier, Namen/Brussel, 1992, 231-277.

²⁷ Artikel 1, § 5, privacywet luidt: «Geacht worden 'persoonsgegevens' te zijn, de gegevens die betrekking hebben op een natuurlijk persoon die is of kan worden geïdentificeerd.»

²⁰ Een *Recommendation* van het Ministercomité van de Raad van Europa houdt evenwel slechts een aanbeveling in voor de toepassing van een verdrag (in casu het Verdrag van Straatsburg, *supra*). Rechter en wetgever kunnen hiervan afwijken. Zo bijvoorbeeld m.b.t. het Europees Verdrag inzake overbrenging van geïdentificeerde personen en de Recommendation R(84)11: Hoge Raad, 28 mei 1991, *Nederlandse Jurisprudentie*, 1991, nr. 712.

²¹ Loi nr. 78-17 van 6 januari 1978 relative à l'informatique, aux fichiers et aux libertés, *Journal officiel*, 7 jan. 1978, err. 25 jan. 1978.

²² Meer uitgebreid: DE HERT, P. en GUTWIRTH, S., «Controletechnieken op de werkplaats (deel 2). Herbeschouwing in het licht van persoonsbeschermingsrecht», *l.c.*, 130-132. Zie ook de gepubliceerde jaarverslagen van de CNIL (uitgegeven bij *La documentation française*).

²³ Hierover: MOLE, A., «Informatique et libertés du travail: les nouveaux enjeux», *Droit Social*, 1990, 1, 63 met *verv.*

²⁴ Artikel 25 van de wet van 1978 verbiedt elke gegevensgaring «opérée par tout moyen frauduleux, déloyal ou illicite». Ook art. 5 Verdrag van Straatsburg en art. 6 CEG-gewijzigd voorstel van Privacyrichtlijn stellen dit eerlijkheidsbeginsel voorop.

bij de verzameling van de gegevens geëerbiedigd te worden.»²⁸

Camerabeveiligingssystemen vallen bijgevolg onder de Privacywet²⁹ en elkeen die een dergelijk systeem wil plaatsen, dient zich bijgevolg te conformeren aan de erdoor gestelde eisen. Geheel in de lijn van de basisbeginselen, vloeit uit de wet voort dat gegevensverwerkingen slechts na aangifte bij de Commissie kunnen worden opgestart.³⁰ In navolging van art. 5 Privacywet³¹ – kan dat, ten eerste, enkel en alleen in relatie tot vooraf bepaalde, wettige en duidelijk omschreven doeleinden (wettigheidsvereiste). Uitgaande, ten tweede, van het doel van de verwerking moeten de gekozen gegevens toereikend, ter zake dienend en niet overmatig zijn (conformiteitsvereiste).³² Bovendien moet het systeem de rechten van de geregistreerden respecteren en ten slotte is de houder van de geautomatiseerde verwerking gehouden tot naleving van de in de Privacywet vervatte plichten. De Commissie ziet – terugvallend op haar «algemene controlebevoegdheid over alle bestanden en gegevensverwerkingen»³³ – toe op deze voorwaarden en verplichtingen.³⁴

²⁸ LEMMENS, P., «De verwerking van persoonsgegevens door politiediensten en de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer», *Libera Amicorum J. D'Haenens*, Antwerpen, Kluwer, 1993, 215.

²⁹ DE HERT, P. en GUTWIRTH, S., «Camera's tussen controle en privacy-bescherming», *Journal des Procès*, nr. 257, 18 maart 1994, 24-25; DE HERT, P. e.a., «Samenspraak: Camera's op openbare plaatsen», *Pretext. Tijdschrift voor criminaliteitsbeheersing en -preventie*, april 1994, 11-17. Er bestaat evenwel onduidelijkheid over de vraag of een loutere camera-registratie zonder bewaring van de beelden onder de Privacywet valt: genuanceerd positief hierover zie DE HERT, P. en GUTWIRTH, S., «Controle-technieken op de werkplaats (deel 2a): een herbeschouwing in het licht van het persoonsgegevensbeschermingsrecht», *Oriëntatie*, mei 1993/5, 136.

³⁰ Artikel 17, § 1, luidt: «Alvorens een geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens wordt gestart, wordt daarvan bij de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer aangifte gedaan door de houder van het bestand.» De privacycommissie huist op het Poelaertplein 3, 1000 Brussel.

³¹ Artikel 5 Privacywet luidt: «Persoonsgegevens mogen slechts worden verwerkt voor duidelijk omschreven en wettige doeleinden en mogen niet worden gebruikt op een wijze die onverenigbaar is met die doeleinden. Zij dienen, uitgaande van die doeleinden, toereikend, ter zake dienend en niet overmatig te zijn.»

³² Over de reikwijdte van het wettigheids- en het conformiteitsvereiste, alsook hun verband met het proportionaliteitsbeginsel, zie GUTWIRTH, S., l.c., en POULLET, Y. en LEONARD, Th., l.c.

³³ Inleiding van de vice-eerste minister van Justitie en Economische Zaken, verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door mevr. Merckx-Van Goeij, *Gedr.St., Kamer*, B.Z., 1991-92, nr. 413/12, 3, en verder op p. 12: «Al haar bevoegdheden van advies, aanbeveling, bemiddeling, klachten, onderzoek, verslaggeving, prejudicieel advies, impliceren inderdaad deze algemene controlebevoegdheid.» Zie ook de inleidende nota van de minister van Justitie, verslag namens de commissie voor de Justitie uitgebracht door de heer Vandenbergh, *Gedr.St., Senaat*, 1991-1992 (B.Z.), nr. 445/2, 119.

³⁴ Daartoe kan ze op elk ogenblik de gegevens uit de aangifte raadplegen; een onderzoek instellen tot het verkrijgen van meer informatie (art. 32, nr. 1); een gemotiveerde aanbeveling richten tot de houder van een bestand nadat deze gehoord is (art. 30, § 2) ... Bovendien behoort zij, tenzij de wet anders bepaalt, bij het parket aangifte te doen van vastgestelde misdrijven (art. 32, § 2) en kan haar voorzitter ieder geschil houdende de toepassing van de wet en haar

Een concreet voorbeeld geeft goed aan hoe voortaan moet worden omgesprongen met camera's in het licht van het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer bij de verwerking van persoonsgegevens. Een werkgever wil camera's inzetten voor de beveiliging van fietsenstallingen. Mag dat? ³⁵ Het zou o.i. verkeerd zijn hierop eenduidig met ja of nee te antwoorden. Een evaluatie in het licht van de basisbeginselen van gegevensbescherming en de daarop gebouwde wet van 8 december 1992 biedt immers betere garanties voor een degelijke belangenafweging. Men beoordeelde de redenering zelf: de installatie van camera's moet in elk geval openlijk, eerlijk en rechtmatig gebeuren, na toestemming van de werknemers of hun vertegenwoordigers en na aangifte bij de Commissie. Zij mag slechts aangewend worden in het kader van de welomschreven doelstelling van fietsenbeveiliging waarvoor die installatie van camera's nuttig en onontbeerlijk moet zijn, en wel met dien verstande dat ze geen disproportionele inmenging betekent in de privacy van de werknemers vergeleken bij het nagestreefde doel. Bovendien mogen de verzamelde beelden niet langer bijgehouden worden dan noodzakelijk is voor fietsendiefstalpreventie en kunnen ze niet voor enig ander doel gebruikt worden. Zo mag die camera niet aangewend worden als een visuele prikkel, nl. om de laatkomers visueel te ontsmaskeren of nog, om iemand te betrappen op alcohol- of marijuanagebruik... Al bij al lijkt het hier gewoon beter vaststaande sloten ter beschikking te stellen – waarmee géén privacykrenking gepaard gaat –, tenzij de praktijk uitwijst dat dan nog fietsen verdwijnen. Deze gevolgtrekking is geenszins radicaal: slechts wanneer men alle elementen in de weegschaal legt (dus ook de belangen van anderen en a fortiori hun grondrechten, waaronder dat op privacy), wordt een juridisch aanvaardbare beoordeling van de urgentie van een dergelijke maatregel mogelijk. Zo zou het zeer actuele probleem van de ziekenhuisdiefstal wellicht teruggedrongen kunnen worden via cameracontrole, maar een enquête bij 51 Antwerpse ziekenhuizen leert dat de directies er doorgaans niets voor voelen hun instellingen om te turnen tot versterkte burchten.³⁶ En dit esthetisch bezwaar is niet het enige. Ziekenhuizen zijn per definitie open instellingen met grote en wisselende bezoekersstromen: technopreventie in de vorm van videocamera's is in de praktijk dan ook niet steeds haalbaar en zorgt bovendien voor een verhoging van het onveiligheidsgevoel bij patiënten en bezoekers.³⁷ Beveiligingscamera's zijn hersenloze actoren en hun plaatsing getuigt soms van weinig creativiteit. Het vandalisme in scholen kan geregistreerd worden via camera's, maar veel efficiënter is

uitvoeringsbesluiten aan de rechtbank van eerste aanleg voorleggen.

³⁵ Vgl. HUMBLET, P., *De gezagsuitoefening door de werkgever. Een juridische analyse*, II, doctoraal proefschrift, Antwerpen, U.I.A., 1992, nr. 214, 428-429.

³⁶ Een weergave van dit onderzoek geeft DE SMET, K., «Preventie van ziekenhuisdiefstal. Alert personeel efficiënter dan videocamera's», *Pretekst. Tijdschrift voor criminaliteitsbeheersing en -preventie*, 1994, nr. 2, 7-8.

³⁷ *Ibid.*

het vandalisme gewoon in te dijen door, bijvoorbeeld, eenvoudige verfraaiingswerken.³⁸

Al bij al is cameracontrole slechts mogelijk na een zorgvuldige belangenafweging en mits met voortdurende naleving van een aantal basis- of spelregels. Zeker is dat het voortaan (d.w.z. bij de effectieve inwerkingtreding van de desbetreffende artikelen van de wet) onwettig en zelfs strafbaar is persoonsgegevens via videotechniek *zomaar* te verwerken.³⁹ In het bijzonder moet gewaarschuwd worden voor het plaatsen van camera's wanneer er een vermoeden rijst dat het personeel in de zaak tot diefstal overgaat. Het vergaren en verzamelen van gegevens m.b.t. misdrijven waarvan een persoon wordt verdacht, wordt door de Privacywet aan een bijzonder regime onderworpen. Deze verwerking is, overeenkomstig art. 8, § 1, 2°, en § 5, slechts geoorloofd voor door of krachtens wet vastgestelde doeleinden én wel slechts door natuurlijke en rechtspersonen die aangewezen zijn bij in minister-raad overlegde koninklijke besluiten, na advies van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer.⁴⁰ Tevens moeten de bedoelde KB's een beperkende opsomming vaststellen van de soorten gegevens die mogen worden opgenomen en van de categorieën van personen gemachtigd om ze te verwerken, alsmede het gebruik dat ze ervan mogen maken (art. 8, § 5, Privacywet). Hieruit volgt dat het filmen in deze context door private personen of door privaot- of publiekrechtelijke personen – die daartoe niet kunnen terugvallen op een wettelijke basis – vooralsnog gewoon verboden is.⁴¹

In het licht van de algemene basisprincipes inzake gegevensverwerking is men in het Brusselse Paleis van Schone Kunsten correcter te werk gegaan dan bij Delhaize en Argenta. De paleiscamera was/is immers uitsluitend gericht op de kluis (dus niet op het personeel) en schijnt bovendien geplaatst op aanraden van de politie. Normaal komen geen personen in beeld. De camera's van Delhaize en Argenta zijn daarentegen spionageapparatuur *pur sang*: geniepig gericht op het nietsvermoedend personeel. Maar, feit blijft wel dat

in de drie gevallen (dus ook in het Paleis) de plaatsing van de camera geheimgehouden werd, wat vloekt met de Privacywet. Rechters kunnen met deze verschillen en overeenkomsten rekening houden in ontslagprocedures, meer bepaald bij de waardering van de rechtmatigheid van het door de werkgevers aangedragen bewijsmateriaal. Van der Heijden is vrij sceptisch over dit hoofdstuk van de leer van het onrechtmatig verkregen civiel bewijs: er zijn weinig preceden-ten, er is de moeilijke vraag van de doorwerking van de grondrechten in horizontale verhoudingen en er is het gegeven dat «veel feitelijke rechtsprekende instanties» zich liever niet de vingers branden als het gaat om het betrekken van grondrechtelijke overwegingen bij het schrijven van een vonnis of arrest.⁴² Voorliggende bijdrage wil er echter op wijzen dat de rechtmatigheidstoets in deze materie kan en moet worden voorafgegaan door een «veiliger» wetmatigheidstoets (in casu: is de plaatsing in strijd met de Privacywet), zodat de rechtsbeoefenaar en de rechtssubjecten minder in het duister tasten.

Verkeerscamera's

Ook de publieke overheid plaatst camera's. Zo zijn er de verkeerscamera's die zijn gestrand op het fameuze *njet* van de minister van Justitie.⁴³ Nochtans is er geen sprake van een publieke weerzin tegen die toestellen. Een enquête uit 1992 leert dat 72% van de ondervraagden gunstig staat tegenover automatische cameracontrole en 89% betwist dat het gebruik ervan een schending van de persoonlijke levenssfeer zou betekenen.⁴⁴ Ook de rechtspraak is de camera's genegen. In de regel luidt het dat de resultaten van onbemande cameracontrole aanvaard worden, met dien verstande dat de rechter op onaantastbare wijze de bewijswaarde van de aldus gedane vaststellingen beoordeelt.⁴⁵

⁴² VAN DER HEIJDEN, P.F., l.c., 329.

⁴³ Cf. «In het licht echter van het thans gevoerd justitieel beleid, en de instructies gegeven aan de Rijkswacht door de Minister van Justitie geen gebruik meer te maken van de opsporing en constatering van misdrijven met behulp van onbemande automatische toestellen, komt het de Rechtbank niet billijk, rechtvaardig en opportuun voor beklagde een correctionele straf met eventueel rijverbod op te leggen» (Pol. Antwerpen, 31 mei 1991, *T.Vred.*, 1991, 224). Men leze hierover kamerlid Amsoms in de toelichting bij het door hem ingediend wetsvoorstel *Gedr.St., Kamer*, 1991-92, nr. 474/1, 2-3.

⁴⁴ Bron: verslag namens de commissie voor de infrastructuur bij het wetsvoorstel tot wijziging van artikel 62 van de wetten betreffende de politie over het wegverkeer gecoördineerd op 16 maart 1968, en houdende expliciete erkenning van onbemande toestellen voor controle van verkeersovertredingen, *Gedr.St., Kamer*, 1991-92, nr. 474/5, 3.

⁴⁵ Cass., 17 oktober 1962, *R.D.P.*, 1962-63, 772; Cass., 15 januari 1992, *A.C.*, 1991-92, nr. 245, *De Larrier wetboeken*, Deel 2, Strafrecht, Gent, Mys & Breesch, 1992, 975; Cass., 21 januari 1992, *A.R.*, nr. 5332, *De Larrier wetboeken*, Deel 2, Strafrecht, Gent, Mys & Breesch, 1992, 975; Corr. Antwerpen, 26 april en 27 juni 1991, *T.Vred.*, 1991, 218; Pol. Charleroi, 20 juni 1975, *J.T.*, 1977, 65; Pol. Antwerpen, 31 mei 1991, *T.Vred.*, 1991, 224. De Correctionele Rechtbank te Hasselt sprak een verdachte snelheidsovertreder vrij, omdat zij onvoldoende dossiersgegevens kreeg omtrent de aanwending van de gebruikte speedgun en aldus niet met kennis van zaken kon beoordelen of de verkregen meting de resultante was van een juist gebruik ervan (Corr. Hasselt, 26 april 1990, *niet gepubliceerd*

³⁸ «Het rapport van de inspectie. Nogal wat scholen lijken op kazernes», *Klasse. Maandblad voor onderwijs in Vlaanderen*, 1994, februari, 24-27.

³⁹ Elke automatische verwerking van persoonsgegevens moet krachtens artikel 17, § 1, privacywet aangegeven worden bij de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Deze houdt een register van alle aangegeven geautomatiseerde verwerkingen (art. 18 Privacywet) dat door een ieder geraadpleegd kan worden, zodat in beginsel alle in werking zijnde systemen in België kenbaar zijn. Artikel 39 Privacywet straft met een geldboete van honderd frank tot honderdduizend frank degene die een geautomatiseerde verwerking van persoonsgegevens start, zonder dat aan de vereisten van artikel 17 is voldaan.

⁴⁰ Artikel 8, § 1, 2°, luidt: «De verwerking van persoonsgegevens is slechts geoorloofd voor de door of krachtens de wet vastgestelde doeleinden wanneer die betrekking hebben op: (...) 1° (...); 2° de misdrijven waarvan een persoon wordt verdacht of waarin hij is betrokken; (...)»

⁴¹ M.b.t. de gerechtelijke politie en de officieren die ze uitoefenen, de staande en zittende magistratuur: het Wetboek van Strafvordering (o.a. artikel 9 Sv.); m.b.t. politiediensten: artikel 39 wet op het politieambt (*B.S.*, 22 december 1992). Op te merken valt dat het toepassingsdomein van de wet op het politieambt zich niet uitstrekt over alle bestaande politiediensten. Hierover: LEMMENS, P., l.c., 205-218.

Wat ook de beweegredenen van de bevoegde minister zijn, positief is o.i. dat het parlement zich nu buigt over de materie en werkt aan een wet om die camera's er toch door te krijgen.⁴⁶ Onze sympathie voor de houding van de minister vloeit gedeeltelijk voort uit de vaststelling dat in het verkeerscameradebat iets te lichtvaardig met het privacyargument is omgesprongen.⁴⁷ In de moderne westerse literatuur beschouwt men privacy als een open begrip dat niet uitsluitend kan worden vastgepinde op zaken zoals intimiteit, seks en familielevens, maar vooral te maken heeft met de waarborging van autonomie en individuele vrijheid.⁴⁸ Ook het gebruik dat men maakt van een bepaald gegeven, of de intensiteit van een intrusie kunnen een indicatie geven over de vraag of er aan het privé-leven van iemand geraakt is. Eén camera op de A12 maakt misschien de zaak niet, maar wat als het er meerdere zijn?⁴⁹ Wat als tevens beelden worden gemaakt van de inzittenden? In Lyon is het reeds zover: een radarinstallatie maakt het mogelijk vanuit een controlekamer de nummerplaat en snelheid af te lezen alsmede een foto te nemen van de bestuurder.⁵⁰ Gaan we met dezelfde vanzelf-

sprekendheid een chip in onze wagen accepteren, zodat we voortdurend traceerbaar zijn en een individueel elektronisch bewegingsprofiel binnen handbereik ligt?⁵¹ Achter die ene camera gaat m.a.w. de problematiek van de elektronische verkeerssurveillance schuil en die is o.i. belangrijk genoeg voor een bespreking ten gronde in het Parlement.

Het debat in het Parlement is nog niet afgerond zodat niets definitiefs over het eindresultaat kan worden gezegd. Wel heeft de bevoegde commissie van de kamer reeds haar werkzaamheden beëindigd en is het voorstel reeds door de Kamer goedgekeurd. Het voorstel wordt nu door de Senaat besproken. Voorgesteld wordt artikel 62 van de wetten betreffende de politie over het wegverkeer gecoördineerd op 16 maart 1968 te wijzigen en het gebruik van onbemande toestellen voor de controle van verkeersovertredingen expliciet te erkennen. Het nieuwe lid 1 van artikel 62 van de wetten betreffende de politie over het wegverkeer, zoals dit door de Kamer is aangenomen luidt:

«De overheidsagenten die door de Koning worden aangewezen om toezicht te houden op de uitvoering van deze wet en van de ter uitvoering daarvan uitgevaardigde besluiten, stellen de overtredingen vast door processen-verbaal die bewijs opleveren zolang het tegendeel niet is bewezen.

De vaststellingen van de overtredingen mogen, zelfs als de verbalisanten niet aanwezig was op de plaats van de overtreding, steunen op materiële bewijsmiddelen die door automatisch werkende toestellen opgeleverd worden. In dit geval wordt er melding van gemaakt in het proces-verbaal. De overtredingen vastgesteld door onbemande toestellen worden bij een in Ministerraad overlegd besluit aangeduid.

Deze toestellen worden goedgekeurd of gehomologeerd overeenkomstig de bepalingen vastgesteld door de Koning, die bovendien bijzondere gebruiksvoorwaarden kan bepalen.

De inlichtingen die door deze toestellen worden verstrekt, mogen slechts gebruikt worden voor gerechtelijke doeleinden of met het oog op de regeling van het wegverkeer.

Wanneer de toestellen bestemd zijn om te worden gebruikt in afwezigheid van een verbalisant worden de plaatsing en de gebruiksomstandigheden bepaald tijdens overleg, georganiseerd door de bevoegde gerechtelijke politionele

cassatieberoep verworpen door Cass., 24 december 1991, *R.W.*, 1991-92, 1062, noot). Men leze tevens DE SWAEE, M., «Over de vaststelling van snelheidsovertredingen», *R.W.*, 1991-92, 1062-1064; LAMBRECHTS, Ch., «La valeur en matière pénale des preuves des violations de la Convention Marpol», *R.D.P.*, 1993, 736, en HOLSTERS, D., «Over in de vlucht gedane vaststellingen inzake verkeer», in *Libera Amicorum M. Châtel*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 293-310.

⁴⁶ Wetsvoorstel tot wijziging van artikel 62 van de wetten betreffende de politie over het wegverkeer gecoördineerd op 16 maart 1968, en houdende expliciete erkenning van onbemande toestellen voor controle van verkeersovertredingen, *Gedr.St., Kamer*, 1991-92, nr. 474/1, 5 pp.; nr. 474/2, 5 pp.; nr. 474/3, 3 pp.; nr. 474/4, 5 pp.; nr. 474/5, 23 pp.; nr. 474/6, 2 pp.; nr. 474/7, 2 pp.

⁴⁷ Vgl. «Overwegende dat artikel 8.1 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden het privé-leven, het gezinsleven, het huis en de briefwisseling beschermt; Overwegende dat de snelheid van iemands autovoertuig op de openbare weg niet tot één van deze domeinen behoort (...)» (Corr. Antwerpen, 26 april 1991, *T.Vred.*, 1991, 220).

⁴⁸ Zie hierover de werken van François Rigaux, waaronder vooral RIGAUX, F., *La protection de la vie privée et des autres biens de la personnalité*, Brussel/Parijs, Bruylant/L.G.D.J., 1990, 849 pp. en RIGAUX, F., *La vie privée. Une liberté parmi les autres?*, Travaux de la faculté de droit de Namur / Larcier, Namur/Bruxelles, 1992, 317 pp. Tevens DOULLET, Y. en LEONARD, Th., l.c.; GUTWIRTH, S., o.c., 611 et seq. en HOFSTEDE, P., «Teleprivacy», *Informatie en Informatiebeleid*, 1993, nr. 2, 78-79.

⁴⁹ In december 1993 kondigde het Waalse Gewest een ingrijpende modernisering van het autowegennet aan. Op termijn moeten dertig camera's op «intelligente» autowegen zorgen voor autowegen-informatie (*De Morgen*, 30 december 1993).

⁵⁰ «Snelwegfotograaf», *Het Laatste Nieuws*, 29-30 januari 1994. De interesse van andere landen voor dit systeem is begrijpelijk en een ontwikkeling in deze richting ligt voor de hand. Het flitsen van nummerplaten geeft informatie over de wagen maar niet over de eigenlijke bestuurder op het moment van de verkeersovertreding. Nederland kent sinds 1971 een wettelijke regeling waarbij de eigenaar of de houder van het voertuig strafrechtelijk aansprakelijk wordt gesteld, tenzij hij de identiteit van de werkelijke bestuurder bekend maakt (VAN VEEN, «Wie reed te snel?», in *Ad Personam. Opstellen aangeboden aan prof. m. Ch.J. Enschedé*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1981; Kn., noot bij Hoge Raad, 29 juni 1993, *Nederlandse Jurisprudentie*, 1994, nr. 34). In België ontbreekt zo'n bepaling, maar rechtspraak en rechtsleer zijn in dezelfde zin gevestigd (Cass., 22 juli

1960, *Pas.*, I, 1269; POTÉ, *Handboek Verkeerswetgeving*, I, Leuven, Acco, 1984, 257). Over de verenigbaarheid met artikel 6, lid 2, E.V.R.M. (recht op onschuldvermoeden): Cass., 4 oktober 1988, *R.W.*, 1988-89, 883-886, noot TRAEST, Ph., «Enkele beperkingen bij de processen-verbaal met bewijswaarde tot het tegendeel», i.h.b. 886; Cass., 11 september 1990, *A.C.*, 1990-91, nr. 16; Hoge Raad, 29 juni 1993, *Nederlandse Jurisprudentie*, 1994, nr. 34, noot Kn. Het flitsen van (alleen) nummerplaten roept nog een ander probleem op, namelijk wanneer een wagen geflitst wordt met «valse» nummerplaten; in dat geval wordt de houder van de wagen met een «echte» plaat aangesproken, wat in sommige gevallen voor bewijsproblemen kan zorgen. Hierover: Hoge Raad, 25 mei 1993, *Nederlandse Jurisprudentie*, 1994, nr. 15. Over de inbeslagneming naar aanleiding van een lease auto en de rechten van de lessor: Kantong, 's-Gravenhage, 15 januari 1992, *Nederlandse Jurisprudentie*, 1993, nr. 361, noot.

⁵¹ Over smart cards, Volback, Tracker, Call Guard, Vehicle watch, leze men DE RAAF, G.J., «De smart card ter handhaving van de verkeerswetgeving», *Justitiële verkenningen*, 1992, nr. 4, 62-70; X, «Strijd tegen autodieven», *Politeia*, 1993, nr. 2, 4-5, en tevens de reeds aangehaalde bijdragen van G.T. Marx.

en administratieve overheid en inzonderheid de wegbeheerders.»⁵²

Opvallend, maar niet verwonderlijk, is dat de kamerleden het debat dat aan de stemming voorafging, van meet af aan in het spanningsveld privacy-controle/veiligheid situeerden. Een tweede vaststelling is dat de balans duidelijk in het voordeel van de laatste pool overhelt. Een derde vaststelling is dat niemand zich bijgevolg toespitst op de modaliteiten ervan. Het oorspronkelijk wetsvoorstel van indiener Ansoms stelde dat de onbemande controletoeestellen enkel mogen worden gebruikt voor het verkeerstoezicht, en dat ze niet mogen worden ingeschakeld in een netwerk.⁵³ «Op deze wijze zal het onmogelijk zijn om eventueel de route, die door een verkeersdeelnemer wordt gevolgd, te controleren en aldus zal de angst voor een *Orwelliaanse wereld* geen grond meer hebben in de werkelijkheid».⁵⁴ Een aantal amendementen versterkten het privacybeschermend karakter van het oorspronkelijk voorstel. Zo werd er onder meer aan gedacht de onbemande controle te beperken tot zware kruispunten en deze aan te kondigen d.m.w. verkeerstekens; de Koning of, integendeel, een van de Koning onafhankelijke commissie te laten waken over de aanwending van de toestellen en de geflitste te informeren over de «onbemande» vaststelling van de overtreding en hem een «opvraagrecht» van de foto te geven.⁵⁵ Via regeringsmandementen heeft de minister van Verkeerswezen en Overheidsbedrijven evenwel brandhout gemaakt van al die privacygerichte waarborgen, op twee na: enerzijds wordt een overlegcommissie in het leven geroepen – «georganiseerd door de bevoegde gerechtelijke, politionele en administratieve overheid en inzonderheid de wegbeheerders» – die in overleg de voorwaarden van plaatsing en gebruik van onbemande camera's bepaalt, anderzijds moeten de processen-verbaal melding maken van het gebruik van onbemande toestellen bij de vaststelling van het misdrijf. Het voorstel om de foto's bij het proces-verbaal te voegen sneuvelde omdat dit de wettelijke bepalingen eendeloos ingewikkeld zou maken.⁵⁶ Het voorstel om de onbe-

mande toestellen alleen in te schakelen op zware punten en deze systematisch te signaleren werd afgewimpeld als «on-aanvaardbaar».⁵⁷ Het verrassingselement werd hoege-naamd niet geweerd, wat voeding geeft aan de vraag of met de camera's niet eerder repressie dan wel het (louter) terugdringen van de verkeersongelukken beoogd wordt. Wel wordt aan de te creëren overlegorganen de mogelijkheid gelaten al dan niet de aanwezigheid van camera's te signaleren.⁵⁸ Ook de twee privacywaarborgen van het oorspronkelijk voorstel sneuvelen. Zo verging het trouwens ook het verbod op inschakeling van de camera's in een netwerk:

«Het amendement vermeldt niet langer de term *net*, die in de oorspronkelijke tekst is opgenomen en wel om de volgende redenen:

– men kan zich gemakkelijk indenken dat een toestel voor meting van de snelheid bestaat uit twee bestanddelen die op een bepaalde afstand van elkaar geplaatst zijn en waarvan de werking erin bestaat door middel van een kabel het tijdsverschil van de doorgang tussen toestel A en toestel B vast te stellen, op grond waarvan de snelheid kan worden berekend;

– verder moeten de toestellen indien zij worden ingezet voor de regeling van het verkeer, verbonden worden met een coördinatiecentrum... is dat ook geen net?»⁵⁹

Opgemerkt moet worden dat deze technische argumentatie niet ingaat op de waarborgfunctie van het oorspronkelijke voorstel en dat er geen vergelijkbare waarborg in de plaats wordt gesteld. Van een netwerkverbod is bijgevolg geen sprake meer en het roept dan ook verbazing op dat de vader van het verbod genoeg nam met de argumenten van de regering.⁶⁰

Ook verdween in het door de kamercommissie bereikte wetsvoorstel de waarborg dat de camera's alleen voor verkeersdoeleinden zouden worden aangewend. «Het lijkt onverantwoord dat de automatische toestellen in geen geval kunnen dienen voor het opsporen van andere overtredingen dan die inzake wegverkeer (bijvoorbeeld aanrakingen, carjacking,...). Zulke benadering brengt de bescherming van de persoonlijke levenssfeer niet in het gedrang, vermits er gepreciseerd wordt dat enkel het gebruik voor gerechtelijke doeleinden is toegestaan. Het is daarenboven aldus uitgesloten gegevens te gebruiken om specifiek toezicht uit te oefen-

⁵² Deze tekst is de versie goedgekeurd door de kamercommissie, *Gedr.St., Kamer*, 1991-92, nr. 474/7, 2 pp. De door de voltallige kamer goedgekeurde tekst is nog niet verschenen.

⁵³ Leden 2 en 3 van het (korte) artikel 62 in het voorstel van Amsoms luiden:

«De vaststellingen van de overtredingen die bij een in Ministeraad overlegd koninklijk besluit worden aangeduid, mogen zelfs als de verbalisant niet aanwezig was op de plaats van de overtreding, steunen op materiële bewijsmiddelen die door automatisch werkende toestellen opgeleverd worden.

Deze toestellen mogen alleen aangewend worden voor de vaststelling van de in het vorig lid bedoelde overtredingen. Deze toestellen mogen geen deel uitmaken van een netwerk, en moeten beantwoorden aan de vereisten die door de Koning worden bepaald.»

⁵⁴ Kamerlid Ansoms in de toelichting bij het wetsvoorstel *Gedr.St., Kamer*, 1991-92, nr. 474/1, 3.

⁵⁵ Cf. amendement nr. 18, *Gedr.St., Kamer*, 1991-92, nr. 474/4, 4-5. De indiener stelt voor in het nieuwe artikel 62 o.m. de volgende bepaling op te nemen: «De foto's die bij het proces-verbaal worden gevoegd en die de tekst toelichten, maken er wezenlijk deel van uit en worden aan de vermoedelijke overtreder of aan diens vertegenwoordiger overhandigd, indien hij hierom verzoekt.»

⁵⁶ Verslag namens de commissie voor de infrastructuur, o.c., 17. Nochtans had de indiener van dit amendement gewezen op de jurisprudentie van het Hof van Cassatie waarin vastgesteld wordt dat de

bewijswaarde van foto's afhankelijk is van de technische eigenschappen van het gebruikte toestel: Cass., 29 januari 1985, *Pas.*, 1985, I, 626. De keuze van de apparatuur, de opstelling, de gebruikte pellicule, het tijdstip en de plaats van de opname, moeten derhalve beoordeeld (kunnen) worden (LAMBRECHTS, Ch., *l.c.*, 738).

⁵⁷ Verslag namens de commissie voor de infrastructuur, o.c., 14 en 21-22.

⁵⁸ *Ibid.*, 22.

⁵⁹ *Ibid.*, 19, en de verantwoording bij de amendementen 5 en 16, *Gedr.St., Kamer*, 1991-92, nr. 474/2, 4, en nr. 474/4, 4. In de verantwoording bij zijn eerste amendement voegt de minister ook nog de volgende bedenking toe: «Bovendien, buiten het feit dat deze toestellen slechts mogen dienen voor de vaststelling van overtredingen en de regeling van het wegverkeer, lijkt de coördinatiecommissie, voorgezeten door de Procureur des Konings, voldoende waarborgen te bieden inzake de bescherming van het privéleven.»

⁶⁰ «De indiener van het wetsvoorstel stemt in met de in het amendement van de regering vervatte nieuwigheden. Naar zijn oordeel wordt op die manier de oorspronkelijke tekst verbeterd, zonder dat de strekking ervan ook maar in het minst wordt aangetast» (verslag namens de commissie voor de infrastructuur, o.c., 19).

nen op een persoon of een groep die geen overtreding heeft begaan.»⁶¹ Het geamendeerd voorstel laat bijgevolg de deur open voor een nieuwe opsporingshandeling. Deze bestaat reeds in Duitsland en wordt er met de term *Polizeiliche Beobachtung* omschreven, nl. het verzamelen van informatie over een verdachte d.m.v. het invoeren van zijn persoonsgegevens bij een «interceptie» (bijvoorbeeld een grenscontrole) in een speciaal computersysteem, zodat zijn bewegingsbeeld gevormd wordt (o.a. reisweg).⁶² Opnieuw is de argumentatie wankel: omdat de netwerktopsporing niet mogelijk is voor proactieve doeleinden, maar alleen voor de opsporing van misdrijven, zou de bescherming van de persoonlijke levenssfeer niet in het gedrang worden gebracht. De minister belooft dat niet willekeurig omgesprongen zal worden met de netwerkbewaking, maar dat volstaat niet als wettelijke basis voor een opsporingshandeling. Wat ook de opzet is van een privacykrenkende maatregel, deze blijft privacykrenkend. Het verdient aanbeveling deze opsporingshandeling, zo ze gewenst is, in navolging van Duitsland in een vorm te gieten die beantwoordt aan de eisen van artikel 8 E.V.R.M. zoals geïnterpreteerd door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

Wat opvalt is dat de parlementsleden niet stilstaan bij de Privacywet van 8 december 1992. Ook wordt niet gerept over de mogelijkheid een advies te vragen aan de privacycommissie. Opnieuw kan verwezen worden naar Frankrijk, waar de CNIL zich actief met de materie inlaat. Zo verhinderde ze enkele jaren geleden dat het *péage-systeem* zonder boe of ba door de politie gebruikt zou worden voor snelheidscontroles. Niet dat de CNIL tegen snelheidscontroles is, maar het komt de wetgever toe zich uit te spreken over de wenselijkheid om per computer boeten op te leggen aan chauffeurs die Parijs-Lyon volgens hun *péage*-ticket te snel afleggen. Dat ook de Belgische privacycommissie in deze materie bevoegd is, lijdt geen twijfel: via de foto en de nummerplaat kunnen natuurlijke personen geïdentificeerd worden en hebben we te maken met een gegevensverwerking. Het lijkt ons raadzaam dat stilgestaan wordt bij de basisprincipes inzake gegevensverwerking en meer bepaald bij het finaliteitsbeginsel wat betreft de aanwending van de beeldgegevens, de voorafgaande signalering (openbaarheidsbeginsel) en het inzage-recht in de foto's.

⁶¹ Verslag namens de commissie voor de infrastructuur, o.c., 18, en de verantwoording bij amendementen 5 en 16, *Gedr.St., Kamer*, 1991-92, nr. 474/2, en nr. 474/4, 4.

⁶² Artikel 111 StPO, ingevoerd bij Gesetz zur Bekämpfung des illegalen Rauschgifthandels und anderer Erscheinungsformen der Organisierten Kriminalität (OrgKG) van 15 juli 1992, *Bundesgesetzblatt*, 1992, Teil 1, nr. 34, Bonn, 22 juli 1992, 1302-1312. Hierover: VAN DE REYT, W.D.M. en RAMBACH, P.H.M., «De wet ter bestrijding van de illegale drugshandel en andere verschijningsvormen van georganiseerde criminaliteit in de BRD», *Panopticon*, 1993, 324-337; BRAMMERTZ, S. en RAMBACH P.H.M., «La loi Allemande sur la lutte contre le trafic illegal de stupéfiants et d'autres formes de criminalité organisée (OrgKG)», *R.D.P.*, 1993, 7/8, 707-726, en MOLS, G.P.M.F., «Politionele bestrijding van georganiseerde criminaliteit. Enkele (kritische) kanttekeningen bij een modern verschijnsel», *NJCM-Bulletin*, 1993, 525-526.

Andere camera's geplaatst door publieke rechtspersonen

De CNIL heeft ook aandacht gehad voor een andere soort overheidscamera's, namelijk die geplaatst ter ondersteuning van de openbare veiligheid. In dezen heeft ze recentelijk het licht op groen gezet voor twee videosurveillance experimenten (in de Parijse ondergrondse en rond een commercieel complex), maar telkens met duidelijke voorwaarden: geen camera's op deuringangen van privé-woningen, verwittiging van het publiek, waarborgen m.b.t. inzage en opslaan van de beelden.⁶³ Daarentegen schijnt het recht in België geen vat te hebben op deze soort camera's die meer en meer het straatbeeld beheersen.⁶⁴ Burgers uit de Belgische grootsteden hebben ermee leren leven. Zelfs de aartslelijke camera op het Brussels Koningsplein wordt geslikt, hoewel de verantwoordelijken er onbeschaamd bij vertellen dat met die camera niet alleen het verkeer maar ook betogingen worden gefilmd. Waar is de angst van elke demonstrant om geficheerd te worden? Deze camera klemmt niet alleen met het recht op privacy, maar ook met de vrijheid van meningsuiting, daar deze ontmoedigd wordt. Mensen blijven weg van betogingen als ze weten dat ze gefilmd worden. Ook het bewakingssysteem van Sint Joost-ten-Node – dat reeds herhaaldelijk de pers haalde – moet o.i. aan de waarborgen en rechten van de wet van 8 december 1992 getoetst worden. Dit camerasurveillancestelsel, dat – net zoals die van de overige camera plaatsende gemeenten en steden – nog niet aangegeven is aan de privacycommissie, zou met dertig camera's een gemeente die niet groter is dan één vierkante kilometer bestrijken. Onderzocht moet worden of hier geen disproportie is geslopen tussen het belang veiligheid en het belang privacy/vrijheid. Het lijkt ons – afgaande op de motieven van de burgemeester, zoals we die kennen uit persartikelen – zeker niet uitgesloten dat het camerapreventiesysteem van deze gemeente aanvaard wordt door de privacycommissie, maar zowel op het niveau van de rechten van de visueel geregistreerden, als op het niveau van de plichten van de houder lijkt niet alles zuiver op de graat.

Besluit

Art. 8 E.V.R.M., de basisbeginselen van persoonsgegevensbescherming, de internationale verdragen en aanbevelingen, het Franse voorbeeld en uiteraard de Belgische Privacywet van 8 december 1992 bieden een bestaand en dwingend kader, waarbinnen de problematiek van het camera-toezicht moet worden geplaatst. Parlement, overheid noch burgers, werkgevers noch vakbonden, kunnen daaraan voorbij: de afweging van de op het spel staande belangen passen hierlangs. Ook de door het parlement benoemde Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer moet de volle verantwoordelijkheid krachtadig op zich nemen: zij moet het publiek informeren; zij moet algemene

⁶³ COMMISSION NATIONALE DE L'INFORMATIQUE ET DES LIBERTÉS, *12e rapport d'activité 1991*, Parijs, La documentation française, 182-186. Zie tevens «Green light for video-surveillance», *Transnational Data and Communication Report*, 1992, maart-april, 37.

⁶⁴ Vgl.: «Er worden nu reeds zeer veel controlecamera's gebruikt in parkeerruimten, openbare gebouwen, koopcentra en dergelijke, en niemand schijnt zich daaraan te storen» (verslag namens de commissie voor de infrastructuur, o.c., 3).

aanbevelingen en adviezen formuleren; zij moet concrete gevallen onderzoeken en in conflictsituaties bemiddelen of adviseren; en ten slotte behoort zij een algemene en permanente controle uit te oefenen op de naleving van de wet en de eerbiediging van de erin vervatte beginselen. Cameracontrole is in dezen een *hot item*: de burgers mogen dan ook verwachten dat de Commissie – terugvallend op haar algemene adviesbevoegdheid – snel stelling neemt teneinde bij te dragen tot de schepping van duidelijkheid en rechtszekerheid. Krijgt zij van het Ministerie van Justitie niet voldoende middelen en mogelijkheden om haar taken te vervullen, dan is er een nieuwe nijpende politieke kwestie aan de dagorde toegevoegd.

*Paul DE HERT en Serge GUTWIRTH
Interdisciplinary Research Unit
of Information Security
Centrum voor Internationaal Strafrecht
Vrije Universiteit Brussel*

Tekst afgesloten op 15 februari 1994

Actualiserend nawoord van 12 juli 1994

Net na het afsluiten van dit artikel heeft de toen nog kersverse verkeersminister Elio Di Rupo de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer een advies gevraagd over het wetsvoorstel inzake onbemande verkeerscontroles.⁶⁵ De nieuwe minister zette daarmee een moeizame ontgroening van de Privacywet op gang.

Het gevraagde advies, dat nog niet officieel bekendgemaakt werd, had tot resultaat dat de Ministerraad op 20 mei 1994 onder impuls van Di Rupo drie amendementen goedkeurde.⁶⁶ Sindsdien woedt ter zake een polemiek. Eerst is er de kritiek over de opportuniteit van de voorgestelde amendementen. Die lijkt echter vooral ingegeven door de bekommernis om de wet er zo snel mogelijk door te krijgen, daar sommigen de camera's nog in de zomer van 1994 geïnstalleerd wilden krijgen. De aanvaarding van de amendementen zou tot gevolg hebben dat het wetsvoorstel terug naar de Kamer moet. Ten tweede sijpelt langzamerhand door dat het niet zozeer gaat om flitscamera's, maar om permanent filmdende videocamera's, zelfs al blijkt dit nergens uit de reeds gepubliceerde parlementaire voorbereiding. Zulks kon ech-

ter al wel worden afgeleid uit de verklaring van de eerste minister dat de verkeerscamera's ook gebruikt zullen worden ter opsporing van car jacking en andere misdrijven. Ofte hoe een wetsvoorstel over verkeerscamera's metamorfoseert in de creatie van een breedwerkende toezichts- en opsporingsmaatregel. Uiteraard echter is de wet betreffende de politie over het wegverkeer niet de geschikte plaats voor de invoering van zo'n puur strafprocesrechtelijk instrumentum. Drastische onderzoeksmaatregelen dienen, naar analogie met huiszoeking en telefoonregistratie, te worden omkleed met de strenge waarborgen van het E.V.R.M. en het strafprocesrecht. Zij horen nergens anders dan in dat laatste thuis (supra).

Laten we daaraan nog het volgende toevoegen. Het wetsvoorstel schept de mogelijkheid vaststellingen te maken met "automatisch werkende toestellen". Dit begrip is echter zeer breed. Nu reeds is de sprong gemaakt van flitscamera's naar continu filmende camera's, die een veel grotere aantasting vertegenwoordigen van de privacy en andere grondrechten.⁶⁷ Welke grenzen worden gesteld?⁶⁸

De plaatsing van camera's in het verkeer behoort o.i. gepaard te gaan met de nodige waarborgen, de vereiste openbaarheid, voldoende controlemogelijkheden en een beperking van de aanwending van camera's en beelden (finaliteitsbeginsel) in het licht van de beteugeling van bepaalde verkeersmisdrijven. De Privacywet laat geen oncontroleerbare en disproportionele controle toe.⁶⁹ Inzake verkeersveiligheid moet worden gezocht naar de weg van de minste pijn. In rechtsstatelijk en democratisch perspectief zijn camera's helemaal niet goedkoop: zij kosten vrijheid, en dat moet zwaar wegen in de discussie. Daarom dient te worden nagedacht over infrastructurele maatregelen die tenslotte slechts geld kosten.⁷⁰ Afwegen, discussiëren en overwegen rond de verhouding tussen doel en middelen is géén tijdverlies. Het Parlement is bovendien toe aan een algemene bezinning over alle soorten opduikende automatische gedragscontrole die per definitie intensiever is. Ten behoeve van evenwichtige oplossingen bieden de principes van de Privacywet hierbij hanteerbare en duidelijke hulpmiddelen.

⁶⁷ De Franse regering bereidt een aantal wetten voor die enerzijds een veralgemeende videosurveillance mogelijk maakt en anderzijds de politie vergaande toezichtbevoegdheden in het kader van betogingen geeft. De Franse privacycommissie (CNIL), de oppositie en de president vrezen echter zeer terecht dat de videosurveillance aangewend zal worden voor dit toezicht en zal leiden tot een visuele fichering van demonstranten (*Le Monde*, 23, 24 juni en 7 juli; *Libération*, 23-24 juni 1994 en 9-10 juli 1994). Naast de privacy, staan ook politieke grondrechten op het spel, wanneer videocamera's in het straatbeeld opduiken.

⁶⁸ Beleidsbepalers in Vlaanderen en Duitsland denken al aan boordcomputers die automatisch registreren en beboeten bij verkeersovertredingen. Ook dit zijn "automatisch werkende toestellen" die bijgevolg op basis van de wet ingevoerd kunnen worden...

⁶⁹ Dat is trouwens ook het expliciete standpunt van de Franse privacycommissie inzake videosurveillance; zie hierover o.m. Turk, A., "Le malentendu de la vidéosurveillance", *Le Monde*, 7 juli 1994.

⁷⁰ Kunnen er hypothesen aangehaald worden waarin het gebruik van videocamera's in het verkeer hun nut hebben, dan moet toch worden nagegaan of met flitscamera's en met alternatieve verkeersingrepen (zoals rotondes, snelheidsdrempels, middenbermen,...) de oorspronkelijke intenties van het wetsvoorstel niet gerealiseerd kunnen worden.

⁶⁵ *Het Nieuwsblad*, 17 februari 1994.

⁶⁶ "De Ministerraad keurde op 20 mei 1994 nog een drietal aanpassingen of amendementen goed bij dit wetsvoorstel. Na de goedkeuring in de Senaat moet het wetsvoorstel dus nog eens terug naar de Kamer. Het eerste amendement gaat over de precieze bewijswaarde van de vaststellingen met een automatisch toestel. (...) Het tweede amendement behelst de homologatie of de goedkeuring van de toestellen. De regering zal hierover regels vaststellen. Hierover is vooraf een advies van de Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer nodig. Het derde amendement ten slotte omschrijft het toepassingsgebied waarvoor de toestellen mogen worden gebruikt. Het is dus duidelijk dat het in de eerste plaats om (de gerechtelijke beteugeling van) verkeersovertredingen gaat. Toch kan via een K.B. de lijst van toepassingen worden uitgebreid. Zo zouden ook carjackers kunnen worden opgespoord" (uit "Onbemand verkeerstoezicht", Handboek Politiediensten. Actuele Voorinformatie, nr. 206, 9 juni 1994).

DE NIEUWE VERGOEDINGSREGEL TEN VOORDELE VAN VOETGANGERS EN FIETSERS

Op 1 januari 1995 verandert het Belgische verkeersongevallenrecht op een grondige wijze. Dan treedt namelijk het nieuwe artikel 29bis van de wet van 21 november 1989 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen (voortaan af te korten: de WAM) in werking, dat door de wet van 30 maart 1994 houdende sociale bepalingen is ingevoerd (art. 45).¹ Dit artikel 29bis vormt, samen met artikel 29ter, dat over de inwerkingtreding handelt, een nieuw hoofdstuk Vbis, met als opschrift: «Vergoeding van bepaalde slachtoffers van verkeersongevallen». ² Het voert namelijk een bijkomende vergoedingsregel in ten gunste van voetgangers en fietsers die lichamelijke schade oplopen bij een verkeersongeval waarbij een motorrijtuig betrokken is.

Wij nemen ons voor in deze bijdrage het nieuwe verkeersongevallenartikel te ontleden aan de hand van de parlementaire voorbereiding. Onze bedoeling is een leidraad te bieden aan degenen die binnenkort dit nieuwe artikel in de praktijk zullen moeten toepassen of interpreteren en die,

¹ B.S., 31 maart 1994, tweede uitgave.

² «Hoofdstuk Vbis. – Vergoeding van bepaalde slachtoffers van verkeersongevallen.

Art. 29bis § 1. – Bij een verkeersongeval waarbij een motorrijtuig betrokken is, wordt, met uitzondering van de stoffelijke schade, alle schade veroorzaakt aan elk slachtoffer of zijn rechthebbenden en voortvloeiend uit lichamelijke letsels of het overlijden, vergoed door de verzekeraar die de aansprakelijkheid dekt van de eigenaar of de houder van het motorrijtuig overeenkomstig deze wet, of, bij gebreke van verzekering, door het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds bedoeld in artikel 50 van de wet van 9 juli 1975 betreffende de controle der verzekeringsondernemingen.

De verzekeringsinstellingen in de zin van artikel 2 van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling en organisatie van een regeling voor verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, die de slachtoffers bedoeld in het eerste lid hebben vergoed, treden in de rechten van die slachtoffers.

Het slachtoffer dat een onverschoonbare fout heeft begaan, kan zich niet op de bepalingen van het eerste lid beroepen indien het ouder is dan 14 jaar.

§ 2. – De bestuurder en de passagiers van een motorrijtuig en hun rechthebbenden kunnen zich niet beroepen op de bepalingen van dit artikel.

§ 3. – Onder motorrijtuig moet worden verstaan ieder voertuig bedoeld in artikel 1 van deze wet met uitzondering van het voertuig dat in het verkeer wordt gebracht en waarmee niet sneller dan stapvoets kan worden gereden.

§ 4. – De verzekeraar of het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds kunnen hun subrogatierecht niet uitoefenen tegen de voor de schade aansprakelijke persoon of zijn rechthebbenden voor de schadevergoeding die zij hun krachtens dit artikel hebben betaald.

Die vergoedingen zijn niet vatbaar voor beslag of schuldvergelijking met het oog op de vordering van de andere vergoedingen uit hoofde van het verkeersongeval.

§ 5. De regels betreffende de burgerrechtelijke aansprakelijkheid blijven van toepassing op alles wat niet uitdrukkelijk bij dit artikel wordt geregeld.

Art. 29ter – Onverminderd artikel 33 van deze wet, treedt dit hoofdstuk in werking op 1 januari 1995.

ook al gezien de vrij summiere redactie van de wetsebepaling,³ op moeilijkheden dreigen te botsen. Juist om niet af te wijken van ons enig doel – een positiefrechtelijke ontleding – gaan wij niet in op punten als: de voor- en nadelen van het verkeersongevallenartikel in het kader van de totale problematiek van ongevallenpreventie en slachtoffervergoeding, de eerder in België ondernomen initiatieven die als voorlopers van artikel 29bis WAM kunnen worden beschouwd en, daarmee samenhangend, de opportuniteit van de materie te regelen naar aanleiding van een sociale programmawet, de te verwachten invloed op de verzekeringspremie, de overheidsmaatregelen die de inwerkingtreding van artikel 29bis WAM moeten begeleiden,...

Voor een goed begrip geven wij eerst een samenvatting in vier regels van het nieuwe verkeersongevallenartikel, om straks beter de indeling van onze bijdrage te kunnen verantwoorden.

1. Los van elke aansprakelijkheidsvraag is de voetganger of fietser die het slachtoffer werd van een verkeersongeval waarbij een motorrijtuig is betrokken, gerechtigd op schadevergoeding ten laste van de WAM-verzekeraar van dit motorrijtuig. Hetzelfde recht komt hun nabestaanden toe bij een dodelijk verkeersongeval.

2. De nieuwe vergoedingsregel geldt niet voor zaakschade, wel voor alle facetten van de «schade aan de mens», met inbegrip van de morele schade. De schadeloosstelling is integraal.

3. Evenwel heeft geen recht op schadevergoeding de voetganger of fietser die het ongeval door een onverschoonbare fout heeft veroorzaakt. Voor kinderen jonger dan veertien jaar geldt deze uitsluitingsgrond niet.

4. De regels van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid blijven onverkort spelen. Ze behouden hun belang voor de zaakschade, voor de schade geleden door bestuurders en passagiers, voor de schade geleden door voetgangers en fietsers bij ongevalsituaties waarbij geen motorrijtuig betrokken is, en verder natuurlijk ook voor de schade die door voetgangers en fietsers niet wordt geleden maar door hen wordt veroorzaakt.

Onze behandeling neemt als basis, zoals reeds aangegeven, de parlementaire behandeling. Welnu, het is goed nu reeds te stellen dat in de parlementaire geschiedenis van het nieuwe verkeersongevallenartikel twee episodes duidelijk te onderscheiden zijn, met als cesuur de werkzaamheden van de senaatscommissie voor de Justitie. In een eerste periode stond het regeringsontwerp centraal dat op drie punten zou afwijken van de uiteindelijke wettekst: het nam zijn toevlucht tot de techniek van de objectivering van de verkeersaansprakelijkheid door het inlassen, in het Burgerlijk Wetboek, van een nieuw artikel 1385bis, het stond niet alleen

³ O.m. de Commissie voor de Verzekeringen achtte, in haar advies, een «legislatieve spaarzaamheid» aangewezen (advies gevoegd bij de *Parl. Besch.*, Senaat, 1993-94, nr. 980/3, 53).

voetgangers en fietsers maar ook passagiers toe zich op de aldus geobjectiveerde aansprakelijkheid te beroepen en het bevatte als enige uitsluitingsgrond de opzettelijke fout. Binnen de commissie voor Justitie van de Senaat werd dit regeringsontwerp vooral op die drie punten fel aangevochten, wat leidde tot het aannemen van het amendement Vandenberghe-Erdman, dat redactioneel volledig afweek van het regeringsontwerp en dat de tekst bevatte van het huidige artikel 29bis WAM.

De nieuwe wetsbepaling werd eerst besproken in de Senaat, daarna in de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Het verslag van de senaatscommissie voor de Justitie wordt hierna geciteerd als het verslag-Arts, dat van de kamercommissie als het verslag-Landuyt.

1. Het principe van de «automatische schadeloosstelling»

De vaststelling kan verwondering wekken, maar het nieuwe verkeersongevallenartikel wijzigt geen jota in het op verkeersongevallen toepasselijke aansprakelijkheidsrecht en voert met name geen objectivering van de verkeersaansprakelijkheid in, zoals in onze buurlanden wel is gebeurd en zoals in het oorspronkelijke regeringsontwerp (streckende tot invoering van een artikel 1385bis B.W.) was voorgesteld. In plaats van een vergoedingsstelsel in twee fasen – de eigenaar van een motorrijtuig wordt objectief aansprakelijk gesteld voor schade veroorzaakt aan voetgangers of fietsers, maar hij is verplicht verzekerd en tegen de verzekeraar hebben de slachtoffers een rechtstreekse vordering – wordt een rechtstreekse band gelegd tussen de aangereden voetganger of fietser en de verzekeraar van het motorrijtuig: «Bij een verkeersongeval waarbij een motorrijtuig betrokken is, wordt (...) alle schade veroorzaakt aan elk slachtoffer (...) vergoed door de verzekeraar die de aansprakelijkheid dekt van de eigenaar of de houder van het motorrijtuig (...)». In de voorbereidende teksten wordt dit procédé aangeduid als een «systeem van automatische schadeloosstelling», ⁴ te verkiezen boven een systeem van objectieve aansprakelijkheid. Vanwaar die voorkeur? De «huiver» om door een sociale programmawet, die vlug moest worden goedgekeurd zodat er geen ruimte was voor een debat ten gronde, te tornen aan de principes zelf van de individuele aansprakelijkheid uit het Burgerlijk Wetboek, moet zeker hebben meegespeeld. ⁵ Daarenboven leest men op talrijke plaatsen enige terughoudendheid tegenover de toepassing van de risicoleer op de verhouding tussen gemotoriseerde en niet-gemotoriseerde verkeersdeelnemers. Akkoord dat de eersten door het gebruik van de motorkracht het verkeersrisico scheppen, maar moeten zij daarvoor in de geest van een aansprakelijkheidsrecht met een «sociale fout» ⁶ worden opgezadeld? In de plenaire vergadering van de Senaat werd onder meer gesteld dat het moeilijk zou vallen mensen te overtuigen van de rechtvaardigheid van een regeling die iemand voor schade aansprakelijk stelt waarvoor hem geen schuld treft. ⁷ De uiteindelijk verkozen formule van de «automatische schadeloos-

stelling rechtstreeks vanwege de verzekeraar» moest, zo werd nog gesteld, ons land op het gebied van de slachtofferbescherming een toppositie verlenen in Europees verband zonder te leiden tot een uitholling van de aansprakelijkheid. ⁸ Of nog: zij moest de nadruk leggen op het vergoedingsaspect, niet op het aansprakelijkheidsaspect. ⁹

Men kan stellen dat sinds de invoering van artikel 29bis de WAM een dubbele opdracht heeft: allereerst verder de aansprakelijkheid van de automobilist blijven verzekeren volgens de (ongewijzigde) burgerrechtelijke aansprakelijkheidsregels, en verder een «schadeverzekering met indemnifair karakter» uitmaken ten voordele van aangereden voetgangers en fietsers.

Er is trouwens een belangrijk precedent: sinds de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 (die de verzekeringsplicht invoerde) stelt de getroffene door een arbeidsongeval zijn vordering rechtstreeks in tegen de verzekeraar van de werkgever, en niet meer tegen de werkgever die objectief aansprakelijk zou zijn.

2. Het toepassingsgebied

a. Algemeen

De nieuwe wetsbepaling is van toepassing op:

- verkeersongevallen
- waarbij een motorrijtuig is betrokken.

b. Het begrip verkeersongeval

In de eerste ontwerp teksten was enkel sprake van een «ongeval». Op advies van de Controledienst voor de Verzekeringen werd het begrip «verkeersongeval» ingevoerd ¹⁰ en overgenomen door het amendement Vandenberghe-Erdman. ¹¹ Het belang van de toevoeging van het verkeersaspect is dubbel. In de eerste plaats moest worden vermeden dat schade die door een motorrijtuig werd veroorzaakt buiten elke verkeerscontext onder de nieuwe wetsbepaling viel: het in de voorbereidende teksten steeds weerkerende voorbeeld was dat van schade veroorzaakt door een «bomauto». ¹² Een tweede (minder marginale) overweging was dat het ongeval moest zijn gebeurd op plaatsen toegankelijk voor het verkeer overeenkomstig artikel 2, § 1, WAM, dus op de openbare weg of op terreinen die «toegankelijk zijn voor het publiek of slechts voor een zeker aantal personen die het recht hebben om er te komen». Het is in elk geval de bedoeling het nieuwe wetsvoorschrift tot ongevallen overkomen op deze plaatsen te beperken, aangezien anders de WAM-verzekeringsdekking niet van toepassing is. ¹³

c. Het begrip motorrijtuig

Het begrip motorrijtuig moet worden opgevat in de zin van artikel 1 WAM, aldus § 3 van de nieuwe wetsbepaling. Een

⁴ Verslag-Landuyt, *Parl.Besch.*, Kamer, 1993-94, nr. 1343/6, 2.

⁵ *Parl.Hand.*, Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1346.

⁶ *Parl.Hand.*, Senaat, l.c., 1360; verslag-Arts, *Parl.Besch.*, Senaat, 1993-94, nr. 980/3, 17.

⁷ *Parl.Hand.*, Senaat, l.c., 1360.

⁸ *Ibid.*, 1357.

⁹ Verslag-Arts, l.c., 24.

¹⁰ Advies gevoegd bij *Parl.Besch.*, Senaat, 1993-94, nr. 980/3, 58.

¹¹ Verslag-Arts, l.c., 40.

¹² Verslag-Arts, l.c., 27.

¹³ Memorie van toelichting, *Parl.Besch.*, Senaat, 1993-94, nr. 980/1, 32.

motorrijtuig is dus elk rij- of voertuig, bestemd om zich over de grond te bewegen en dat door een mechanische kracht kan worden gedreven, zonder aan spoorstaven te zijn gebonden. Naast auto's vallen ook brom- en motorfietsen, hoe licht ook, onder deze definitie.¹⁴ Aanhangwagens worden door de WAM met motorrijtuigen gelijkgesteld, en die gelijkstelling geldt dus ook voor het nieuwe artikel 29bis van die wet.

d. De uitzondering: het voertuig waarmee niet sneller dan stapvoets kan worden gereden

Het eerste regeringsontwerp hield reeds een uitzondering in voor voertuigen waarmee niet sneller dan stapvoets – er wordt gepreciseerd: niet sneller dan 7 km per uur – kan worden gereden, doch beperkte deze uitzondering tot voertuigen voor gehandicapten.¹⁵ Op vraag van de Raad van State viel deze laatste beperking weg, en het verslag-Arts (van de senaatscommissie voor de Justitie) vermeldt dan ook andere dan de gehandicaptenvoertuigen: «grote rollers, voertuigen die met verkeersplaten rondrijden bij wegenwerken, carnavalsvoertuigen en bepaalde landbouwvoertuigen».¹⁶ Los van de beschouwing dat de meeste van die voertuigen sneller dan stapvoets *kunnen* rijden (en dat is toch het criterium), stellen wij ons de vraag of die uitbreiding wel opportuun was: als het eerste regeringsontwerp zich uitsluitend met gehandicaptenvoertuigen inliet, was dat vanuit de bezorgdheid de inzittenden ervan die in het verkeer toch bijzonder kwetsbaar zijn, dezelfde rechten toe te kennen als aan voetgangers en fietsers.

e. De «betrokkenheid» van een motorrijtuig

Artikel 24bis WAM is van toepassing op verkeersongevallen waarbij een motorrijtuig «betrokken» is. Uit de voorbereidende teksten blijkt dat men de term oorzaak («... dat door een motorrijtuig veroorzaakt is») zeer uitdrukkelijk heeft willen weren om elke discussie over het causaal verband te ontlopen. Men heeft gekozen voor de ruimst mogelijke term; zo vermeldt het verslag-Arts: «Het motorrijtuig is niets anders dan een aanknopingspunt voor de vergoeding van de schade».¹⁷ Een aanraking tussen het rijtuig en het slachtoffer wordt zeer terecht niet vereist:¹⁸ een fietser die ten val komt door een luchtverplaatsing veroorzaakt door een vrachtwagen, is het slachtoffer van een verkeersongeval waarbij een motorrijtuig is betrokken. Enige moeite hadden de parlementsleden wel met ongevalssituaties waarbij een fietser tegen een geparkeerd motorrijtuig aanrijdt. Een meerderheidsopvatting lijkt zich af te tekenen in de zin dat ook dan tot het betrokken-zijn van het motorrijtuig moet worden besloten.¹⁹ Maar hier en daar wordt toch geopperd dat het uiteindelijk de rechtspraak zal zijn die aan een dergelijke betrokkenheid de juiste interpretatie zal moeten ge-

ven:²⁰ zal deze – in de lijn van de opvatting van de minister van Justitie – een onderscheid maken tussen het geval van een correct geparkeerd voertuig en dat van een verkeerd achtergelaten voertuig dat een hinder vormde voor het verkeer? ²¹ In het eerste geval heeft het voertuig een louter passieve, in het tweede een actieve rol gespeeld bij de ongevalsveroorzaking. En in hoeverre speelt de vrees voor vervalsing van de ongevalsomstandigheden, waarbij een fietser die een letsel oploopt bij een val verklaart tegen een auto te zijn aangereden?

3. De vergoedingsgerechtigden

De vergoedingsgerechtigden zijn de voetgangers en fietsers, slachtoffer van een ongeval dat onder het toepassingsgebied van de nieuwe wetbepaling valt, alsmede – bij dodelijk ongeval – hun rechthebbenden. Weliswaar kent § 1, eerste lid, van artikel 29bis WAM vergoeding toe aan «elk slachtoffer», maar § 2 brengt een belangrijke inperking aan van de kring van de vergoedingsgerechtigden door te bepalen dat de bestuurder en de passagiers van een motorrijtuig (en hun rechthebbenden) zich niet kunnen beroepen op de bepalingen van het artikel.

Wij staan dus voor een strakke interpretatie van de risico-leer.²² Enerzijds zijn er de sterke want gemotoriseerde verkeersdeelnemers die het risico voor verkeersongevallen creëren en er dus – via hun verzekering – de kwalijke gevolgen voor derden van moeten dragen. Anderzijds zijn er de zwakke, niet-gemotoriseerde weggebruikers die het verkeersrisico ondergaan en, bij ongeval, recht hebben op schadeloosstelling. Dit onderscheid sterk/zwak vormt de basisfilosofie van de nieuwe wetbepaling en ontmoette in de parlementaire behandeling weinig of geen tegenstand, al stelt het verslag-Arts terloops nog wel de vraag of het onderscheid «voorkomt uit een romantische bevlogenheid dan wel met cijfermateriaal kan worden bevestigd».²³

Opmerkelijk is dat de passagiers in het regeringsontwerp nog wel tot de begunstigde van de – toen nog vooropgestelde – objectieve aansprakelijkheid werden gerekend, maar sinds de besprekingen in de senaatscommissie en sinds het amendement Vandenberghe-Erdman van kamp verhuisden en voortaan als sterke verkeersdeelnemers van de nieuwe vergoedingsregel verstoken moeten blijven.²⁴ Als troostprijs stelde de minister van Justitie een mogelijke facultatieve uitbreiding op verzekeraarsinitiatief in het vooruitzicht; daarover zou met de verzekeringsbranche nog voor 1 januari 1995 moeten worden onderhandeld.²⁵

De Raad van State had in zijn advies kritische bedenkingen geuit bij de ongelijke behandeling van de verkeersdeelnemers waardoor sommigen wel en anderen niet op «automatische schadevergoeding» aanspraak konden maken: de bestuurders van motorrijtuigen scheppen immers niet alleen het risico, eigen aan het autoverkeer, maar zij zijn er tevens aan blootgesteld, aldus de Raad van State, die zelf zover ging

¹⁴ Zie artikel 2.15, 2.16 en 2.17 van het K.B. van 1 december 1975 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer.

¹⁵ Memorie van toelichting, l.c., 32 en 34.

¹⁶ Verslag-Arts, l.c., 45.

¹⁷ Verslag-Arts, l.c., 30.

¹⁸ Verslag-Arts, l.c., 22.

¹⁹ Parl.Hand., Senaat, l.c., 1362; ook reeds: memorie van toelichting, l.c., 33.

²⁰ Verslag-Arts, l.c., 30.

²¹ Verslag-Arts, l.c., 30.

²² Memorie van toelichting, l.c., 9.

²³ Verslag-Arts, l.c., 8.

²⁴ Verslag-Arts, l.c., 38.

²⁵ Parl.Hand., Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1354 en 1357.

te waarschuwen voor een mogelijke nietigverklaring van de wetsbepaling door het Arbitragehof wegens strijdigheid met het grondwettelijk gelijkheidsbeginsel.²⁶ Dit advies hield de parlementairen niet af van een regeling die overeenkomstig de risicogedachte enkel de zwakke verkeersdeelnemers beschermde, maar ging toch niet helemaal onopgemerkt voorbij: tijdens de bespreking van het wetsontwerp in de Senaat werd herhaaldelijk gesteld dat de gehele verkeersongevalproblematiek niet werd opgelost door het nieuw in te voeren artikel, maar het voorwerp moest uitmaken van een later te voeren ruimer debat, waarbij de rechtstoestand van de bestuurders en passagiers mede in ogenschouw diende te worden genomen²⁷ en waarbij het vervangen van de notie integrale schadeloosstelling door forfaitaire vergoeding geen taboe mocht zijn.²⁸

4. De vergoedingsplichtigen

a. Algemeen

De schade wordt vergoed door de verzekeraar die de aansprakelijkheid dekt van de eigenaar of de houder van het bij het verkeersongeval betrokken motorrijtuig of, bij gebreke van verzekering, door het Gemeenschappelijk Waarborgfonds (art. 29bis, § 1, eerste lid in fine, WAM). Wat dit Waarborgfonds betreft, zondigt de wettekst door onvolledigheid: men moet immers aannemen dat, benevens bij niet-verzekering, dit Fonds ook moet bijdragen in de andere gevallen die zijn voorgeschreven door de wet van 9 juli 1975 betreffende de controle der verzekeringsondernemingen, zoals bij vluchtmisdrijf of in bepaalde gevallen van overmacht.

b. Pluraliteit van vergoedingsplichtige verzekeraars

Moeilijkheden kunnen ontstaan bij ongevalssituaties waarbij een voetganger of fietser schade lijdt en waarbij niet één maar twee of meer motorrijtuigen betrokken zijn. Vast staat dat het slachtoffer dan een van de WAM-verzekeraars kan aanspreken, naar zijn keuze.²⁹ Er is immers bij hypothese geen onderscheid te maken tussen het deel van zijn schade dat door het ene motorrijtuig of door het andere is berokkend, zodat artikel 45 van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst toepassing vindt. Voor de logisch daarop volgende vraag hoe de schadelast tussen de verzekeraars onderling wordt verrekend, biedt het genoemde artikel evenwel geen uitkomst. Door de senaatscommissie hierover ondervraagd verwees de minister van Justitie naar het advies van de Commissie voor de Verzekeringen: «Het is de bedoeling van de verzekeringsondernemingen over deze aangelegenheid onderling conventies af te sluiten met het oog op de uiteindelijke afhandeling of afwikkeling van de schadelasten tussen alle betrokken motorrijtuigenverzekeraars».³⁰

5. De onverschoonbare fout

a. Algemeen

Het slachtoffer dat een onverschoonbare fout heeft begaan kan zich niet beroepen op de nieuwe vergoedingsregel (art. 29bis, § 1, derde lid, WAM). In de loop van de parlementaire geschiedenis van artikel 29bis WAM is veel te doen geweest over deze uitsluitingsgrond. Het regeringsontwerp hield in dat alleen bij opzettelijke fout de vergoeding moest worden geweigerd, en omschreef dit opzet dan nog zeer restrictief: vereist was, aldus de ontwerptekst, dat het slachtoffer het ongeval en de gevolgen ervan had gewild.³¹ Dit voorstel kreeg tegenwind van nagenoeg alle leden van de senaatscommissie voor de Justitie.³² In het amendement Vandenberghe-Erdman dook voor het eerst het begrip «onverschoonbare fout» op.³³ Daarmee wou men – om het met woorden van de eerstgenoemde indiener van het amendement te zeggen – aan de rand van het gedrag van de zwakke weggebruiker een vorm van responsabilisering of verantwoordelijkheidszin behouden.³⁴ De keuze van de onverschoonbare fout als uitsluitingsgrond werd bij de verdere parlementaire afhandeling van het wetsontwerp niet meer betwist. Als andere weggebruikers hebben in te staan voor hun lichtste fouten, dan is het niet meer dan billijk dat voetgangers en fietsers zich moeten onthouden van onverschoonbare fouten.³⁵ Akkoord dat zij vooral door hun uiterste kwetsbaarheid eerder dan door een foutaansprakelijkheid tot voorzichtigheid in het verkeer worden aangezet, maar daarom dient nog niet aan het aansprakelijkheidsrecht iedere educatieve betekenis te worden ontnomen.

b. Interpretatie van de onverschoonbare fout

Het zal de rechtspraak toekomen het begrip onverschoonbare fout te definiëren. Welke richtlijnen kunnen daaraan vanuit de wetsgeschiedenis worden meegegeven?

Herhaaldelijk is gepleit voor een restrictieve tot zeer restrictieve interpretatie. Het verslag-Arts nam een definitie over van de minister van Justitie: het moet gaan om een vrijwillige fout van een uitzonderlijke ernst waarvan de betrokkene de schadelijke gevolgen had moeten voorzien.³⁶ Het verslag-Landuyt vermeldde als criterium van dezelfde minister: een vrijwillige en bijzonder zware fout waardoor de dader zonder geldige reden aan een gevaar wordt blootgesteld waarvan hij zich bewust moet zijn geweest.³⁷ In de plenaire zittingen van Kamer van Volksvertegenwoordigers en Senaat werd door voorstanders van het ontwerp dat later artikel 29bis WAM zal worden, herhaaldelijk op een restrictieve interpretatie aangedrongen.³⁸

Aan parlementsleden die voorstelden eerder van een «zware fout» te spreken omdat dit begrip op meerdere plaatsen in onze wetgeving voorkomt en de rechters dus meer ver-

²⁶ Advies van de Raad van State, *Parl.Besch.*, Senaat, 1993-94, 157.

²⁷ *Parl.Hand.*, Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1361.

²⁸ *Parl.Hand.*, Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1355.

²⁹ Verslag-Arts, *l.c.*, 49.

³⁰ Advies opgenomen in: *Parl.Besch.*, Senaat, 1993-94, nr. 980/3, 57.

³¹ Memorie van toelichting, *l.c.*, 33.

³² Zie vooral verslag-Arts, *l.c.*, 8.

³³ Verslag-Arts, *l.c.*, 30.

³⁴ *Parl.Hand.*, Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1357.

³⁵ *Ibid.*, 1358.

³⁶ Verslag-Arts, *l.c.*, 37.

³⁷ Verslag-Landuyt, *l.c.*, 4.

³⁸ Zie vooral *Parl.Hand.*, Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1354.

trouwd zou zijn, werd in beide commissies voor de Justitie geantwoord dat de onverschoonbare fout beperkter is dan de zware fout.³⁹

Een bijkomend argument voor een restrictieve interpretatie kan worden gehaald uit de Franse wet van 5 juli 1985 «tendant à l'amélioration de la situation des victimes d'accidents de la circulation et à l'accélération des procédures d'indemnisation», waarnaar in de senaatscommissie n.a.v. het amendement Vandenbergh-Erdman herhaaldelijk wordt verwezen.⁴⁰ Deze wet schrijft als uitsluitingsgrond «la faute inexcusable» voor, die – na enige aarzelingen op het niveau van de lagere rechtspraak – door de Franse Cour de Cassation, naar aanleiding van twintig arresten op dezelfde dag (20 juli 1987) gewezen, als volgt werd gedefinieerd: «Seule est inexcusable la faute volontaire d'une exceptionnelle gravité, exposant sans raison valable son auteur à un danger dont il aurait dû avoir conscience.» Welnu, in zijn toespraak in de plenaire zitting van de Senaat verklaarde de heer Arts, verslaggever van de commissie voor de Justitie, dat het «de wens van de commissie is dat in deze context het begrip 'onverschoonbare fout' wordt uitgelegd eensluidend de visie van het Franse Hof van Cassatie».⁴¹ Mag onze rechtspraak zich uiteraard niet gebonden achten door de interpretatie die is gegeven door een bepaald – dan nog buitenslands – rechtcollege, dan kan zij toch moeilijk voorbijgaan bij het interpreteren van een vaag begrip aan het belang dat bij de wetsvoorbereiding is gehecht aan een bepaalde definitie, ook al is die uit een vreemde wetgeving en rechtspraak overgenomen.

Had de wetgever zijn inzichten, zoals hierboven toegevoegd, niet beter laten resulteren in een concrete definitie of in een opsomming van gevallen van onverschoonbare fout? Vooral in de kamercommissie voor de Justitie werd hierop aangedrongen en het rapport-Landuyt nam een verklaring op van de minister van Justitie die tegen het indienen van een wetsvoorstel «dat een concrete definitie van een onverschoonbare fout mogelijk maakt» niet gekant zei te zijn.⁴² De rapporteur voor de senaatscommissie, de heer Arts, had eerdere pogingen in die zin overbodig geacht en opgeroepen tot een vertrouwen in de rechterlijke macht.⁴³

c. Onverschoonbare fout als exclusieve oorzaak?

In de loop van de parlementaire besprekingen werd een amendement ingediend dat ertoe strekte de onverschoonbare fout alleen dan tot uitsluiting te laten leiden als zij de «exclusieve oorzaak» van het ongeval is geweest.⁴⁴ Er dient te worden vastgesteld dat de geciteerde Franse wet van 5 juli 1985 inderdaad deze bijkomende voorwaarde stelt. Het amendement werd verworpen, maar omdat de kwestie herhaaldelijk in de debatten opdook, besteden wij er toch enige aandacht aan. Wat immers als het ongeval niet enkel door de – bij hypothese onverschoonbare – fout van het slachtoffer zelf is veroorzaakt, maar mede door de – wellicht ook zeer

grove – schuld van de aanrijdende bestuurder of zelfs van een derde die bij het ongeval was betrokken? Een eerste zaak moge dan duidelijk zijn: het slachtoffer is in geen geval gerechtigd op schadevergoeding op basis van artikel 29bis WAM. Hij kan wel proberen te ageren op grond van de algemene regels van de aansprakelijkheid uit het Burgerlijke Wetboek: deze zijn namelijk volgens artikel 29bis, § 5, WAM toepasselijk op alles wat niet uitdrukkelijk door dit artikel wordt geregeld. Aldus kan zijn fout – de kwalificatie «onverschoonbaar» verliest dan haar betekenis – in concursus komen met de fout van de bestuurder en/of van een derde-betrokkene. Het is dan aan de rechtspraak om volgens de vertrouwde aansprakelijkheidsregels na te gaan welke fouten welke schade hebben veroorzaakt en/of tot een verdeling van de aansprakelijkheid tussen de partijen over te gaan, zodat het niet uitgesloten is dat het slachtoffer gedeeltelijk wordt vergoed.⁴⁵

6. Kinderen jonger dan veertien jaar

De uitsluiting wegens onverschoonbare fout is niet toepasselijk op kinderen beneden de leeftijd van veertien jaar (art. 29bis, § 1, derde lid in fine, WAM). Over deze regel valt weinig commentaar te leveren. Stellen wij enkel dat ouders van een verongelukt kind die een onverschoonbare fout hebben begaan door hun kind op te jonge leeftijd aan het verkeer te laten deelnemen, recht hebben op schadevergoeding: hun fout ligt in het vlak van de opvoeding, niet in dat van het verkeersgebeuren.⁴⁶

7. Gedekte schade en verleende schadeloosstelling

De nieuwe wetsbepaling schrijft de vergoeding voor van alle schade, met uitzondering van de zaakschade, veroorzaakt aan elk slachtoffer of zijn rechthebbenden en voortvloeiend uit lichamelijke letsels of het overlijden (art. 29bis, § 1, eerste lid, WAM). Uit de gebruikte bewoordingen volgt dat de schadeloosstelling, wat de gedekte schade betreft, integraal is.

Zaakschade – in het wetsartikel nogal ongelukkig aangeduid als stoffelijke schade – wordt dus niet vergoed. De aangegeven reden is dubbel: men wil de kostprijs van de hervorming binnen redelijke perken houden en elk risico van colusie uitschakelen.⁴⁷

Morele schade wordt vergoed (deze is immers een mogelijk gevolg van letselschade of overlijden),⁴⁸ evenals schade die niet door het verkeersslachtoffer zelf maar door diens rechthebbenden wordt geleden (na zijn overlijden maar ook, tijdens zijn leven, door terugkaatsing op derden).⁴⁹

Verder moet ook het begrip «lichamelijke letsels» ruim worden geïnterpreteerd en omvat het met name ook de eventuele nadelige psychische gevolgen van het ongeval.⁵⁰ Men kan zich trouwens afvragen waarom in de wettekst niet over

³⁹ Resp. Verslag-Arts, l.c., 34; verslag-Landuyt, l.c., 7.

⁴⁰ Verslag-Arts, l.c., 33-35.

⁴¹ Parl.Hand., Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1355.

⁴² Verslag-Landuyt, l.c., 9.

⁴³ Parl.Hand., Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1359.

⁴⁴ Amendement-Vaes, Parl.Hand., Kamer, 1993-94, 1366.

⁴⁵ Verslag-Arts, l.c., 35.

⁴⁶ Verslag-Arts, l.c., 43-44.

⁴⁷ Memorie van toelichting, l.c., 10 en 32.

⁴⁸ Verslag-Arts, l.c., 28; verslag-Landuyt, l.c., 12.

⁴⁹ Parl.Hand., Senaat, 1993-94, 2 maart 1994, 1354.

⁵⁰ Verslag-Arts, l.c., 13.

«letsels» zonder meer werd gesproken, zoals in de sociale-zekerheidswetgeving steeds het geval is.

8. De subrogatie van de ZIV-verzekeringsinstellingen

De verzekeringsinstellingen in het kader van de verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering (in de praktijk: de landsbonden van ziekenfondsen, de kas voor geneeskundige verzorging van de NMBS en de Hulpkas van het RIZIV) worden gesubrogeerd in de rechten van de slachtoffers die zij op grond van het nieuwe verkeersongevallenartikel hebben vergoed (art. 29bis, § 1, tweede lid, WAM). In deze bepaling moet een overbodige herhaling worden gezien van hetgeen reeds wordt voorgeschreven door artikel 76quater, § 2, van de ZIV-wet, dat niet enkel handelt over schade die door het aansprakelijkheidsrecht ten laste wordt genomen, maar over schade die door elke «andere wetgeving» (dan de ZIV-wet zelf) wordt gedekt – dus ook door het nieuwe artikel 29bis WAM.

9. De bescherming van de verleende schadeloosstelling

Wat als bij een verkeersongeval een voetganger of fietser schade lijdt (die zal worden vergoed overeenkomstig de nieuwe wetbepaling), maar bij dezelfde gelegenheid schade veroorzaakt waarvoor hij aansprakelijk kan worden gesteld? Men roep zich het geval voor de geest waarbij fietser A op foutieve wijze fietser B ten val brengt, waarna beiden door hetzelfde motorvoertuig worden aangereden en gewond. Fietser A bevindt zich dan in een dubbelzinnige situatie: hij heeft aanspraak op schadevergoeding krachtens artikel 29bis WAM, maar hij staat tevens bloot aan de vordering van de verzekeraar die ook fietser B moet vergoeden en thans in diens rechten is gesubrogeerd. Het nieuwe wetsvoorschrift heeft een dergelijke situatie willen vermijden en beschermt de vergoedingssommen – die in ons voorbeeld aan fietser A zijn uitbetaald – op een dubbel niveau (art. 29bis, § 4, WAM):

- de verzekeraar of het Gemeenschappelijk Waarborgfonds kunnen hun subrogatierecht niet uitoefenen tegen de voor de schade aansprakelijke persoon of zijn rechthebbenden, voor de schadevergoeding die zij hun krachtens dit artikel hebben betaald;

- diezelfde vergoedingen zijn niet vatbaar voor beslag of schuldvergelijking met het oog op de vordering van de andere vergoedingen uit hoofde van het verkeersongeval.

Deze dubbele maatregel «immuniseert» als het ware de vergoedingssommen door een verzekeraar verschuldigd aan een slachtoffer dat tevens aansprakelijk is voor (een deel van) de schade toegebracht bij een zelfde ongeval.

Het komt er thans op aan de grenzen van deze «immunitet» precies te omschrijven, en wel als volgt. Vereist is dat een zelfde verzekeraar n.a.v. een zelfde verkeersongeval tegelijk is:

- de vergoedingsdebiteur t.o.v. een bepaalde persoon op grond van artikel 29bis WAM;
- de crediteur t.o.v. dezelfde persoon op basis van een aan het ongeval ontleend subrogatierecht.

Dit brengt ons bij de vraag of de beschreven «immunitet» ook geldt in de volgende situatie: een voetganger of fietser veroorzaakt door een niet onverschoonbare fout een verkeersongeval waarbij hij wordt gewond en waarbij een eigenaar van een omnium verzekerd motorrijtuig, die zelf niet

fout is, schade aan zijn voertuig oploopt. Dan ontstaat de volgende kruiscombinatie van rechtsregels: de WAM-verzekeraar van het motorvoertuig is vergoedingsplichtig tegenover de voetganger of fietser op basis van het nieuwe verkeersongevallenartikel, de omnium-verzekeraar van hetzelfde motorrijtuig is van zijn kant gerechtigd, als gesubrogeerde in de rechten van de eigenaar, op terugbetaling door de voetganger of fietser van de reparatiekosten. Dan is het de vraag of deze voetganger of fietser zich tegen deze laatste aanspraak kan verdedigen door het aanvoeren van de boven beschreven «immunitet», als het om één enkele verzekeraar gaat die zowel het WAM- als het omniumrisico verzekert. Wij zijn geneigd, in strijd met een passus uit het verslag-Arts,⁵¹ een negatief antwoord te geven (en dus de verzekeraar wel toe te staan zijn subrogatierecht uit te oefenen), en wel om twee redenen. Allereerst omdat de rechtstoestand van de voetganger of fietser niet verschillend mag zijn al naargelang de eigenaar van het motorrijtuig een omniumverzekering heeft afgesloten of niet, en het dus buiten kijf staat dat, als de eigenaar zijn reparatiekosten tegen hem kan verhalen (wat zeker kan), de gesubrogeerde omniumverzekeraar dat ook moet kunnen. Ten tweede omdat het begrip «verzekeraar» waarover in de immunitetsparagraaf 4 van artikel 29bis WAM wordt gehandeld, overeenkomstig § 1 van hetzelfde artikel moet worden begrepen als de verzekeraar «die de aansprakelijkheid dekt»; nu kunnen WAM- en omniumverzekering in een concreet geval aan een en dezelfde maatschappij zijn toevertrouwd, maar dan treedt deze, wanneer zij het omniumrisico dekt, niet op in de hoedanigheid van aansprakelijkheidsverzekeraar en is de hele constructie van artikel 29bis WAM op haar niet toepasselijk.

10. Behoud van de burgerlijke aansprakelijkheid

De regels betreffende de burgerrechtelijke aansprakelijkheid blijven van toepassing op alles wat niet uitdrukkelijk door dit artikel wordt geregeld, aldus ten slotte § 5 van artikel 29bis WAM. Uit het voorgaande zal duidelijk zijn geworden op welke domeinen de aansprakelijkheidsregels van het Burgerlijk Wetboek hun volle belang blijven vertonen. Dit is allereerst het geval voor alle schade geleden door de verkeersdeelnemers die zich niet op het nieuwe verkeersongevallenartikel kunnen beroepen, nl. de bestuurders en passagiers van motorrijtuigen. Verder voor alle zaakschade, ook die geleden door voetgangers en fietsers; dezen zullen dus vaak tegen een aanrijdende automobilist een dubbele vordering moeten instellen, op grond van artikel 29bis WAM voor de letselschade en op grond van artikel 1382 B.W. voor de zaakschade (tenzij zij, zeker van de fout van de automobilist, vergoeding voor alle schade vorderen via dit laatste kanaal, wat niet verboden maar weinig raadzaam lijkt).

Het is verder duidelijk dat verkeersongevallen waarbij geen motorrijtuig is betrokken – zoals in het geval van een voetganger die door een fietser wordt aangereden – door een beroep op het Burgerlijk Wetboek moeten worden opgelost.

Hetzelfde geldt ten slotte voor de schade die door voetgangers en fietsers is veroorzaakt, bij voorbeeld aan een auto- of motorfietsbestuurder; zijn zij tevens bij het ongeval zelf gewond, dan zal zich een asymmetrie in de vergoedings-

⁵¹ Verslag-Arts, l.c., 46.

aanspraken voordoen: artikel 29bis WAM (met aan de grens het onverschoonbare-foutbegrip) in de ene richting, artikel 1382 BW (met centraal de culpa levissima) in de andere zin.

11. Inwerkingtreding

Het nieuwe verkeersongevallenartikel treedt in werking op 1 januari 1995 (art. 29ter WAM). Aangezien het handelt

over het principe zelf van de vergoeding en niet over de vergoedingsmodaliteiten, is het van toepassing op de verkeersongevallen die zich vanaf de genoemde datum voordoen en niet op de gevolgen (de schade-afwikkeling) van voordien gebeurde ongevallen.

Dries SIMOENS
Hoogleraar K.U.Leuven

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 10 DECEMBER 1993

Voorzitter: mevr. Baeté-Swinnen

Rapporteur: de h. Waûters

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaten: mrs. Bützler en Geinger

Handelshuur – Weigering huurhernieuwing – Vergoeding wegens uitzetting – Art. 25, eerste lid, 3°, Handelshuurwet

Ingeval de huurhernieuwing wordt geweigerd wegens afbraakwerken of wederopbouw in de in art. 25, eerste lid, 1°, in fine, bepaalde omstandigheden waarin geen uitzettingsvergoeding is verschuldigd, moeten de in art. 16, I, 3°, bedoelde werken worden aangevat binnen een termijn van zes maanden en, wanneer dit niet het geval is, is de verhuurder die van geen gewichtige reden doet blijken, de in art. 25, eerste lid, 3°, bepaalde vergoeding verschuldigd.

Van N. e.a. t/ D.

Gelet op het bestreden vonnis, op 19 juni 1991 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen;

...

Overwegende dat artikel 16, I, 3°, van de Handelshuurwet, met het oog op de bescherming van het handelsfonds, bepaalt dat de verhuurder de door de huurder aangevraagde huurhernieuwing kan weigeren om de reden dat hij het goed wil wederopbouwen;

Dat, luidens artikel 25, eerste lid, 1°, van voormelde wet, geen vergoeding wegens uitzetting door de verhuurder aan de huurder verschuldigd is in het door artikel 16, I, 3°, bepaalde geval, wanneer het goed moet worden afgebroken of wederopgebouwd wegens ouderdom, wegens overmacht of krachtens bepalingen van wetten of verordeningen;

Dat artikel 25, eerste lid, 1°, in fine, van de Handelshuurwet, geen afzonderlijke reden van weigering van huurhernieuwing bepaalt, maar enkel de eventueel verschuldigde uitzettingsvergoeding regelt;

Dat ook ingeval de huurhernieuwing geweigerd wordt wegens afbraakwerken of wederopbouw in de in artikel 25, eerste lid, 1°, in fine, bepaalde omstandigheden waarin geen uit-

zettingsvergoeding verschuldigd is, de in artikel 16, I, 3°, van de Handelshuurwet bedoelde werken moeten worden aangevat binnen de in artikel 25, eerste lid, 3°, van die wet bepaalde termijn en, wanneer dit niet het geval is, de verhuurder, die van geen gewichtige reden doet blijken, de in dit artikel 25, eerste lid, 3°, bepaalde vergoeding aan de huurder verschuldigd is;

Overwegende dat het bestreden vonnis, dat eiseres sub 1 en Ludovicus B. veroordeelt tot betaling van een schadevergoeding gelijk aan drie jaar huur omdat de afbraakwerken op grond waarvan de huurhernieuwing was geweigerd, niet binnen zes maanden werden aangevat, naar recht is verantwoord en de in het onderdeel aangewezen wetsbepaling niet schendt;

Dat het onderdeel faalt naar recht;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 10 JANUARI 1994

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Waûters

Openbaar ministerie: mevr. De Raeve

Advocaten: mrs. Houtekier en Simont

Werkloosheid – Sancties – Werken en stempelen – Sluikwerk – Bedrieglijk opzet

Niet naar recht verantwoord is de beslissing dat een sanctie gegrond op art. 195 Werkloosheidsbesluit 1963, kan worden opgelegd niettegenstaande de strafrechtelijke vrijpraak inzake sluikwerk, op grond dat sluikwerk bedrieglijk opzet vereist.

V. t/ R.V.A.

Gelet op het bestreden arrest, op 15 september 1992 door het Arbeidshof te Antwerpen gewezen;

Overwegende dat het arrest, wat betreft de sanctie gegrond op artikel 195, vaststelt dat eiser bij vonnis van de correctionele rechtbank werd vrijgesproken, onder meer van de telastlegging sluikwerk te hebben verricht in overtreding van de wet van 6 juli 1976 tot beteugeling van het sluikwerk met handels- of ambachtskarakter;

Dat het arrest oordeelt dat het niet zeker is dat de correctionele rechtbank, door eiser vrij te spreken van de telastlegging van het verrichten van sluikwerk, zich heeft uitgesproken «over de materiële feiten zelf», op de enkele grond dat in de telastlegging bedrieglijk opzet is vereist;

Overwegende dat artikel 1 van de voornoemde wet van 6 juli 1976 bepaalt dat sluikwerk verboden is;

Dat, naar luid van artikel 2, § 1, van die wet, voor de toepassing van die wet, sluikwerk het werk is dat voorwerp kan zijn van een beroep behorend tot het ambachtswezen, de handel of de industrie en dat niet in ondergeschikt verband wordt verricht door een natuurlijke persoon of een rechtspersoon die ofwel niet is ingeschreven in het ambachts- of handelsregister, of de wettelijke voorschriften inzake vergunning, verzekeringsplicht of inschrijving in verband met de uitoefening van dit beroep overtreedt, voor zover dat werk, hetzij door zijn omvang, hetzij door zijn frequentie, hetzij door het aanwenden van materieel of van werktuigen, een specifiek professioneel karakter heeft;

Dat artikel 5 van die wet straffen bepaalt voor degene die sluikwerk verricht;

Dat noch het voormelde artikel 1 dat sluikwerk verbiedt, noch het voormelde artikel 2, § 1, dat sluikwerk omschrijft, noch het voornoemde artikel 5 dat het misdrijf van sluikwerk strafbaar stelt, een bijzonder opzet vereisen;

Dat het arrest derhalve zijn beslissing met betrekking tot de sanctie op grond van het voornoemde artikel 195 niet naar recht verantwoordt;

...

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 18 JANUARI 1994

Voorzitter: de h. D'Haenens

Rapporteur: de h. Holsters

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaat: mr. Houtekier

Stedebouw – Herstel van de plaats – 1. Vordering van het bestuur – 2. Burgerlijke partij – Dwangsom

1. Door de sloping van de scheidingsmuur te vorderen met vermelding van de lengte van de muur vordert het bestuur als herstelmaatregel de afbraak van de hele scheidingsmuur en worden zijn rechten niet beperkt door de hierbij vermelde lengteaanduiding.

2. De bepaling van art. 65, § 1, laatste zin, Stedebouwwet belet niet dat aan een burgerlijke partij wier binnen de grenzen van de vordering van de overheid gedane herstellvordering wordt ingewilligd, een dwangsom wordt toegekend.

B. t/ D. en C.

Gelet op het bestreden arrest, op 16 oktober 1992 op verzet door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Gelet op de namens eiser ingediende memorie, waarvan een door de griffier van het Hof voor eensluidend verklaarde kopie aan dit arrest is gehecht en ervan deel uitmaakt;

...

B. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing waarbij het herstel van de plaats in de vorige staat wordt bevolen;

Over het eerste middel:

Wat het eerste en het tweede onderdeel betreft: Overwegende dat het bestreden arrest vaststelt «dat het bestuur nog steeds het herstel in de vorige toestand vordert van de plaatsen die niet geregulariseerd werden»;

Dat de herstellvordering van het bestuur op 22 januari 1991 luidde: «al de andere tenlasteleggingen blijven integraal behouden. Dit houdt aldus in: de sloping... van de scheidingsmuur (30 m.);

Overwegende dat, anders dan de onderdelen aanvoeren, het bestuur aldus als herstelmaatregel de afbraak vordert van de hele scheidingsmuur en dat zijn rechten niet beperkt worden door een hierbij vermelde lengteaanduiding;

Dat de onderdelen niet kunnen worden aangenomen;

...

C. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing waarbij een dwangsom wordt toegekend:

Over het tweede middel:

Overwegende dat de bepaling van artikel 65, § 1, laatste lid, van de Stedebouwwet dat «de rechten van de burgerlijke partij in geval van rechtstreeks herstel beperkt zijn tot de door de bevoegde overheid gekozen wijze van herstel», enkel de herstellwijze, te dezen het herstel van de plaats in de vorige staat betreft, en niet belet dat aan een burgerlijke partij, wier binnen de grenzen van de vordering van de overheid gedane herstellvordering wordt ingewilligd, een dwangsom wordt toegekend om de daadwerkelijke uitvoering van het mede op haar vordering bevolen herstel te verkrijgen;

Dat het middel faalt naar recht;

...

NOOT–Zie ook B. Hubeau en R. Peremans, *De sanctiëring van stedebouwmisdrijven*, en de aldaar geciteerde rechtspraak en rechtsleer.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 7 FEBRUARI 1994

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: mevr. Bourgeois

Openbaar ministerie: mevr. De Raeve

Advocaat: mr. Bützler

Arbeidsovereenkomst – Overeenkomst voor een bepaalde tijd – Schriftelijke vaststelling – Tijdstip waarop de werknemer in dienst treedt – Tardieve ondertekening – Goede trouw – Gevolg

Bij ontstentenis van goede trouw van een partij bij het sluiten of bij het uitvoeren van de overeenkomst, vermag de rechter niet de overeenkomst te herzien en die partij geheel vervallen te verklaren van het recht dat zij uit die overeenkomst put.

Het arrest dat de werknemster die bij het sluiten van de arbeidsovereenkomst de bedoeling had slechts voor een bepaalde tijd te werken, maar deze overeenkomst voor een bepaalde tijd pas ondertekende nadat de uitvoering ervan een aanvang had

genomen, de toepassing ontzegt van art. 9 van de Arbeidsovereenkomstenwet, schendt die bepaling alsmede art. 1134 B.W.

K. t/ K.

Gelet op het bestreden arrest, op 7 augustus 1991 door het Arbeidshof te Antwerpen, afdeling Hasselt, gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 9, 39, § 1, en 82 (als gewijzigd door het koninklijk besluit van 14 december 1984) van de wet van 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten, en voor zover nodig 1134 en 1382 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het Arbeidshof de aanspraken van eiseres op een opzeggingsvergoeding wegens onrechtmatige beëindiging, op 31 december 1986, van haar arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, afwijst op grond; «dat er geen aanleiding is om de twee opeenvolgende arbeidscontracten voor een bepaalde duur gelijk te stellen met een overeenkomst voor onbepaalde tijd, aangezien de twee contracten gerechtvaardigd waren door wettige redenen in de zin van artikel 10 van de wet van 3 juli 1978. (...) Ten overvloede blijkt dat de werkneemster zelf de bedoeling had slechts zes maanden bij (verweerder) te werken, daarna had zij andere plannen, en zij heeft zelf om de vernieuwing gevraagd van de relatie die haar voor een periode van drie maanden was verleend; de wil van de werkneemster om een bepaalde tijdspanne met een tewerkstelling in te vullen is eveneens een wettige reden voor het vernieuwen van het eerste contract; (verweerder) vond zich op 1 oktober 1986 nog in het buitenland en het tweede contract is eerst bij zijn terugkeer ondertekend. (Eiseres) kan zich evenwel niet op de toepassing van artikel 9 van de Arbeidsovereenkomstenwet beroepen, zonder een misbruik van recht te begaan. Zij heeft naar de werkgever in G. laten telefoneren om te verkrijgen dat zij in dienst kon blijven, en er was tussen partijen een duidelijke afspraak over de termen van de nieuwe overeenkomst. Deze werd mede in het belang van de werkneemster gesloten, en de ratio legis is in de gegeven omstandigheden niet aanwezig. De vooropstelling van een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd strookt niet met de goede trouw die tussen contracterende partijen moet bestaan»,

...

Overwegende dat bij ontstentenis van goede trouw van een partij bij het sluiten of bij het uitvoeren van de overeenkomst, de rechter niet vermag de overeenkomst te herzien en die partij geheel vervallen te verklaren van het recht dat zij uit de overeenkomst put;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de partijen, om een wettige reden in de zin van artikel 10 van de Arbeidsovereenkomstenwet, twee opeenvolgende arbeidsovereenkomsten voor een bepaalde tijd hebben gesloten, dat de tweede overeenkomst gesloten werd op verzoek van eiseres die de bedoeling had slechts voor een bepaalde tijd te werken voor verweerder en dat die tweede overeenkomst slechts ondertekend werd nadat de uitvoering ervan een aanvang had genomen;

Dat het arrest oordeelt dat eiseres zich niet kan beroepen op het bepaalde in artikel 9 van de Arbeidsovereenkomstenwet, nu aanspraak maken «op een overeenkomst voor onbepaalde tijd (niet) strookt met de goede trouw die tussen contractsluitende partijen moet bestaan»;

Overwegende dat het arrest dat aldus eiseres de toepassing van artikel 9 van de Arbeidsovereenkomstenwet ontzegt, die bepaling alsmede artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek schendt;

Dat het middel in zoverre gegrond is;

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 15 FEBRUARI 1994

Voorzitter: de h. D'Haenens

Rapporteur: de h. Dhayer

Openbaar ministerie: de h. D'Hoore

Advocaat: mr. Geinger

Meineed – Boedelbeschrijving – Nalatenschap

De boedelbeschrijving als bedoeld in de artt. 1175 en 1183 Ger.W. heeft tot doel de omvang van een nalatenschap, van een gemeenschap of van een onverdeeldheid vast te stellen.

Omwille van dit oogmerk zijn de partijen in een boedelbeschrijving inzake nalatenschap niet alleen gehouden melding te maken van de goederen die tot de boedel behoren, maar ook van alle goederen die de erflater hun heeft geschonken, ongeacht of de schenking al dan niet voor inbreng of inkorting vatbaar was.

B. t/ V. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 29 oktober 1992 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Gelet op de memorie waarvan een door de griffier van het Hof voor eensluidend verklaarde kopie aan dit arrest is gehecht en ervan deel uitmaakt;

A. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissing op de tegen eiser ingestelde strafvordering;

Over het middel, wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat de boedelbeschrijving als bedoeld in de artikelen 1175 en 1183 van het Gerechtelijk Wetboek tot doel heeft de omvang van een nalatenschap, van een gemeenschap of van een onverdeeldheid vast te stellen;

Dat omwille van dit oogmerk de partijen in een boedelbeschrijving inzake nalatenschap niet alleen gehouden zijn melding te maken van de goederen die tot de massa behoren, maar ook van alle goederen die de erflater hun heeft geschonken, ongeacht of de schenking al dan niet voor inbreng of inkorting vatbaar was;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat eiseres «wordt vervolgd wegens het afleggen van een valse eed bij het opmaken van de inventaris door notaris (...)»; dat het overweegt dat «(eiseres) geen gewag heeft gemaakt van de roerende goederen toebehorende aan wijlen Josephus V. die ze in haar bezit had» en dat «aan de hand van het onderzoek ter terechtzitting, de verklaringen afgelegd door (eiseres) tijdens het gerechtelijk onderzoek, evenals van de notariële akte is komen vast te staan dat (eiseres) desbewust een valse eed heeft afgelegd bij de boedelbeschrijving»;

Dat het arrest, door op deze gronden het ten laste van eiseres gelegde feit bewezen te verklaren, de beslissing regelmatig, zonder onduidelijkheid, met redenen omkleedt en naar recht verantwoordt;

Dat het middel in zoverre niet kan worden aangenomen;

(...)

B. In zoverre de voorziening gericht is tegen de beslissingen op de door de verweerders tegen eiser ingestelde civielrechtelijke vorderingen:

Over het middel, wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de verweerders zich burgerlijke partij hebben gesteld, niet alleen wegens misbruik van vertrouwen of diefstal maar «ook wegens valse eed» en zegt dat «het strafgerecht echter geen bevoegdheid heeft om de sancties bepaald bij het Burgerlijk Wetboek voor het wegmaken of verborgen houden van goederen van de nalatenschap uit te spreken»;

Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan blijkt dat de verweerders in hun conclusies hebben aangevoerd dat zij erfgenamen van Josephus V. waren en dat zij geconcludeerd hebben onder alle voorbehoud;

Dat het arrest eiseres veroordeelt tot betaling aan de verweerders van «een frank, onder voorbehoud uit hoofde van valse eed»;

Dat het arrest door aldus te beslissen over de vordering van de verweerders, na te hebben geoordeeld dat eiseres een valse eed heeft afgelegd bij de boedelbeschrijving door geen gewag te maken van de in haar bezit zijnde roerende goederen, voorheen toebehorend aan wijlen Josephus V. de in het onderdeel vermelde bepalingen niet schendt;

Dat het middel in zoverre niet kan worden aangenomen;

...

NOOT—Zie verderop in dit nummer de noot van Steven Van Overbeke bij Hof Antwerpen, 4 juni 1993.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 22 FEBRUARI 1994

Voorzitter: de h. D'Haenens

Rapporteur: de h. Huybrechts

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaat: mr. Dassel

Verjaring – Strafzaken – Stuiting – Samenhangende misdrijven

De rechter mag bij de vaststelling van de stuiting van de verjaring van de strafvordering met betrekking tot een bepaalde beklaagde rekening houden met de daden die de verjaring stuiten met betrekking tot alle andere tezamen behandelde of berechte ten laste van andere beklaagden gelegde misdrijven waartussen een nauwe band van intrinsieke samenhang bestaat.

Evenwel, wat betreft het bepalen van de aanvangsdatum van de verjaring, kan de rechter alleen de feiten in aanmerking nemen die door de beklaagde zelf zijn gepleegd en waaraan hij schuldig wordt verklaard.

V.

Gelet op het bestreden arrest, op 3 april 1992 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

...

Overwegende dat de rechter bij de vaststelling van de stuiting van de verjaring van de strafvordering met betrekking tot een bepaalde beklaagde rekening mag houden met de daden die de verjaring stuiten met betrekking tot alle andere tezamen behandelde of berechte ten laste van andere beklaagden gelegde misdrijven, waartussen een nauwe band van intrinsieke samenhang bestaat; dat evenwel, wat betreft het bepalen van de aanvangsdatum van de verjaring, de rechter enkel de feiten in aanmerking kan nemen, die door de beklaagde zelf werden gepleegd en waaraan hij schuldig wordt verklaard;

Overwegende dat de appelrechters met bevestiging van het vonnis van de Correctionele Rechtbank te Antwerpen van 14 februari 1991, beide eisers veroordelen wegens de vermengde feiten omschreven onder de telastleggingen (...) der zaak I; dat de laatste feiten gepleegd werden na 3 december 1985 (B3e), op een niet nader te bepalen datum tussen 30 mei 1985 en 18 oktober 1986 (A2b, B1i, E3k, E4b), tussen 10 september 1985 en 31 oktober 1986 (A1k, A2d, B1j) en tussen 8 maart 1986 en 31 oktober 1986 (A1j, A2c, B2b8, E4a); dat de appelrechters voor de bepaling van de aanvangsdatum van de verjaring van de strafvordering met betrekking tot de aan de eisers ten laste gelegde misdrijven niet de datum van het feit omschreven onder de telastlegging A, II, 4, van de zaak III, dit is 9 oktober 1987, in aanmerking mochten nemen, omdat de eisers dit feit niet ten laste wordt gelegd;

Dat het middel gegrond is;

Overwegende dat het Hof aan de hand van de stukken van de procedure vermag na te gaan of de strafvordering al dan niet verjaard was op de dag waarop de bestreden beslissing gewezen werd;

Overwegende dat de laatste nuttige daad van stuiting van de verjaring met betrekking tot de aan beide eisers ten laste gelegde misdrijven, waaraan zij schuldig werden verklaard, de beschikking van de raadkamer van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen van 25 april 1988 is; dat bij ontstentenis van een oorzaak van schorsing van de verjaring, de strafvordering verjaarde op 24 april 1991;

(Volgt vernietiging zonder verwijzing.)

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 1 MAART 1994

Voorzitter: de h. D'Haenens

Rapporteur: de h. D'Hont

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaat: mr. Geinger

Straf – Motivering – Geldboete

Schuldigen wier criminele straf tot gevangenisstraf wordt verminderd, kunnen krachtens art. 84 Sw. worden veroordeeld tot geldboete, maar de strafrechter moet, indien de wet hem vrije beoordeling overlaat, om benevens hoofdgevangenisstraf ook te veroordelen tot geldboete, nauwkeurig de redenen vermelden waarom hij een dergelijke straf uitspreekt.

V. t/ P.V.B.A. I.

De G. t/ K.

Gelet op het bestreden arrest, op 6 december 1991 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

...

Overwegende dat de appelrechters het beroepen vonnis bevestigen behalve wat de strafmaat betreft; dat zij vervolgens eiser veroordelen, wegens «eenheid van misdadig opzet», tot gevangenisstraf en geldboete;

Overwegende dat schuldigen wier criminele straf tot gevangenisstraf wordt verminderd, zoals te dezen, krachtens artikel 84 van het Strafwetboek, kunnen worden veroordeeld tot geldboete;

Dat de strafrechter, indien de wet hem vrije beoordeling overlaat om benevens hoofdgevangenisstraf ook te veroordelen tot geldboete, nauwkeurig de redenen moet vermelden waarom hij een dergelijke straf uitspreekt;

Dat de appelrechters te dezen zonder opgave van redenen zowel een hoofdgevangenisstraf als geldboete uitspreken, mitsdien niet voldoen aan de bijzonder motiveringsplicht van het artikel 195 van het Wetboek van Strafvordering;

...

NOOT—Zie ook Cass., 27 mei 1992, *R.W.*, 1992-93, 537, met noot van St. Van Overbeke.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER — 4 JUNI 1993

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplass

Raadsheren: de h. Mennes en mevr. Transaux

Openbaar ministerie: mevr. Van Leuven

Advocaten: mrs. Van Kesbeeck en Schuermans loco Geniets

1. Meineed — Boedelbeschrijving — Huwelijksgemeenschap — Wegmaking — 2. Strafvordering — Beslag — Opheffing

1. *Vanaf het ogenblik dat de vrederechter aan beide echtgenoten verbod heeft opgelegd de goederen van de gemeenschap te vervreemden, te hypothekeerden of in pand te geven, kan geen van de echtgenoten zich nog beroepen op een eventuele vroegere overeenkomst om bepaalde goederen weg te maken.*

De aflegging van een valse eed bij de boedelbeschrijving valt onder de toepassing van art. 226, tweede lid, Sw., ongeacht of de eed aan de beklaagde werd opgedragen of spontaan afgelegd.

Het verbergen van goederen van de gemeenschap, het onttrekken aan de opstelling van de inventaris, het verklaren onder eed dat men niets afweet van enige onttrekking van die goederen, kan niet anders uitgelegd worden dan als een wegmaking van die goederen bij de verdeling ervan.

2. *Als een zaak aanhangig is bij het vonnisgerecht door verwijzing ervan door de raadkamer, heeft de procureur des Konings geen bevoegdheid meer om het beslag dat regelmatig was gelegd op bevel van de onderzoeksrechter, op te heffen en de teruggave te bevelen. Een dergelijke beslissing kan slechts rechtsgeeldig worden genomen door het vonnisgerecht.*

Overwegende dat Christine De G. wordt vervolgd wegens het afleggen van een valse eed bij de boedelbeschrijving en wegens wegmaking van goederen ten aanzien waarvan een maatregel als bedoeld in artikel 223 B.W. is uitgevaardigd;

Overwegende dat de vrederechter te Willebroek bij vonnis van 31 mei 1990 aan de beklaagde en aan haar echtgenoot verbod oplegde om enig roerend goed afhankelijk van de tussen hen bestaande huwelijksgemeenschap te vervreemden, te hypothekeerden of in pand te geven;

Overwegende dat bij de ontzegeling op 30 juli 1990 werd verklaard door Jan Koeck dat zijn echtgenote talloze goederen toebehorende aan de gemeenschap had ontzagen; dat een inventaris op 30 juli 1990 werd opgesteld door notaris H.M. in tegenwoordigheid van notaris P.V. en dat o.m. de beklaagde onder eed heeft verklaard niets te hebben verduisterd of van een dergelijke verduistering geen kennis te hebben;

Overwegende dat achteraf aan het licht is gekomen dat talloze goederen werden verduisterd hetzij door de beklaagde, hetzij door haar toedoen of tenminste met haar medeweten; dat o.m. de wasautomat Zoppas in de garage van E. De S. werd aangetroffen, dat een eiken dressoir, zes stoelen, een eiken TV-kast, een tafel, en een eiken tweedeurkast werden aangetroffen in de garage van Frans De G.; dat een belangrijke hoeveelheid huisgerei werd aangetroffen in het bezit van de beklaagde; dat trouwens uit de gegevens van het strafdossier blijkt dat de beklaagde een verhuishagen heeft volgeladen en weggemaakt;

Overwegende dat de beklaagde trouwens heeft toegegeven dat ze deze goederen had weggehaald uit de echtelijke woning;

Overwegende dat de beklaagde in haar conclusie beweert dat «het verhuizen» niet zonder medeweten van de burgerlijke partij gebeurde en dat de ouders van de burgerlijke partij daarbij aanwezig waren; dat deze beweringen, zelfs al mochten ze bewaarheid worden, ter zake irrelevant zijn;

Overwegende dat de burgerlijke partij inderdaad heeft toegegeven dat hij gezien heeft hoe zijn schoonouders vergezeld van nog andere personen de gemeenschappelijke goederen hebben opgeladen op een verhuishagen, maar dat hij daaraan heeft toegevoegd dat hij zich niet durfde te verzetten «te meer daar er reeds een schermutseling was geweest» waarbij zijn moeder was betrokken;

Overwegende dat de beklaagde bijgevolg bezwaarlijk kan beweren dat de «verhuis» gebeurde met de instemming van de burgerlijke partij of ingevolge een akkoord tussen echtgenoten;

Overwegende dat vanaf het ogenblik dat de vrederechter aan beide partijen verbod had opgelegd de goederen van de gemeenschap te vervreemden, te hypothekeerden of in pand te geven, de beklaagde zich niet meer kon beroepen op een eventuele vroegere overeenkomst met haar echtgenoot om bepaalde goederen weg te maken, zo zulk een overeenkomst er ooit heeft bestaan;

Overwegende dat de beslissing van de vrederechter aan duidelijkheid niet te wensen overlaat; dat trouwens de beschikking van de voorzitter van de rechtbank, gebaseerd op artikel 1280 van het Gerechtelijk Wetboek, evenmin enige plaats voor betwisting openlaat;

Overwegende dat het niet tot de taak behoort van het Hof na te gaan of de beschikking van de voorzitter van de rechtbank overeenstemt met die van de vrederechter, noch zich uit te spreken over de inwerkingstelling der notarissen, noch over de mogelijke benadeling van de huwelijksgemeenschap;

Overwegende dat bij beschikking van de waarnemend voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen, notaris H.M. werd aangesteld om inventaris op te stellen van alle goederen die zich bevonden in de woning (...) en dat notaris P.V. werd aangesteld om de niet-verschijnende partijen te vertegenwoordigen; dat bijgevolg de ontzegeling, bevolen door de voorzitter, regelmatig is gebeurd door de aangestelde notarissen;

Overwegende dat de beklaagde aanvoert dat onmogelijk kan worden nagegaan wat precies aan de huwelijksgemeenschap toebehoort en wat tot het vermogen van elk der echtgenoten behoort; dat het niet tot de taak van het Hof behoort een inventaris op te stellen van de huwelijksgemeenschap of van de eigen goederen van elk der partijen; dat in beginsel de roerende goederen van de echtgenoten, gehuwd zonder huwelijkscontract, gemeenschappelijk zijn; dat het gemeenschappelijk bezit nooit werd betwist door de beklaagde, zelfs niet bij de boedelbeschrijving;

Overwegende dat ze de goederen die aan de gemeenschap toebehoorden heeft opgeladen op een verhuishwagen en dat ze deze goederen heeft verborgen opdat haar echtgenoot geen aanspraak zou kunnen maken op deze goederen;

Overwegende dat de beklaagde bovendien een valse verklaring onder eed heeft afgelegd voor de notaris; dat deze valse eed werd afgelegd in verband met de boedelbeschrijving die door de voorzitter van de rechtbank was bevolen; dat het zonder belang is of de ontzegeling, die het opstellen van de inventaris voorafging, werd opgemaakt op verzoek van de beklaagde, van haar ouders of van de burgerlijke partij;

Overwegende dat de regelmatigheid van de inventaris niet wordt aangetast door de afwezigheid van de burgerlijke partij, daar een tweede notaris precies werd aangesteld om de afwezige partij te vertegenwoordigen;

Overwegende dat de eed regelmatig aan de beklaagde werd opgelegd enerzijds omdat ze de plaatsen waar de goederen zich bevonden heeft bewoond en anderzijds omdat ze voorwerpen afkomstig van de huwelijksgemeenschap in haar bezit had;

Overwegende dat in de authentieke akte duidelijk staat vermeld dat mevrouw K. de eed heeft afgelegd; dat ze trouwens de authentieke akte heeft medeondertekend en dat ze nooit heeft betwist dat zij het was die de eed heeft afgelegd; dat er bijgevolg niet de minste twijfel kan bestaan dat het wel degelijk de beklaagde is die de verklaring onder eed heeft afgelegd; dat deze eed wel degelijk werd afgelegd bij de boedelbeschrijving en dat de authentieke akte opgesteld door notaris H.M. wel degelijk beantwoordt aan het begrip «boedelbeschrijving» bedoeld in artikel 226 van het Strafwetboek en dat de omstandigheid dat in deze boedelbeschrijving de termen «activa» of «passiva» niet voorkomen, of dat er geen sprake is van bankrekeningen, waardepapieren noch van liggende gelden, hieraan niets afdoet;

Overwegende dat uit de authentieke akte zelf blijkt dat werd voldaan aan de voorschriften van artikel 1183, 11°, van het Gerechtelijk Wetboek bij de eedaflegging;

Overwegende dat de aflegging van een valse eed bij de boedelbeschrijving onder de toepassing van artikel 226, tweede lid, van het Strafwetboek valt, ongeacht of de eed aan de beklaagde werd opgedragen of spontaan afgelegd;

Overwegende dat de beklaagde ten slotte aanvoert dat ze de goederen niet heeft verduisterd, doch slechts verplaatst; dat de beklaagde echter niet wordt vervolgd wegens verduistering van de goederen, maar van «wegmaking» van roerende goederen ten aanzien waarvan een maatregel is uitgevaardigd als bedoeld in artikel 223 van het Burgerlijk Wetboek;

Overwegende dat het verbergen van deze goederen, het onttrekken aan de opstelling van de inventaris, het verklaren onder eed dat men niets afweet van enige onttrekking van deze goederen, niet anders kan worden uitgelegd dan als een wegmaking van deze goederen bij de verdeling ervan;

...

Overwegende dat regelmatig beslag was gelegd op een wasautomaat Zoppas en op de goederen vermeld in de inventaris opgesteld door opperwachtmeester A.; dat eveneens regelmatig beslag ter plaatse werd gelegd op de meubelen dat deze beslaglegging geschiedde in het raam van het gerechtelijk onderzoek;

Overwegende dat de procureur des Konings te Mechelen bij apostille van 3 april 1991, dit is na de verwijzing door de raadkamer te Mechelen, het beslag op deze goederen heeft gelicht en deze goederen heeft doen teruggeven aan Christine De G.;

Overwegende dat als een zaak aanhangig is bij het vonnisgerecht door verwijzing van de zaak door de raadkamer, de procureur des Konings geen bevoegdheid heeft om het beslag, dat regelmatig was gelegd op bevel van de onderzoeksrechter, te lichten en de teruggave te bevelen; dat een dergelijke beslissing slechts rechtsgeldig kan worden genomen door het vonnisgerecht; dat deze onregelmatige handlichting dan ook als niet bestaande dient te worden beschouwd;

Overwegende dat er derhalve aanleiding bestaat om opheffing te verlenen op de beslagleggingen ter plaatse en de afgifte te bevelen van deze voorwerpen aan de huwelijksgemeenschap opdat de door de rechtbank aangestelde notarissen kunnen overgaan tot de gerechtelijke verdeling;

...

NOOT—Enige bedenkingen i.v.m. de delictsinhoud van het misdrijf van meined bij verzegeling of boedelbeschrijving

1. In het arrest van het Hof van Beroep te Antwerpen van 4 juni 1993 werd de boedelbeschrijving opgesteld in het kader van een echtscheidingsprocedure. De beklaagde had onder de ogen van haar echtgenoot, die uit angst voor een handgemeen niet durfde tussenbeide te komen, talrijke goederen op een verhuishwagen geladen en weggemaakt. Deze goederen werden door haar niet opgegeven bij de onder ede bevestigde inventaris. N.a.v. de telastlegging van «meined bij boedelbeschrijving» verdedigde beklaagde zich onder meer door op te werpen dat haar man volledig op de hoogte was van haar «verhuis» en zelfs dat hij ermee had ingestemd. Het hof verwierp deze versie van de feiten, te meer nu vaststond dat de (vrede)rechter aan de echtgenoten een vervreemdingsverbod had opgelegd (cf. art. 223, derde lid, B.W. en art. 1280 Ger.W.), zodat een eventuele «overeenkomst» hieromtrent hoe dan ook toch niet meer geldig was.

2. Zoals reeds vaak werd opgemerkt, dient het in artikel 226, tweede lid, van het Strafwetboek omschreven misdrijf vóór alles te worden beschouwd als een «misdrijf tegen de openbare trouw» (cf. titel III van boek II van het Strafwetboek). Vele interpretatieproblemen kunnen aan de hand van dit uitgangspunt worden opgelost. Artikel 226, tweede lid, beoogt immers niet in de eerste plaats de bescherming van de private belangen van een bedrogen erfgenaam of deelgenoot, maar wel de betrouwbaarheid op zich van de (authentieke) akte van boedelbeschrijving: «... *la loi a entendu garantir l'exactitude de cet acte authentique...*» (Mahaux, P., conclusie voor Cass., 29 oktober 1973, *Pas.*, 1974, I, 221, inz. 227).

Het is te dezen m.a.w. niet uitgesloten dat echtgenoten die met wederzijds goedvinden – zonder rechterlijke tussenkomst – feitelijk gescheiden gaan wonen en in gemeen overleg de goederen verdelen, schuldig worden verklaard aan meened bij de boedelbeschrijving die later wordt opgesteld: het willens en wetens afleggen van een eed bij een boedelbeschrijving, waarbij men leugenachtige verklaringen heeft afgelegd of nagelaten heeft verklaringen af te leggen die een invloed op de samenstelling van de onverdeelde massa zouden kunnen hebben (cf. Van Sinay, T. en Verstappen, J., *Boedelbeschrijvingen inzake familiaal vermogensrecht en faillissement*, 1993, 109-110, nrs. 246-247), is strafbaar. Een bijzonder (bedrieglijk) opzet is dus niet vereist (Cass., 7 januari 1986, *A.C.*, 1985-86, nr. 291; Cass., 4 september 1990, *A.C.*, 1990-91, nr. 6; Cass., 29 september 1992, *A.C.*, 1991-92, nr. 634; vgl. Marchal, A. en Jaspar, J.P., *Droit criminel. Traité théorique et pratique*, 3e druk, 1975, 286, nr. 933).

3. In deze context dient echter ook te worden nagegaan hoever de verplichting van de partijen bij de boedelbeschrijving reikt. Zo zal, bij de boedelbeschrijving van de *huwelijks-gemeenschap*, het eigen vermogen van de echtgenoten in principe niet in de inventaris hoeven te worden opgenomen (vgl. *R.P.D.B.*, v° «Inventaire», 235, nr. 260, in fine, en 241, nr. 353). Dit kan, bij betwisting omtrent het eigen dan wel het gemeenschappelijk karakter van de goederen, tot moeilijkheden aanleiding geven (zie bv. Van Sinay, T. en Verstappen, J., o.c., 102, nr. 226). Gezien het vermoeden van artikel 1405, punt 4, van het Burgerlijk Wetboek lijkt het in elk geval voorzichtig in voorkomend geval een verklaring in de inventaris te laten opnemen (zie ook de overwegingen in het arrest van 4 juni 1993; *R.P.D.B.*, l.c., 234, nr. 248): ofschoon de eigendomsvraag bij de inventaris nog niet aan bod komt en het zeker niet tot de taak van de strafrechter behoort om een betwisting dienaangaande te beslechten, zal de enkele bewering voor de strafrechter dat het een eigen, niet te inventariseren goed betreft, een veroordeling wegens meened niet onmogelijk maken.

Dit neemt niet weg dat men uit de beslissing van de strafrechter, die een veroordeling wegens meened uitspreekt, moet kunnen afleiden (minstens impliciet) dat de «verduisterde» goederen of de ten onrechte niet afgelegde verklaringen wel degelijk moesten worden opgenomen in de boedelbeschrijving.

4. Zoals bekend wordt de aangifteverplichting bijzonder ruim opgevat. Dit blijkt eens te meer uit het arrest van 15 februari 1994 (zie elders in dit nummer), waarin het Hof van Cassatie m.b.t. een boedelbeschrijving inzake een nalatenschap beslist dat de partijen bij deze boedelbeschrijving niet alleen gehouden zijn melding te maken van de goederen die tot de massa behoren (vgl. met de omschrijving van de term

«verduistering» in het reeds geciteerde Cass., 29 oktober 1973, *A.C.*, 1974, 237, inz. 240), maar ook van alle goederen die de erflater hun heeft geschonken, *ongeacht of de schenking al dan niet voor inbreng of inkorting vatbaar was* (cf. ook voetnoot 1 onder Cass., 2 oktober 1973, *A.C.*, 1974, 118).

In het geval dat aanleiding gaf tot het cassatiearrest van 15 februari 1994 werden blijkbaar goederen geschonken aan een niet-erfgenaam, zodat de regels van de inbreng niet toepasselijk waren (artt. 843 e.v. B.W.; Puelinckx-Coene, M., *Erfrecht*, 1988, 338-339, nr. 317). Deze giften overschreden bovendien ook het beschikbaar gedeelte niet, zodat ook van inkorting geen sprake kon zijn (zie, wat de schade ten gevolge van meened betreft, Antwerpen, 10 april 1992, *R.W.*, 1993-94, 883, met noot, alsook het tweede onderdeel van het middel in Cass., 15 februari 1994).

Nochtans oordeelde ons hoogste rechtscollege dat ook deze schenkingen dienden te worden aangegeven, aangezien de boedelbeschrijving tot doel heeft (cf. supra nr. 2) de *omvang* van een nalatenschap, van een gemeenschap of van een onverdeeldheid *vast te stellen* (cf. Cass., 24 oktober 1989, *A.C.*, 1989-90, 266, nr. 118, *R.W.*, 1990-91, 164; Cass., 21 februari 1990, *A.C.*, 1989-90, 799, nr. 375). Aldus lijkt alles wat enige invloed kan uitoefenen op de berekening van de «fictieve massa» (cf. Puelinckx-Coene, M., o.c., 272, nr. 247) onderworpen aan de aangifteverplichting.

5. Het cassatieberoep tegen bovenstaand arrest werd verworpen door Cass., 24 januari 1994, *A.R.* P. 93.1043.N.

Steven Van Overbeke

HOF VAN BEROEP TE GENT

14e KAMER – 14 DECEMBER 1993

Voorzitter: de h. Top

Advocaten: mrs. Zimmerman, Vanhoyland, De Loose en Moeykens

Vennootschap – Aandelen – Beslag op aandelen – Beslag onder derden

Een beslag op aandelen op naam wordt gelegd door middel van een derdenbeslag in handen van de emitterende vennootschap. Dat de aandelen niet vrij overdraagbaar zijn, staat de geldigheid van het beslag niet in de weg.

V. t/ D. en G.

Appellant heeft volgende bezwaren tegen het uitvoerend derdenbeslag aangevoerd en voert deze nog steeds aan.

1) De uitvoerbare titel zou niet definitief zijn

Het derdenbeslag werd gelegd krachtens het vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Charleroi de dato 7 januari 1988, dat niet wordt overgelegd. Appellant betwist echter niet dat het uitvoerbaar is bij voorraad, zodat het geïntimeerden vrijstond dit vonnis op eigen risico te doen uitvoeren overeenkomstig artikel 1398 Ger.W., en dit ondanks het nadien op 12 en 13 september 1988 ingestelde hoger beroep.

Geïntimeerden leggen thans het arrest over van het Hof van Beroep te Bergen van 28 april 1992, waarbij het vonnis van 7 januari 1988 volledig is bevestigd, wat de tegen appel-

lant ten voordele van geïntimeerden uitgesproken veroordelingen betreft.

Geïntimeerden beschikken dus thans zelfs over een definitieve titel

2) Derdenbeslag op aandelen zou niet mogelijk zijn

Het exploit vermeldt dat beslag wordt gelegd op «alle bedragen, zaken en schuldvorderingen die betekende verschuldigd is of zal worden aan genoemde schuldenaar...», met speciale vermelding van de aandelen welke de heer V. voornoemd bezit in de P.V.B.A. S.».

Appellant betwist niet dat hij 100 van de 250 aandelen in voornoemde vennootschap bezit en dat hem zowel in mei 1986 als in mei 1987 door de algemene vergadering bij de verdeling van de winst telkens 100.000 frank als dividend werd toegekend (zie stukken gevoegd bij de verklaring van de derde-beslagene).

Het is evident dat deze dividenden, voor zover ze nog niet waren uitbetaald op de datum van het beslag, zijnde 25 augustus 1988, voorwerp zijn van het beslag evenals alle verder nog uit te keren dividenden.

De beslagbaarheid van het recht op dividend wordt algemeen aanvaard en zo'n beslag gebeurt voor aandelen op naam, zoals in casu, door middel van derdenbeslag in handen van de emitterende vennootschap (A.P.R., Tw. Beslag, door Dirix en Broeckx, 1992, p. 344, en aldaar aangehaalde rechtsleer).

Het beslag op aandelen zelf is eveneens wettelijk mogelijk voor aandelen op naam, zelfs indien ze niet vrij overdraagbaar zouden zijn. Er is geen enkel bezwaar tegen uitvoerend beslag, voor zover het enkel de bedoeling is van de beslagleggende schuldeiser te beletten dat de aandelen worden overgedragen (A.P.R., Tw. Beslag, p. 345).

Uit niets blijkt dat geïntimeerden andere bedoelingen hebben.

Het derdenbeslag, zelfs in zover het de bedoelde aandelen betreft, is derhalve geldig.

3) Het in artikel 1544 Ger.W. bedoelde visum ontbreekt

Het voorschrift van artikel 1544 Ger.W. heeft niets te maken met de geldigheid van het beslag. Het staat enkel de derde-beslagene toe de in artikel 1543 Ger.W. bedoelde afgifte van het bedrag van het beslag te weigeren zolang de schuldeiser het bedoelde visum niet heeft gekregen.

De vraag of het visum te dezen zal kunnen worden geëist, is hier niet aan de orde.

Voor zover appellant kritiek heeft op het feit dat de aanzegging van het beslag (exploot van 5 september 1988) niet aan zijn woon- of verblijfplaats geschiedde, maar betekend werd aan de procureur des Konings te Charleroi, moet vastgesteld worden dat hij geenszins bewijst dat hij toen zijn woon- of verblijfplaats had te C.

Volgens geïntimeerden was dit adres zijn laatst bekende domicilie, waarvan de ambtshalve schrapping reeds was geschied, hetgeen door appellant niet wordt weerlegd. Geïntimeerden hadden evenmin de verplichting de eventuele nieuwe verblijfplaats van hun schuldenaar op te sporen.

De wijze van betekening heeft in elk geval de belangen van appellant niet geschaad, daar hij binnen de wettelijke termijn van 15 dagen verzet deed tegen het uitvoerend derdenbeslag overeenkomstig artikel 1541 Ger.W.

Uit het voorgaande volgt dat het verzet niet op deugdelijke motieven is gebaseerd en derhalve terecht ongegrond werd verklaard.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

15e KAMER – 15 MAART 1994

Voorzitter-rapporteur: de h. Raspé

Raadsheren: de h. Mahieu en mevr. Maes-Michels

Openbaar ministerie: de h. Verbelen

Stedebouw – Herstelmaatregel – Vordering – 1. Gemachtigde ambtenaar – Vorm – 2. Openbaar ministerie

1. *Hoewel de vordering tot herstel van de gemachtigde ambtenaar aan geen vormen is gebonden, vereist de rechtszekerheid niettemin dat in de vordering wordt vermeld tegen wie ze is gericht.*

2. *Nu art. 65 Stedebouwwet bepaalt dat het herstel in de vordering staat op vordering van de gemachtigde ambtenaar of van het college van burgemeester en schepenen door de rechtbank wordt bevolen, moet worden aangenomen dat het openbaar ministerie dienaangaande over geen autonoom vorderingsrecht beschikt.*

Het Vlaamse Gewest t/ De W.

Overwegende dat uit geen voorliggend element blijkt dat enige vordering van de gemachtigde ambtenaar gericht tegen de beklaagde aanhangig is gemaakt;

Dat de stukken waaruit een dergelijke vordering blijkt, namelijk de brief van 16 september 1988 die deze ambtenaar richtte aan de procureur des Konings te Brussel en het daarbij gevoegde formulier, als «overtreder» en «opdrachtgever» slechts de naam «De G. Aug.» vermelden en geenszins die van beklaagde;

Dat hoewel, volgens de door vaststaande rechtspraak geconsacreerde wil van de wetgever, het aanhangig maken van de vordering van de gemachtigde ambtenaar aan geen vormen is gebonden, een minimum aan rechtszekerheid vereist dat partijen en rechter ondubbelzinnig ervan in kennis worden gesteld tegen welke partij(en) de vordering van de gemachtigde ambtenaar is gericht;

Dat, wat betreft de precieze omschrijving van de draagwijdte van de vordering en het ondubbelzinnig te kennen geven van de persoon of personen tegen wie de vordering gericht is, de gemachtigde ambtenaar om geen reden te onderscheiden is van enige andere vorderende partij voor de strafrechter;

Dat, des te meer wanneer meerdere personen, waaronder de enige beklaagde, van een bouwmisdrif, waarop de vordering betrekking heeft, worden verdacht, bij gebreke van vermelding van de beklaagde op de stukken waaruit de vordering van de ambtenaar – bij zijn afwezigheid of bij gebreke van zijn vertegenwoordiging ter zitting – blijkt, niet met zekerheid kan worden uitgemaakt dat deze vordering ook is gericht tegen deze beklaagde die op geen wijze vermeld is in dit stuk;

Dat uit niets blijkt en dat de rechtszekerheid niet toelaat dat de beklaagde en de rechter ervan zouden moeten uitgaan, louter bij kennisneming van voornoemde stukken, dat de vordering zonder meer ook is gericht tegen wie op geen wijze is vermeld op het stuk waarin de vordering is verwoord of op enig ander stuk in verband met die vordering, uitgaande van de gemachtigde ambtenaar;

Dat, hoewel de vordering van de gemachtigde ambtenaar tot de publieke vordering behoort, het openbaar ministerie te dezen geen (autonom) vorderingsrecht heeft – behoudens mocht toepassing moeten worden gemaakt van het recht vervat in art. 138, tweede lid, Ger.W., wat in deze zaak het geval niet is – nu deze vordering een maatregel van louter civielrechtelijke aard betreft en nu in de Stedebouwwet dit vorderingsrecht uitdrukkelijk aan de erin vermelde administratieve overheden is toevertrouwd en voorbehouden, zoals blijkt uit de tekst zelf van art. 65 van deze wet;

Dat, uiteraard, ook geen vordering van enige burgerlijke partij (uitgezonderd de in de Stedebouwwet vermelde administratieve overheden zelf) de tot de publieke vordering behorende vordering van de gemachtigde ambtenaar voor de rechter aanhangig kan maken;

Dat, volledigheidshalve moet worden opgemerkt dat dit zeker geldt ten aanzien van een, bij gebrek aan belang, onontvankelijke vordering van het Vlaamse Gewest optredend als burgerlijke partij;

Overwegende dat de burgerlijke partij ter zitting voor het hof waarop de zaak werd behandeld niet verscheen noch vertegenwoordigd werd;

...

NOOT–Over de vordering tot herstel in de vorige staat

1. Wanneer eenmaal de strafvordering regelmatig aanhangig is gemaakt bij het strafgerecht vóór haar verval, blijft de strafrechter bevoegd om het herstel in de vorige staat te bevelen (cf. Cass., 16 januari 1911, *Pas.*, 1911, I, 82).

Maar wanneer de strafvordering slechts aanhangig is gemaakt nadat het verval is ingetreden, is de strafrechter ook onbevoegd om over het herstel te beslissen (cf. Cass., 21 oktober 1981, *Pas.*, 1982, I, 266).

2. Luidens art. 67 Stedebouwwet kunnen de gemachtigde ambtenaar of het college van burgemeester en schepenen ook voor de burgerlijke rechtbank vorderen dat de plaats in de vorige staat wordt hersteld. Trouwens ook de derde benadeelde kan, zoals voor de strafrechter, het herstel eventueel vorderen.

De wetgever heeft willen vermijden dat het herstel van de bouwovertreiding onverbrekkelijk wordt gekoppeld aan de strafvordering, zodat bij verval van de publieke vordering de onrechtmatige toestand onaanvechtbaar zou worden (B. Hubeau en R. Peremans, *De sanctionering van stedebouwsmisdrijven*, 102).

3. Art. 65 Stedebouwwet bepaalt dat de rechtbank «benevens de straf, op vordering van de gemachtigde ambtenaar of van het college van burgemeester en schepenen» beveelt de plaats in de vorige staat te herstellen.

Maar ook de derde die zich door het misdrijf benadeeld acht, kan zich burgerlijke partij stellen en een vordering tot herstel instellen. Dit vorderingsrecht van de derde benadeelde is virtueel beperkt tot de door de bevoegde overheid gekozen wijze van herstel, maar het heeft dezelfde uitwerking als dat van de gemachtigde ambtenaar of van het college van burgemeester en schepenen.

4. Nu de wetgever uitdrukkelijk het vorderingsrecht tot herstel aan de gemachtigde ambtenaar, aan het college van burgemeester en schepenen en aan de derde benadeelde heeft toegekend, wordt hieruit afgeleid dat het openbaar mi-

nisterie het herstel niet motu proprio kan vorderen en dat de strafrechter van ambtswege het herstel niet mag bevelen.

Blijft de vraag of deze opvatting wel zo evident is als de communis opinio ze wil doen doorgaan. Traditioneel neemt men aan dat de rechter van ambtswege een einde moet maken aan een wederrechtelijke toestand. Hij mag geen toestand laten voortduren die in strijd is met de wet (Cass., 27 maart 1899, *Pas.*, 1899, I, 153, op conclusie van eerste advocaat-generaal Mélot; Cass., 9 juni 1913, *Pas.*, 1913, I, 308). Zelfs als de wet geen melding maakt van het herstel, moet het met toepassing van de artikelen 161 en 211 Sv. worden bevolen inzake de wetgeving op de kleine wegen (Cass., 19 juli 1909, *Pas.*, 1909, I, 353).

Wanneer de wetgever afweek van de traditionele leer, had hij dat wel wat duidelijker kunnen vermelden in de parlementaire voorbereiding van de stedebouwwetgeving.

5. Aangenomen wordt dat de vordering tot herstel niet gebonden is aan enig vormvereiste (Cass., 9 december 1992, *Arr. Cass.*, 1991-92, nr. 781; Cass., 20 januari 1993, *Arr. Cass.*, 1993, nr. 39): het is voldoende dat de wil van de overheid blijkt uit de gegevens van de zaak (cf. Cass., 9 december 1992, *Arr. Cass.*, 1991-92, nr. 781).

De vordering tot herstel strekt tot het beëindigen van een wederrechtelijke toestand: ze is niet gericht tegen een bepaalde persoon, maar ze geschiedt *in rem*. Het is voldoende dat de gemachtigde ambtenaar of het college van burgemeester en schepenen hun wil te kennen geven dat ze het herstel van de plaats in de vorige staat vorderen, ongeacht de eigenaar, de bouwheer of de gebruiker van het wederrechtelijk opgericht bouwswel. Door te eisen dat de vordering tot herstel persoonsgericht geschiedt, voegt het Hof een voorwaarde aan art. 67 Stedebouwwet toe, die geen steun vindt in enige wettelijke bepaling.

A. Vandeplas

ARBEIDSHOF TE GENT AFDELING BRUGGE

2e KAMER – 28 MAART 1994

Voorzitter: de h. Denoo

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Dykmans en Crosse

Advocaten: mrs. Clauw loco Vande Maele en Segers loco

Van den Broecke

Arbeidsovereenkomst – Einde – Dringende reden – Begrip – Voorbereiding van een concurrerende activiteit – Concurrentiebeding – Loyauteit

Noch de bedoeling van de werknemer om na de beëindiging van zijn arbeidsovereenkomst een met die van de werkgever concurrerende activiteit te gaan uitoefenen noch de voorbereiding van die activiteit in de loop van de arbeidsovereenkomst vormen als zodanig voor de werkgever een dringende reden tot beëindiging, voor zover niet gehandeld is in strijd met een eventueel concurrentiebeding of met de verplichting tot loyauteit.

N.V. A. t/ N.

Feitelijke omstandigheden

Bij op 24 maart 1989 ter post aangetekend schrijven deed geïntimeerde opzegging aan zijn werkgeefster met een duur van drie maanden, een aanvang nemend op 1 april 1989, om normaal een einde te nemen op 30 juni 1989.

Op 10 mei 1989 werd aan geïntimeerde de toegang tot de kantoren ontzegd.

Bij aangetekend schrijven van 11 mei 1989 werd de beëindiging van de arbeidsovereenkomst bevestigd en werd van de dringende reden kennis gegeven: «voorbereiding van een concurrerende activiteit, met misbruik van bedrijfseigen gegevens lopende de arbeidsovereenkomst».

Bij aangetekend schrijven van dezelfde datum, uitgaande van de raadsman van appellante, werd aan geïntimeerde een lijst gezonden van de dossiers waarmee hij lopende zijn tewerkstelling in aanraking kwam, onder de volgende bewoordingen:

«Cliënt zet mij uiteen dat hij op 10 mei 1989 genoodzaakt was, lopende de door u gegeven opzegtermijn, de arbeidsovereenkomst voor bedienden met onmiddellijke ingang te verbreken, nu was gebleken dat u, in de uitvoering van uw arbeidsovereenkomst, een met de activiteiten van cliënt concurrerende activiteit aan het voorbereiden was. Dat u daarbij gebruik maakte van bedrijfsgegevens, geldt daarbij als verzwarende omstandigheid. Dit geldt in casu des te meer nu u in eerdere gesprekken n.a.v. de door u gedane opzegging formeel elke bedoeling tot opzetten van een met cliënt concurrerende activiteit loochende.

«Gelet op het feit dat u in het kader van uw arbeidsovereenkomst met diverse cliënte en confidentiële gegevens in contact kwam, zie ik mij bij deze genoodzaakt u formeel te waarschuwen dat elk misbruik van deze kennis aanleiding zal geven tot de meest prompte reactie en passende vordering tot stopzetting en schadevergoeding.

«Teneinde in dezen de meest volledige duidelijkheid te scheppen, wordt u in bijlage de lijst bezorgd van de dossiers waarmee u lopende uw tewerkstelling in aanraking kwam.»

In rechte

Blijkens de tekst van artikel 35 van de Wet op de Arbeidsovereenkomsten, wordt onder dringende reden verstaan de ernstige tekortkoming die elke professionele samenwerking tussen de werkgever en de werknemer onmiddellijk en definitief onmogelijk maakt, en kan alleen de dringende reden waarvan kennis is gegeven binnen drie werkdagen na het ontslag worden aangevoerd ter rechtvaardiging van het ontslag zonder opzegging of vóór het verstrijken van de termijn.

Terecht heeft de eerste rechter gezegd dat de dringende redenen ter verantwoording van het ontslag in de ontslagbrief zo moeten worden uitgedrukt dat daardoor enerzijds de ontslagen werknemer op de hoogte is van wat hem verweten wordt, en anderzijds dat de rechter het ernstige karakter ervan kan beoordelen, en eveneens kan nagaan of de feiten die voor hem worden aangevoerd dezelfde zijn als die in de ontslagbrief vermeld (Cass., 24 maart 1980, *A.C.*, 1979-80, 912).

De bedoeling een concurrerende activiteit uit te oefenen na het beëindigen van de arbeidsovereenkomst, en hiertoe in goede trouw de eerste schikkingen nemen, wordt niet als een

dringende reden beschouwd (Arbh. Brussel, 2 september 1987, *T.S.R.*, 1988, 120).

De werkgever kan zijn ondergeschikte niet verwijten te denken aan een concurrerende activiteit na de beëindiging van de overeenkomst en daartoe reeds schikkingen te treffen tijdens de uitvoering van de overeenkomst, voor zover het eventueel concurrentiebeding wordt nageleefd (dat *in casu* niet voorhanden is), evenals de regels van de loyauteit.

De werknemer is niet verplicht de werkgever in te lichten over de stappen die hij zal ondernemen om een andere – eventueel concurrerende – activiteit uit te oefenen na het beëindigen van de overeenkomst.

De voorbereiding, nog tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, van een latere uitoefening van een concurrerende activiteit, is geoorloofd, op voorwaarde dat de activiteit die de werknemer voor zijn werkgever dient te verrichten hierdoor niet lijdt (Arbh. Luik, 16 februari 1983, *J.T.T.*, 1984, 485). Dit laatste wordt in casu aan geïntimeerde niet ten laste gelegd.

Stuk 8 van appellante, uitgaande van de «(...) Bank N.V.» van 8 mei 1989, dat doet blijken van contacten die geïntimeerde had, lopende de door hem gegeven opzeggingsperiode, met een bankinstelling in verband met de toekomstige financiering van een nog te verrichten investering, met betrekking tot een B.V.B.A. W. «in oprichting», is enkel een bewijs dat geïntimeerde een zelfstandige activiteit aan het voorbereiden was, wat door hem niet ontkend wordt, een voorbereiding die op zichzelf geen dringende reden uitmaakt. Dit stuk bewijst zelfs niet eens dat het om een concurrerende activiteit zou gaan.

Hoe dan ook, bij gebrek aan een concurrentieclausule mocht geïntimeerde, na het beëindigen van zijn arbeidscontract, een concurrerende activiteit aanvangen.

Dat hij hiertoe voorbereidingen trof in zijn vrije uren kan hem niet ten kwade worden geduid.

In de omschrijving bij de betekening van de dringende reden wordt immers niet ten laste gelegd dat de aangeklaagde voorbereiding zou hebben plaatsgehad tijdens de arbeidsuren en met verwaarlozing van de te verrichten dagtaak.

Het wordt niet betwist dat de vennootschap pas werd opgericht na het beëindigen van het arbeidscontract.

Tot zover het eerste gedeelte van de aangevoerde reden.

Zoals reeds hierboven weergegeven, wordt er echter een tweede deel aan toegevoegd, als volgt omschreven;

– in de aangetekende brief van de werkgeefster: «met misbruik van bedrijfseigen gegevens»; in de aangetekende brief van de raadsman van de werkgeefster «dat u daarbij gebruik maakte van bedrijfsgegevens».

Het Hof stelt vast dat – afgezien van het feit dat dit twee verschillende omschrijvingen zijn – noch de ene noch de andere enige duidelijkheid biedt wat de feiten betreft die hiermee bedoeld worden. Het is evident dat met dergelijke algemene bewoordingen allerlei interpretaties mogelijk zijn.

...

In de gegeven omstandigheden dient het Hof (...) de omschrijving van het tweede gedeelte van de aangevoerde reden, dat als verzwarende omstandigheid wordt aangehaald, als onvoldoende gepreciseerd af te wijzen. Het valt namelijk niet uit te maken welke feiten bedoeld werden in de ontslagbrief (...).

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

37e KAMER – 24 JANUARI 1994

Beslagrechter: de h. Franck

Advocaten: mrs. Den Haerynck loco Huybrechts en Coens

Faillissement – Belgisch-Frans Verdrag van 8 juli 1899 – In België gelegd beslag – Opheffing – Vereiste

Het in Parijs uitgesproken vonnis van faillietverklaring van een in Marseille gevestigde Franse onderneming voldoet niet aan de in art. 8 van het Verdrag van 8 juli 1899 gestelde voorwaarden, zodat het geen extraterritoriale werking kan krijgen en het in België gelegde bewarend beslag onder derden niet kan opheffen.

Vennootschap naar het recht van Singapore T. t/ N.V. S.

Overwegende dat de eisende partij, de vennootschap naar het recht van Singapore T., op grond van art. 1451 Ger.W. van verwerende partij, de N.V. S., initieel betaling vorderde van het bedrag van 239.625 fr., welk bedrag derde beslagene N.V. S. in haar verklaring van 18 juni 1984 ter uitvoering van art. 1452 Ger.W. erkende in het bezit te hebben in het voordeel van A.T.V., zijnde de oorspronkelijke schuldenaar van eisende partij;

Dat eisende partij, vervolgens bij conclusie van 23 augustus 1991 haar vordering uitbreidde met de som van 2.049.248 fr., zijnde het bedrag van de initiële schuldvoordring van eisende partij op A.T.V.;

Overwegende dat verwerende partij vooropstelt dat tengevolge van het uitspreken te Parijs, op 19 juli 1984, van het faillissement van A.T.V., alle beslagen, inclusief het litigieuze bewarende beslag onder derden van 5 juni 1984 (binnen de «verdachte periode»), werden opgeheven;

Overwegende dat eisende partij van haar kant stelt dat het faillissementsvonnis van 19 juli 1984 geen uitwerking kan hebben op een bewarend beslag gelegd in België aangezien de rechtbank van koophandel van Parijs, welke op 19 juli 1984 het faillissement van A.T.V. heeft uitgesproken, niet de bevoegde rechtbank was overeenkomstig de bepalingen van het op 8 juli 1899 tussen België en Frankrijk gesloten verdrag (wet van 31 maart 1900);

Overwegende dat art. 8 van het voormeld verdrag bepaalt dat de uitwerking van een vonnis van faillissementsverklaring uitgesproken in het ene land zich uitstrekt op het grondgebied van het andere land mits dit faillissementsvonnis is uitgesproken door de rechtbank die volgens de regelen van het verdrag bevoegd is;

Dat art. 8, § 1, van het verdrag uitdrukkelijk bepaalt: dat «Voor Franse of Belgische vennootschappen van koophandel, wier maatschappelijke zetel in één der beide landen is gevestigd, is de bevoegde rechtbank de rechtbank van die maatschappelijke zetel»;

Overwegende dat uit het door partijen overgelegd vonnis van 19 juli 1984, waarbij de rechtbank van koophandel van Parijs het faillissement van A.T.V. uitsprekt, blijkt dat de maatschappelijke zetel van A.T.V. gevestigd was aan 62 Rue de la République 13002 Marseille;

Overwegende dat het in Parijs uitgesproken vonnis van faillietverklaring voor een in Marseille gevestigde Franse

onderneming aldus niet voldoet aan de voorwaarden gesteld in art. 8 van de tussen België en Frankrijk inzake «de rechterlijke bevoegdheid, het gezag en de uitvoering van de rechterlijke uitspraken »overeengekomen overeenkomst, zodat vaststaat dat het te Parijs uitgesproken vonnis van faillissement geen extraterritoriale werking kan krijgen en aldus het litigieuze bewarend beslag onder derden van 5 juni 1984 niet kan opheffen;

...

NOOT–Tegen bovenstaande beschikking werd hoger beroep aangetekend, maar dit werd na een minnelijke regeling doorgehaald.

EUROPESE RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Coördinatie: Jan Wouters

Hof van Justitie, 3 maart 1994

Motorrijtuigenverzekering – Niet tijdige omzetting van richtlijn – Horizontale directe werking van richtlijnen

Mevrouw Vaneetveld was het slachtoffer van een verkeersongeval op 2 mei 1988. Aansprakelijk was haar echtgenoot Dubois, van wie ze gescheiden leefde maar niet uit de echt gescheiden was. De verzekeringsmaatschappij van Dubois, Le Foyer, weigerde schadevergoeding uit te betalen op grond van een clausule in het verzekeringscontract die de echtgenote van de verzekeringnemer van dekking uitsloot. Een dergelijke clausule was naar *Belgisch recht* geldig, want toegelaten door de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen (*B.S.*, 15 juli 1956). Naar *Europees gemeenschapsrecht* echter verbiedt de Tweede richtlijn motorrijtuigenverzekering van de Raad van 30 december 1983 (richtlijn 84/5/EEG, *Pb.*, 1984, L 8, 17, hierna «de richtlijn») dat «familieleden van de verzekeringnemer (...) voor wat betreft hun lichamelijk letsel op grond van deze verwantschap worden uitgesloten van het recht op uitkering». De richtlijn is, inclusief het verbod op uitsluiting van echtgenoten die lichamelijke schade hebben geleden, in Belgisch recht omgezet bij wet van 21 november 1989 (*B.S.*, 8 december 1989). Deze wet werd pas met ingang van 6 mei 1991 van toepassing op alle lopende aansprakelijkheidsverzekeringsovereenkomsten inzake motorrijtuigen (*K.B.* 13 februari 1991, *B.S.*, 6 april 1991), en was dus in ieder geval niet toepasselijk op het ogenblik van de feiten.

Ook de richtlijn was niet van toepassing ten tijde van het ongeval, zo besliste het Hof in antwoord op prejudiciële vragen van de Rechtbank te Hoei. De lidstaten moesten hun nationale bepalingen weliswaar uiterlijk op 31 december 1987 aanpassen aan de richtlijn – hetgeen België dus bijna twee jaar te laat heeft gedaan – maar de aldus gewijzigde bepalingen dienden pas op 31 december 1988, dat is na het ongeval van Vaneetveld, effectief te worden toegepast. Vóór die datum heeft de richtlijn voor particulieren dan ook geen rech-

ten doen ontstaan die door de nationale rechterlijke instanties moeten worden beschermd, aldus het Hof.

Toegegeven, het arrest van het Hof maakt een correcte maar vrij banale toepassing uit van het gemeenschapsrecht. Banaal is de zaak Vaneetveld nochtans helemaal niet, aangezien de nationale rechter ook de problematiek van de horizontale directe werking van richtlijnen aan de orde had gesteld. Men kan zijn vraagstelling als volgt verwoorden: stel dat de bepalingen van de richtlijn in het nationaal recht hadden moeten zijn omgezet en hadden moeten worden toegepast ten tijde van het ongeval maar dat zulks verkeerdelijk niet is gebeurd, kan een particulier de bepalingen van de richtlijn dan niettemin tegenwerpen aan een andere particulier (die geen enkele schuld heeft aan de niet-omzetting)? Door vast te stellen dat de richtlijn nog *niet* hoefde te worden toegepast ten tijde van de feiten heeft het Hof deze – netelige – vraag kunnen ontwijken. Het Hof volgt daarmee advocaat-generaal Jacobs, die in zijn conclusie niettemin ook het vraagstuk van horizontale directe werking heeft behandeld.

De advocaat-generaal verwerpt de argumenten die klassiek tegen horizontale directe werking van richtlijnen worden opgeworpen (respect voor de tekst van art. 189 EG-Verdrag en voor het onderscheid tussen richtlijnen en verordeningen of beschikkingen, democratisch deficit bij de totstandkoming van richtlijnen en afwezigheid van een verplichting tot publikatie daarvan) en beklemtoont de eigen aard van het gemeenschapsrecht ten opzichte van internationaal recht, evenals de behoefte aan een efficiënte rechtsbescherming van particulieren en aan een uniforme toepassing van het communautaire recht, niet enkel *tussen* maar ook *binnen* de lidstaten. Volgens hem kan horizontale directe werking van richtlijnen de rechtszekerheid alleen maar ten goede komen. Wel voegt hij hieraan toe dat zulk een directe werking geen aanleiding zou mogen geven tot strafrechtelijke aansprakelijkheid en wellicht ook geen rechten zou mogen creëren voor lidstaten die in gebreke blijven bij de omzetting van richtlijnen.

Herinneren we eraan dat ook advocaat-generaal Van Gerven zich in zijn conclusie bij het arrest Marshall II van 2 augustus 1993 (zaak C-271/91, *Jur.*, 1993, I-4367) heeft uitgesproken voor horizontale directe werking van richtlijnen. Of het Hof onder invloed van beide conclusies zal terugkomen op zijn traditionele (sinds het arrest van 26 februari 1986, zaak 152/84, Marshall I, *Jur.*, 1986, 723) afwijzing van een dergelijke directe werking, zal wellicht duidelijk worden in het binnenkort te verwachten arrest Faccini Dori (zaak C-91/92). In zijn conclusie van 9 februari 1994 in die zaak spreekt ook advocaat-generaal Lenz zich uit voor horizontale directe werking van richtlijnen, maar dan enkel voor de toekomst.

(Tweede kamer – Zaak C-316/93, Vaneetveld)

W. Devroe

Hof van Justitie, 24 maart 1994

Dienstenverkeer – Begrip dienst – Reclameverbod voor loterijen – Loterijverbod

1. *Belang.* Het Schindler-arrest is in menig opzicht van belang. Allereerst plaatst het arrest de in vele lidstaten gevoelige loterijbranche – hiervan getuigen de tussenkomsten

voor het Hof van de regeringen van alle lidstaten op Portugal, Ierland en Italië na – in het Europees licht. Vervolgens reikt het arrest bijkomende elementen aan om kwalificatieproblemen bij dienstenverkeer te voorkomen (zie punt 3). Ten slotte, en niet in het minst, geeft het arrest een eerste aanwijzing omtrent de na Keck en Mithouard (zie bespreking door H. Gilliams, *R.W.*, 1993-94, 1241) ter zake van diensten gerezen vraag welke draagwijdte de op grond van artikel 59 EG-Verdrag geformuleerde «rule of reason» heeft.

2. *Achtergrond.* De prejudiciële vraagstelling rees naar aanleiding van een procedure voor het Engelse High Court of Justice tegen Gerhart en Jörg Schindler die, als onafhankelijke agenten van de «Süddeutsche Klassenlotterie» (hierna «SKL»), vanuit Nederland een reclamecampagne richtten tot het publiek in het Verenigd Koninkrijk. De campagne bestond in het toesturen van een brief, waarbij de geadresseerden uitgenodigd werden deel te nemen aan een SKL-trekking (Duitse loterij). De omslagen werden door de Engelse douane onderschept. Zij vormden een inbreuk op de Engelse «Revenue Act 1898, section 1», dat elke ingevoerde reclame of enige andere mededeling m.b.t. grootschalige loterijen die geen (kans)spel zijn in de zin van de Gaming Act 1968 verbiedt (zie ook de Lotteries and Amusements Act 1976).

Precies tijdens de beslagprocedure besloot het High Court of Justice prejudiciële vragen te stellen aan het Hof. Enerzijds werd het Hof gevraagd of de toegezonden biljetten en reclamemateriaal voor loterijen een goed dan wel een dienst vormen in de zin van art. 30 resp. 59 EG-Verdrag. Anderzijds wenste de Engelse rechter van het Hof te vernemen of de Engelse bepalingen, die de invoer van loterijbriefjes of reclamemateriaal voor grootschalige loterijen verbieden, verenigbaar zijn met het Europees gemeenschapsrecht, ook al worden de loterijen wettelijk georganiseerd in een andere lidstaat, in casu Duitsland.

3. *Is een loterij (biljet) een goed of een dienst?* In het arrest Cinéthèque (arrest van 11 juli 1985, gevoegde zaken 60/84 en 61/84, *Jur.*, 1985, 2605) worden goederen gedefinieerd als «door fabricage verkregen materiële voorwerpen». Ongetwijfeld kunnen loterijbiljetten en reclamemateriaal als goederen in die zin beschouwd worden. Terecht evenwel oordeelt het Hof in Schindler dat de invoer en verspreiding van dergelijke voorwerpen niet losgekoppeld mag worden van de loterij zelf. Ze zijn geen doel op zich, maar «slechts de concrete vormgeving (Franse versie: «modalités») van de organisatie of de werking van een loterij» (r.o. 22).

Als stelregel om kwalificatieproblemen tussen opsplitsbare activiteiten op te lossen, geldt derhalve ook in het gemeenschapsrecht het beginsel «accessorium sequitur principale». Op het eerste gezicht opsplitsbare activiteiten moeten met het oog op kwalificatie in hun globaliteit worden beoordeeld. Vervolgens is de aard van de hoofdactiviteit maatgevend voor de kwalificatie van het geheel.

Deze interpretatie ligt in de lijn van het arrest GB-Inno-BM (arrest van 7 maart 1990, zaak C-326/88, *Jur.*, 1990, I-667), waarin het Hof een reclamefolder op grond van het vrije verkeer van goederen beoordeelde omdat de folder betrekking had op de verkoop van goederen.

Deze stelregel lijkt in hoofdzaak geschikt om reclameactiviteiten – bij uitstek ondersteunende activiteiten – te kwalificeren. De belemmering van het vrije verkeer ten gevolge

van een nationale reclamebepaling wordt beoordeeld volgens de aard van de hoofdactiviteit waartoe de reclame wordt gemaakt. Bestaat die hoofdactiviteit in de in- of uitvoer van goederen, dan zal ook de reclame op grond van de bepalingen inzake goederenverkeer worden beoordeeld. Bestaat die hoofdactiviteit daarentegen in een dienstprestatie, dan zal de reclame beoordeeld worden op grond van de bepalingen inzake vrije dienstverlening.

Een loterij moet, volgens het Hof, als een dienst in de zin van het EG-Verdrag worden beschouwd. Ze omvat dienstverrichtingen die «in de regel verricht (worden) tegen een beloning, bestaande in de prijs van een lot» (r.o. 27 en 28).

Vervolgens was het zaak voor het Hof na te gaan of de Engelse bepalingen een belemmering vormen op het vrije dienstenverkeer en eventueel of die belemmering op gemeenschapsrechtelijke gronden kan worden gerechtvaardigd.

Met het oog op die rechtvaardiging was het belangrijk het Engelse verbod op zijn discriminerende of niet-discriminerende karakter te onderzoeken. Het Hof komt tot de vaststelling dat het Engelse verbod van toepassing is ongeacht de nationaliteit van de organisator van de loterij of zijn agenten en ongeacht de lidstaat van waaruit de loterij wordt georganiseerd.

In het licht van bovengenoemde «Keck en Mithouard»-jurisprudentie is het opmerkelijk dat het Hof, in tegenstelling tot wat o.a. de Belgische regering stelde, oordeelt dat de niet-discriminerende loterijwetgeving een dienstenbelemmerend karakter heeft, aangezien die loterijwetgeving «het in andere lidstaten gevestigde organisatoren volstrekt onmogelijk maakt om, rechtstreeks dan wel door tussenkomst van onafhankelijke agenten, de verkoop van hun loterijen te bevorderen en hun loten te verkopen op het (Engelse) grondgebied» (r.o. 44). Zoals men weet, had het Hof in het arrest Keck en Mithouard een algemeen Frans verbod van verkoop met verlies buiten de werking van art. 30 EG-Verdrag (vrij goederenverkeer) gelaten.

Niet zonder belang knoopt het Hof hier aan bij de Säger-rechtspraak. Zoals men weet, ligt in het Säger-arrest (arrest van 25 juli 1991, zaak C-76/90, *Jur.*, 1991, I-4221, r.o. 12) de gelijkenschakeling van de «rule of reason» ter zake van vrij verkeer van diensten met die inzake vrij verkeer van goederen verrat. Gelet op Keck en Mithouard is precies de verwijzing naar Säger betekenisvol.

Rest nog de vraag of het Engelse verbod de toets aan de voorwaarden van de «rule of reason», in zijn Säger-interpretatie, kan doorstaan.

In de lijn van de vroegere jurisprudentie gaat het Hof in concreto na of de belangen die de Britse wetgeving beoogt te beschermen ook daadwerkelijk worden beschermd (zie arrest van 18 mei 1993, zaak C-126/91, Yves Rocher, *Jur.*, 1993, I-2384, r.o. 16).

Een onderzoek naar de ratio legis van de betrokken wetgeving toont aan dat tot haar doelstellingen behoren de bestrijding van criminaliteit en waarborg van een eerlijke behandeling van de deelnemers aan kansspelen, de beteugeling van de vraag in de sector kansspelen (waarvan overmaat schadelijke sociale gevolgen heeft) en het toezicht op loterijen, opdat ze niet worden georganiseerd om persoonlijk of commercieel voordeel te behalen maar uitsluitend voor liefdadige, sportieve of culturele doeleinden.

Bij referentie aan o.a. het arrest Van Wesemael (arrest van 18 januari 1979, gevoegde zaken 110/78 en 111/78, *Jur.*, 1979,

35, r.o. 28) beslist het Hof dat genoemde doelstellingen, die de bescherming van de consument en de bescherming van de sociale, maatschappelijke orde beogen, beperkingen op het vrij verrichten van diensten kunnen rechtvaardigen.

Eveneens in de lijn van de vroegere jurisprudentie (zie andermaal het arrest Yves Rocher) beoordeelt het Hof het loterijverbod op een alomvattende wijze, namelijk na het vergeleken te hebben met soortgelijke bepalingen in andere lidstaten.

«In de eerste plaats immers kunnen overwegingen van zedelijke, religieuze of culturele aard, die bij loterijen evenals bij andere kansspelen in *alle lidstaten* een rol spelen, niet buiten beschouwing worden gelaten. In het *algemeen* leiden zij ertoe, dat de beoefening van kansspelen wordt beperkt zo niet verboden, en dat wordt voorkomen dat kansspelen een bron van individueel profijt vormen» (r.o. 60, eigen cursivering).

Voorts rechtvaardigen bijzonderheden als het gevaar voor criminaliteit en fraude, voor geldverkwisting met schadelijke individuele en maatschappelijke gevolgen, en subsidiair de bijdrage tot de financiering van (onbaatzuchtige) activiteiten van algemeen belang dat lidstaten over «een voldoende beoordelingsvrijheid (moeten) beschikken om te bepalen wat noodzakelijk is voor de bescherming van de spelers en, meer in het algemeen, rekening houdend met de sociale en culturele bijzonderheden van iedere lidstaat, voor de bescherming van de maatschappelijke orde». In die omstandigheden, vervolgt het Hof, «staat het aan de nationale autoriteiten, niet alleen te beoordelen of het noodzakelijk is de loterijactiviteiten te beperken, maar ook deze te verbieden, met dien verstande dat deze beperkingen niet discriminerend mogen zijn» (r.o. 61).

De soepelheid waarmee het Hof de proportionaliteit van het loterijverbod met de beoogde doelstellingen aanvaardt, is opmerkelijk. Het vond hierbij wellicht inspiratie in de lijvige conclusie van 15 december 1993 van advocaat-generaal Gulmann die in het openen van de loterijmarkt, gelet op zijn bijzonderheden, geen enkele bijdrage tot de doelstellingen van het EG-Verdrag zag (randnummers 120-128). 's Hof's zienswijze sluit m.i. eveneens nauw aan bij de (toen niet gevolgde) conclusie van advocaat-generaal Van Gerven bij het arrest Grogan (arrest van 4 oktober 1991, zaak C-159/90, *Jur.*, 1991, I-4715-4721). Daarin overwoog Van Gerven dat het Ierse niet-discriminerende informatie- en bijstandsverbod ter zake van abortus binnen de grenzen van de aan de lidstaat toekomende beoordelingsmarge bleef en niet buiten verhouding stond tot het nagestreefde doel, «nu dat doel ertoe strekt een in zijn grondwet vervat waardeoordeel omtrent de hoge beschermenswaardigheid van ongeborn leven effectief te maken».

Een en ander is m.i. niet los te koppelen van de eveneens opmerkelijke verwijzing van het Hof naar de sociale en culturele bijzonderheden van iedere lidstaat, als maatstaf bij de beoordeling van maatregelen ter bescherming van de maatschappelijke orde, die een beperking vormen op het vrije verkeer van diensten. Wellicht mag hierin een referentie worden gezien aan het fameuze subsidiariteitsbeginsel (over art. 3B EG-Verdrag leze men K. Lenaerts, «Le principe de subsidiarité et son contexte: étude de l'article 3B du traité CE», *Cah. Dr. Eur.*, 1994, ter perse).

Een referentie aan de sociale en culturele bijzonderheden is niet nieuw (zie inzake vrij goederenverkeer, arrest van 16

december 1992, zaak C-169/91, B&Q II, *Jur.*, 1992, I-6635; en inzake dienstenverkeer, arresten van 24 oktober 1978, zaak 15/78, Koestler, *Jur.*, 1978, 1971 en van 18 maart 1980, zaak 52/79, Debaue, *Jur.*, 1980, 833).

4. *Belgisch loterijverbod*. Art. 23, 10°, WHPC verbiedt elke reclame «die bij de consument de hoop of de zekerheid wekt een produkt, een dienst of enig voordeel te hebben gewonnen of te kunnen winnen door werking van het toeval». Het verbod geldt niet voor de reclame voor toegelaten loterijen en voor de reclame voor een gezamenlijk aanbod waarbij de toegift bestaat uit een titel tot deelneming aan de Nationale Loterij of aan een toegelaten loterij (art. 56, 6°, WHPC).

Het reclameverbod uit de WHPC ligt in de lijn van het loterijverbod dat vervat ligt in de wet van 31 december 1851 op de loterijen. Ze verbiedt loterijen, tenzij deze door de overheid werden toegestaan. Slechts loterijen met een doelstelling van algemeen belang worden toegelaten (art. 7). De inbreuken op de Loterijwet worden eveneens strafrechtelijk betoegeld (zie artikel 301 e.v. Sw.).

Ingevolge Schindler hebben de lidstaten een ruime beoordelingsvrijheid om te bepalen wat noodzakelijk is voor de bescherming van de spelers en voor de bescherming van de maatschappelijke orde, zowel wat betreft de organisatie van loterijen en de omvang van inleggeden als m.b.t. de bestemming van de opbrengsten ervan. Nationale autoriteiten kunnen loterij-activiteiten aldus beperken en zelfs verbieden, op voorwaarde dat de beperkingen *niet discriminerend* zijn.

Een nationale beperking tot loterijen die een doelstelling van algemeen belang nastreven, zou in overeenstemming met de Schindler-jurisprudentie kunnen zijn. Enerzijds impliceert een dergelijk verbod geen verschil in behandeling op grond van de nationaliteit van de betrokken organisatoren of op grond van de lidstaat waarin zij gevestigd zijn (zie arrest Schindler, r.o. 48). Anderzijds lijkt de beperking tot loterijen met een doelstelling van algemeen belang gerechtvaardigd, nu uit Schindler volgt dat het Hof de ruime beoordelingsvrijheid van de lidstaten slechts aan een marginale toetsing onderwerpt («rekening houdend met de sociale en culturele bijzonderheden van iedere lid-staat», r.o. 61 en vooral 62).

De Belgische Loterijwet, versterkt door het reclameverbod uit de WHPC, laat het aanbieden op Belgisch grondgebied van loterijbiljetten echter afhangen van een toelating door de Belgische overheid. Dit toelatingsvereiste dat met miskenning van de equivalentieregel wordt toegepast (zie arrest van 4 december 1986, zaak 205/84, Commissie/Duitsland, *Jur.*, 1986, 3755, r.o. 34 e.v.), maakt een discriminerende uitzondering uit ten voordele van Belgische loterijen (zie J. Stuyck, «Artikel 23, 10° WHPC, een ongeluksnummer? Of Schindler's lot», *H.P.*, 1993, ter perse).

5. *Loterijmonopolies en privatisering (art. 90 EG-Verdrag)*. Het Hof werd in Schindler niet verzocht uitspraak te doen over de verenigbaarheid met het gemeenschapsrecht van een nationaal loterijmonopolie. De wet van 6 juli 1964 verleent de Nationale Loterij een monopolie voor het permanent organiseren van loterijen in België.

Uit het arrest Corbeau (arrest van 19 mei 1993, zaak C-320/91, *Jur.*, 1993, I-2563) ter zake van de uitsluitende rechten die door de Belgische wetgeving aan de Regie der Posterijen worden toegekend, volgt dat het Hof elk uitsluitend recht dat door een maatregel van de overheid wordt verleend, aan objectieve rechtvaardigingsgronden wenst te toetsen.

In dit opzicht is het van belang of een produktie-monopolie van diensten, zoals loterijen, beoordeeld moet worden in het licht van de rechtvaardigingsgronden van art. 59 EG-Verdrag, dan wel op grond van art. 90 EG-Verdrag (zie arrest van 25 juli 1991, zaak 353/89, Commissie/Nederland, *Jur.*, 1991, I-4069, waarin het Hof het monopolie van het Nederlandse Omroepproductie Bedrijf onderzoekt in het licht van art. 59 EG-Verdrag, zonder de verenigbaarheid met art. 90 EG-Verdrag na te gaan (r.o. 34) en arrest van 23 april 1991, zaak C-41/90, Höfner en Elser, *Jur.*, 1991, I-1799, waarin het Hof het Duitse monopolie van arbeidsbemiddeling aan art. 90 in samenhang met art. 86 EG-Verdrag toetst, om nadien het monopolie in het licht van artikel 59 EG-Verdrag te beoordelen).

Het Hof laat (vooralsnog) in het midden of rechtvaardigingsgronden van art. 59 in aanmerking komen om art. 90, lid 2, EG-Verdrag, dat lidstaten toestaat bepaalde economische activiteiten aan de vrije mededinging te onttrekken, toe te passen.

Uit Schindler en meer bepaald uit de bijzondere aard van loterijen, zou afgeleid kunnen worden dat het tot de beoordelingsvrijheid van een lidstaat behoort loterijen op nationaal niveau te reserveren voor organen die door de overheid worden gecontroleerd. Een dergelijk monopolie kan op grond van de aanzienlijke gevaren voor criminaliteit en fraude en meer algemeen op grond van de zorg te voorkomen dat loterijen een bron van individueel profijt vormen (zie r.o. 60 van het arrest Schindler), worden gerechtvaardigd. Overigens erkent het Hof, zij het subsidiair, dat loterijen in belangrijke mate kunnen bijdragen tot de financiering van doelstellingen van algemeen belang.

Die overwegingen worden evenwel in een ander licht gesteld wanneer de Belgische overheid eerstdaags zou overgaan tot *privatisering* van de gehele of gedeeltelijke Nationale Loterij. De essentiële doelstelling het aanbod van loterijen te beperken wordt immers ondermijnd door de controle aan private personen toe te vertrouwen. Bovendien brengt een vrije markt van loterijgelden de aanwending van loterijgelden voor nationale of regionale doelen van algemeen belang in het gedrang.

Wellicht vormt laatstgenoemde overweging, die door het Hof uitdrukkelijk maar subsidiair wordt erkend, de bezinning voor men met de vrije markt in de loterijsector begint. (Voltallig Hof – Zaak C-275/92, Schindler)

G. Straetmans

BOEKEN

A.W.M. BIJLOOS en Th.J.M. LINDNER, **De algemene wet bestuursrecht. Eerste tranche**, in Studiepockets Staats- en bestuursrecht, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, derde druk, 1993, 203 pp.

Het burgerlijk recht heeft zijn burgerlijk wetboek, het strafrecht een strafwetboek, het handelsrecht een wetboek van koophandel, enz. In het Belgische bestuursrecht bestaat er echter niet zoiets als een «Algemene Wet Bestuursrecht». Het is bijgevolg behelpen geblazen met een arsenaal van wetten, decreten, besluiten, circulaire (al dan niet verordenend van aard), algemene beginselen van bestuur, handvesten, enz. In Nederland bestaat een dergelijke

lijke «Algemene Wet Bestuursrecht» (AWB) wél. Op 1 januari 1994 is althans de eerste tranche van deze wet in werking getreden. De AWB is immers geconcipieerd als «aanbouwwetgeving», die tot stand komt in tranches die zich thans in verschillende stadia bevinden, variërend van wettekst tot voorontwerp.

In deze derde, geheel herziene druk van deze studiepocket wordt inzicht gegeven in de achtergrond, systematiek en hoofdlijnen van de eerste tranche van de AWB. In deze tranche staan de beschikking, bezwaar en administratief beroep centraal. Daarnaast zijn algemene bepalingen opgenomen over het verkeer tussen burgers en bestuursorganen, over besluiten van bestuursorganen en over beroep bij de administratieve rechter. In tegenstelling tot de vorige drukken van deze studiepocket wordt het hoofdstuk «Bezwaar en beroep» echter niet meer behandeld. Hoewel dit hoofdstuk behoort tot de eerste tranche, hangt dit zo nauw samen met de tweede tranche, het bestuursprocesrecht, dat deze twee thema's samen worden behandeld door A.Q.C. Tak in een ander deel van deze reeks. Door die verplaatsing ontstond in deze derde druk ruimte voor de vermelding van meer literatuur.

Na een schets van de voorgeschiedenis, worden in dit boek de doelstellingen van de AWB kort in herinnering gebracht:

- het bevorderen van eenheid binnen de administratieve wetgeving;
- het systematiseren en, waar mogelijk, vereenvoudigen van de administratieve wetgeving;
- het codificeren van ontwikkelingen die zich in de administratiefrechtelijke rechtspraak hebben afgetekend;
- het treffen van voorzieningen ten aanzien van onderwerpen die zich naar hun aard niet voor regeling in een bijzondere wet lenen.

Daarna volgt een overzicht van de plannen die bestaan voor de verdere uitbouw van de wet en een beschrijving van de verhouding van de wet tot het staatsrecht, het burgerlijk recht, het strafrecht, het tuchtrecht en andere bijzondere wetgeving. De hoofdmoot is ten slotte een korte, maar lezenswaardige bespreking van de AWB.

Deze studiepocket bevat ongeveer 150 pp. tekst en 50 pp. bijlagen, waarin we de tekst vinden van de AWB, de wijzigingsvoorstellen, een jurisprudentie- en een trefwoordenregister. Het is een handzame gids voor ieder die bezorgd is om de kwantiteit en de kwaliteit van de Belgische en Vlaamse bestuurswetgeving, te meer daar de belangstelling voor dergelijke «basismatregelen» in het bestuursrecht ook bij ons veld wint. Denken we maar aan de wet van 26 juli 1991 betreffende de uitdrukkelijke motivering van de bestuurshandelingen (B.S., 12 september 1991) en aan het Handvest van 4 december 1992 van de gebruiker van de openbare diensten (B.S., 22 januari 1993). Dit handvest heeft tot doel «algemeen richtinggevend te zijn voor het handelen van alle federale openbare diensten», maar het is de bedoeling om geleidelijk te komen tot een handvest van de gebruiker van *alle* openbare diensten. Dit handvest legt de ministers onder meer de verplichting op om een inventaris op te maken van alle wetten en reglementen die reeds voorzien in het horen van de burgers en van de andere materies waarvoor een hoorplicht kan worden ingesteld. Bedoeling is na te gaan of het wenselijk zou zijn een algemene wet te creëren in verband met de hoorplicht. Als het regent in Nederland, druppelt het blijkbaar in België...

Ingrid Opdebeek

C.P.J. GOORDEN e.a., **Kroniek van het bestuursrecht 1987-1992**, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1993, 117 pp.

In 1987 werd in Nederland een nieuw bestuursrechtelijk tijdschrift boven de doopvont gehouden: het Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht (NTB). Vanaf de aanvang was het de bedoeling dat de «kronieken bestuursrecht» een karakteristiek onderdeel zouden vormen van het tijdschrift. De ervaring heeft geleerd dat deze kronieken grote waardering oogsten. Voor de viering van het eerste lustrum van het NTB werd dan ook een boek uitgegeven met speciaal voor deze gelegenheid geschreven lustrum-kronieken, waarin wordt teruggekeken op de belangrijkste ontwikkelingen in het Nederlandse bestuursrecht in de periode 1987-1992.

Deze ontwikkelingen worden geschetst op een goede 100 pagina's. De veelheid en diversiteit van de besproken thema's, maar vooral de gebalde schrijfstijl, maken van dit boek geen gemakkelijke lectuur voor wie niet vertrouwd is met het Nederlandse bestuurs-

recht. Wel wordt er vaak verwezen naar de eerder gepubliceerde kronieken, zodat hierin nadere toelichting kan worden gevonden.

De bundel bevat acht bijdragen, waarin meestal nog zeer diverse thema's worden uitgewerkt. Hierdoor is het onbegonnen werk om in een korte boekbespreking ook maar te trachten de hoofdlijnen van elk van deze bijdragen weer te geven.

C.P.J. Goorden behandelt onder de titel «Bestuurlijke organisatie» een aantal uiteenlopende zaken zoals het begrip «bestuursorgaan» – te vergelijken met ons begrip «administratieve overheid» –, de begrippen mandaat en delegatie, de territoriale en functionele decentralisatie, het bestuurlijk toezicht, de grensoverschrijdende samenwerking tussen gedecentraliseerde overheden, privatisering en deregulering.

«De beschikking en andere bestuurshandelingen» is het thema van de bijdrage van F.C.M.A. Michiel. De beschikking wordt hierin afgebakend ten opzichte van de feitelijke handeling, de besluiten van algemene strekking en de rechtshandelingen naar burgerlijk recht. Met «andere» bestuurshandelingen worden bedoeld: de bestuursovereenkomsten, de plannen (bv. ruimtelijke plannen), de beleidsregels en de algemeen verbindende voorschriften. De auteur signaleert hier de tendens tot «horizontalisering van het bestuur», wat zich onder meer uit in het gebruik van convenanten tussen overheid en bedrijfsleven en in andere vormen van publiek-private samenwerking. De traditionele publiekrechtelijke instrumenten als de vergunning blijken immers zoveel problemen op te roepen in de sfeer van de naleving en de handhaving dat naar alternatieve bestuursvormen wordt gezocht. Bij de ondertussen populair geworden figuur van de covenant stelt de auteur een evolutie vast naar hardere afspraken met concrete resultaatsverplichtingen voor beide partijen.

Ook D. Lubach, bekend om zijn proefschrift over de beleidsovereenkomsten, wijdt zijn kroniek aan «Bestuur en privaatrecht». Hij behandelt onder meer de convergentie, op het materieelrechtelijk vlak, tussen het privaatrecht en het publiek recht, de tweewegenleer, de verhouding tussen de burgerlijke en de administratieve rechter, het gebruik van privaatrechtelijke organisatievormen door de overheid, enz.

C.J. Kleijs-Wijn Nobel behandelt de «lat-relatie tussen bestuurs- en strafsancities». De ontwikkelingen rond art. 6 E.V.R.M. hebben genoopt tot een andere kijk op de verhouding tussen straf- en bestuursrecht. De tegenstellingen tussen straf- en bestuursrecht op het vlak van de sancties vallen langzaam weg; meer en meer wordt gezocht naar de overeenkomsten tussen beide rechtsgebieden om aldus te komen tot een «grensoverschrijdende» theorievorming over sanctierecht, waarbij voor bestuurssancities te rade wordt gegaan bij de beginselen van het strafrecht. Dit leidt in de literatuur onder meer tot de vaststelling dat in beginsel de cumulatie van strafsancities en bestuursancities zou moeten worden voorkomen, gelet op het «non bis in idem»-beginsel.

«Vijf jaar rechtsbescherming» is de titel van de bijdrage van B.W.N. de Waard en M.S.E. Wulffraat-van Dijk. Zij constateren dat vier thema's de discussies over de rechtsbescherming de voorbije vijf jaar hebben beheerst, maar ook de komende vijf jaren zullen beheersen:

- de codificatie en harmonisatie van het bestuursrecht;
- de verhoging van de efficiëntie van het bestuursprocesrecht;
- de internationaalrechtelijke invloeden (vnl. via art. 6 E.V.R.M.);
- de voltooiing en reorganisatie van het stelsel van rechtsbescherming.

Wegens de omvang van het thema «Schadevergoeding en overheid» kiest G.P. Kleijn voor de behandeling van slechts twee deelaspecten: de bevoegdheid van de rechter en de vergoeding van de proceskosten in het bestuursrecht.

Een overzicht van de ontwikkelingen in het bestuursrecht zou niet volledig zijn zonder de evoluties op het vlak van de «algemene beginselen van behoorlijk bestuur» (ABBB) te schetsen. Op wie kon men hiervoor beter een beroep doen dan op P. Nicolaï, auteur van een proefschrift over dit thema. Hij benadrukt onder meer de opkomst van de grondregel van de minimale belangen aantasting, d.w.z. dat belangen van burgers niet méér mogen worden aangetast dan strikt noodzakelijk is en dat het bestuur dus telkens naar een oplossing dient te zoeken waarbij die aantasting zo gering mogelijk is. Ook wint de gedachte meer en meer veld dat de overheid zich tegen-

over de rechtzoekende burger niet al te passief mag opstellen. Op de overheid rust een actieve zorgplicht, waarin men actieve rechtsbepaling, actief dienstbetoon en actieve informatieverschaffing onderscheidt. Dit beginsel fungeert niet als zodanig als een beginsel van behoorlijk bestuur, maar als een leidend beginsel bij de concretisering van de ABBB.

Bijzonder interessant is de constatering dat het primaat van de wet(gever) ter discussie staat, en dit via:

- de contra-legemwerking van beginselen van behoorlijk bestuur;
- de erkenning van de toepasselijkheid van rechtsbeginselen op de uitoefening van wetgevende bevoegdheid;
- de aftasting van de rechterlijke beoordelingsruimte met betrekking tot de toetsing van formele wetgeving aan ongeschreven recht.

Dit alles wijst duidelijk op een nieuw denken over de verhouding tussen wet en rechtsbeginselen.

De bundel wordt afgesloten door A.J.C. de Moor-van Vugt met het besluit dat een «nieuw tijdperk in het bestuursrecht» is aangebroken. Vijf jaar geleden bestond het Europese bestuursrecht in Nederland nog niet als een apart aandachtsgebied. Pas recent zijn de beoefenaren van het bestuursrecht tot de ontdekking gekomen dat het Europese recht niet alleen een zeer grote invloed heeft op deelgebieden van het nationale bestuursrecht zoals het milieurecht, maar ook op het algemeen deel van het bestuursrecht. De auteur illustreert aan de hand van een aantal thema's de ontwikkeling naar een meer eenvormig, ja een geharmoniseerd bestuursrecht binnen de Europese Unie. Het eerste lustrum van het NTB kan dus een nieuw tijdperk inluiden, waarin Nederlands en Europees bestuursrecht een symbiose ondergaan. Bij het tweede lustrum van het NTB zou iedere kroniekschrijver als vanzelfsprekend ook beoefenaar van het Europese bestuursrecht geworden moeten zijn en zou de kroniek Europees bestuursrecht eigenlijk niet meer als aparte kroniek mogen bestaan.

Ingrid Opdebeek

A. VERBEKE, Elementen van Anglo-Amerikaans recht. Een selectie van Engelse en Amerikaanse juridische teksten gesitueerd in het betrokken rechtssysteem, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu Uitgevers, 1994, 320 pp.

Binnenkort treint men in minder dan drie uur van Brussel tot Londen. Daarmee is een historische toenadering tot stand gebracht tussen het continent en het Verenigd Koninkrijk.

Toch scheidt ons nog veel, in het bijzonder ook het rechtssysteem, dat op een zeer originele wijze, volledig verschillend van onze Romeinse traditie, gegroeid is uit de soevereiniteit van de Koning, fountain of justice.

Met de ontdekking van Amerika hebben de uitwijkingen ook het Engelse rechtssysteem als bagage meegenomen, waarna het recht op een eigen wijze tot ontwikkeling is gekomen.

Deze eigenheid maakt het voor een continentale jurist niet eenvoudig de gronden van het Anglo-Amerikaans recht te doorboren. Het is dan ook de merite van de auteur dat hij op een beknopte wijze een overzicht weet te geven van de kernpunten binnen het Engels en Amerikaans recht.

Beide rechtssystemen worden in zijn boek achtereenvolgens besproken, terwijl de verschillende thema's worden afgewisseld met fragmenten van juridische teksten, zowel uit de rechtspraak als uit de rechtsleer.

Bij het Engels recht gaat uiteraard belangrijke aandacht uit naar de historische ontwikkeling, van de Angelsaksen tot op heden, binnen de Common Law en met de opkomst van Equity, dit alles geïllustreerd met fragmenten uit bijvoorbeeld de Assises of Clarendon en de Magna Carta.

Ook de staatsstructuur, de positie en de prerogatieven van de monarch, de wetgevende macht, met het soevereine parlement en de wetgevende procedure, de instellingen van de uitvoerende macht en de controle waaraan zij onderhevig is, worden nader toegelicht. De krachtlijnen van de rechterlijke organisatie, met de structuur en de procedure, komen eveneens aan bod.

Tot slot vinden ook de rechtsbronnen nadere toelichting, met vooral het accent op de toenemende wetgeving en de receptie van supranationale wetgeving door de Engelse rechtbanken.

Wat het Amerikaans rechtssysteem betreft, wordt naast de historische evolutie en de invloed van de nieuwe wereld op de geïmporteerde Common Law, meer de nadruk gelegd op de verhouding tussen de deelstaten en de federale overheid. In dit kader worden achtereenvolgens de functie van de president, de wetgevende macht en de uitvoerende macht besproken, evenals de bevoegdheidsconflicten tussen de federale staat en de deelstaten, en de rechterlijke organisatie.

Meer uitgebreid is de toelichting bij de Grondwet en haar amendementen, die ook in extenso worden weergegeven, waarna ten slotte de rechtsbronnen even in het licht worden gezet.

Het boek geeft op zich een goed totaalbeeld van beide rechtssystemen. De specifieke opbouw zorgt niet alleen voor afwisseling bij de lectuur, maar vereenvoudigt ook het raadplegen van de teksten en maakt de toelichting vlot leesbaar. Dit alles zorgt voor een beknopt, goed begrijpbaar overzicht, dat voor elkeen met interesse voor het Engels recht toegankelijk is.

Dit boek, dat in feite de cursus uitmaakt voor het door A. Verbeke gedoceerde vak «Lezen van juridische teksten in het Engels», is dan ook zeker niet alleen voer voor studenten, maar integendeel voor elkeen die belangstelling heeft voor het Anglo-Amerikaans recht, vernieuwend.

Ivan Coppens

J. VANDE LANOTTE (red.), De recente evoluties en knelpunten in de ruimtelijke ordening en stedenbouw 1988-1992, Brugge, Die Keure, 1993, X + 187 pp.

De Stedebouwwet van 29 maart 1962, die ruim drie decennia oud is, werd voor het laatst ingrijpend gewijzigd door de wet van 22 december 1970. Aldus zou men kunnen veronderstellen dat haar toepassing in de praktijk stevig vastgeankerd ligt.

Niets is minder waar. De bevoegdheid voor de stedenbouw en de ruimtelijke ordening werd in 1980 overgeheveld naar de gewesten zodat voor Vlaanderen, Wallonië en Brussel geleidelijk aan een gedifferentieerde wetgeving en bestuurlijke praktijk tot ontwikkeling kwamen. Ook stelt men belangwekkende jurisprudentiële evoluties vast.

De organisatoren van de studiedag die op 16 oktober 1992 te Gent werd gehouden (aangekondigd in *R.W.*, 1992-93, 168) en waarvan voorliggende publikatie het referatenboek vormt, wilden dan ook in de eerste plaats een overzicht bieden van de belangrijkste actuele tendensen in het stedenbouwwet. Een soortgelijk initiatief had reeds in 1987 plaats (voor een bespreking van het toenmalig verslagboek, *T.B.P.*, 1988, 695-697) zodat de nadruk werd gelegd op de ontwikkelingen van de laatste vijf jaar.

De eerste bijdrage, van de hand van Hubeau, Peremans en Desmet, behandelt de bestraffing van de stedenbouwmisdrijven. De krachtlijnen van de wettelijke regeling, vastgelegd in de artikelen 64 tot 69 van de Stedebouwwet, worden in herinnering gebracht en geïllustreerd met recente rechtspraak (bv. i.v.m. de strafrechtelijke bevoegdheid van de gewesten, de toekenning van vergoedende rente bij veroordeling tot een geldsom gelijk aan de meerwaarde van het goed, enz.). Al bij al heeft de materie weinig veranderingen ondergaan en blijft het aantal twistpunten nogal beperkt.

Net als in 1987 behandelt Bossuyt het delicate leerstuk van de planschade (artikelen 37 en 38 Stedebouwwet). Zijn studierapport bevat een goed gedocumenteerde *status quaestionis*, onder meer dank zij de talrijk geciteerde ongepubliceerde rechtspraak. De rechtsopvolging van de Belgische Staat door het Vlaamse Gewest als gevolg van de aanneming van gewestplannen tijdens de periode van voorlopige gewestvorming blijft een controversieel vraagstuk. In dat verband had men er wellicht goed aan gedaan de bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg, die weinig vertrouwd is met de overheidswerking, te neutraliseren ten voordele van de Raad van State.

Het artikel van Stevens en Vande Lanotte bevat een beknopte schets van de toepassingsmogelijkheden die het administratieve kort geding, ingesteld bij wet van 19 juli 1991, op het vlak van de ruimtelijke ordening en de stedenbouw biedt. Seutin en Vekeman behandelen enkele raakpunten van de Stedebouwwet met aanverwan-

te regelgeving (milieuvergunningendeceet, de reglementering inzake milieu-effectrapportering, landinrichtingsdeceet, bosdeceet en vegetatiewijzigingsbesluit. De laatste bijdrage is de slottoespraak van gemeenschapsminister Kelchtermans waarin deze zijn beleidsplannen op het vlak van ruimtelijke ordening en stedenbouw uit de doeken doet.

Het gerecenseerde werk behandelt slechts enkele *capita selecta* en diverse thema's uit het stedenbouwwet worden niet of slechts zijdelings besproken (bv. de problematiek van de bestemmingsplannen en de bouwverordeningen, de ruilverkaveling, de behandeling van bouwaanvragen en bouwberoepen). Toch zal men er een nuttig houvast in vinden voor heel wat moeilijkheden waarmee men in de rechtspraktijk geconfronteerd wordt.

Alain Coppens

Ph. HINNEKENS, **Belasting van niet-inwoners**, Kalmthout, Biblo, 1993, 153 pp.

De wetteksten inzake de belasting van niet-inwoners vormen, o.m. door de talrijke verwijzingsbepalingen, een complex geheel. Ph. Hinnekens geeft thans in een recent verschenen boekje een bijzonder helder en bevattelijk overzicht van deze bijzondere categorie van inkomstenbelastingen.

De auteur beperkt zijn analyse in principe tot de huidige stand van het recht, zoals dat na de belastinghervorming van 1989 vorm heeft gekregen. Waar nuttig, zoals bij het regime van de inkomsten uit onroerende goederen, wordt ook de rechtspraak met betrekking tot het vroegere recht toegelicht en in zijn juiste context geplaatst.

Het verdragsrecht behoort als dusdanig, en vanzelfsprekend, niet tot het behandelde onderzoeksdomein. Dit belet niet dat de door België gesloten bilaterale verdragen tot vermijding van dubbele belasting in de praktijk interfereren met de Belgische belasting van niet-inwoners. Opdat de lezer niet voor verrassingen dienaangaande komt te staan, signaleert de auteur telkens de mogelijke impact van de bestaande dubbele belastingverdragen op de heffingsbevoegdheid van de Belgische fiscus overeenkomstig de bepalingen van de belasting van niet-inwoners.

De structuur kent een logische opbouw. Na een korte inleiding volgt een uiteenzetting met betrekking tot het personele toepassingsgebied van de belasting van niet-inwoners, met een heldere bespreking van de diverse categorieën van belastingplichtingen. Het volgende, en tevens belangrijkste, hoofdstuk betreft het materiële toepassingsgebied van deze bijzondere categorie van de Belgische inkomstenbelasting. Vooraleer concreet wordt aangevangen met de analyse van de verschillende inkomstencategorieën binnen de belasting van niet-inwoners, wordt aandacht besteed aan de problematiek aangaande de toepassing van de professionalisatieregule van artikel 37 W.I.B.92. Vervolgens worden de diverse inkomstencategorieën nader toegelicht, namelijk de onroerende inkomsten, de roerende inkomsten, de ondernemingswinst, de baten uit een zelfstandige beroepswerkzaamheid, de baten en winsten uit een vroegere zelfstandige beroepswerkzaamheid, de bezoldigingen, de pensioenen, de diverse inkomsten en ten slotte de inkomsten van podiumkunstenaars en sportbeoefenaars. De bespreking omvat telkens een omschrijving van de aanknopingsfactoren voor de belastbaarheid in België, de mogelijke impact van de dubbele belastingverdragen en in voorkomend geval de problematiek van de voorheffingen.

De drie laatste hoofdstukken betreffen respectievelijk het aanslagstelsel, de belastbare grondslag en de belastingberekening in de belasting van niet-inwoners, telkens per categorie van belastingplichtige.

Het boekje van Ph. Hinnekens heeft de verdienste titel V van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen i.v.m. de belasting van niet-inwoners heel wat toegankelijker te maken. Voor de student is een dergelijk sythetiserend en helder overzicht ongetwijfeld meer dan welkom, maar ook de rechtstheoretici en praktijkmensen ontdekken hier zeker een nuttig werkinstrument.

Vanzelfsprekend kunnen, in het kader van een studie van ca. 150 pagina's, niet alle problemen ten gronde worden uitgediept. Deze beperking wordt echter grotendeels ondervangen door een accurate verwijzing naar de in dezen bestaande juridische doctrine. Tot slot moet nog de actuele waarde van dit werk worden benadrukt. Daarvoor zorgt niet alleen het overzicht van de meest recente wetsaan-

passingen, maar ook de analyse van bepaalde ontwikkelingen in de rechtspraak. Voor ieder die met de materie van de belasting van niet-inwoners te maken heeft, is dit boek een absolute aanrader.

S. Huysman

AANGEKONDIGD

Jura vigilantibus - Antoine Braun, *les droits intellectuels, le barreau*, Brussel, Larcier, 448 p., 3.600 fr.

K. DEKETELEAERE (m.m.v. B. MARTENS), *Regionale milieufiscaliteit*, Deurne, Kluwer, 254 p., 3.150 fr.

M. BAX, *Burgerlijk Wetboek* (achtste druk), Antwerpen / Apeldoorn, Maklu, 470 p., 795 fr.

F. BERLINGIERI e.a., *The Hamburg rules: a choice for the E.E.C.?*, Antwerpen, Maklu / Brussel, Bruylant, 240 p., 1.450 fr.

A. KLAP, *Vage normen in het bestuursrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 286 p., 67,50 fl.

M.L.W.M. VIERING, *Het toepassingsgebied van artikel 6 EVRM*, Zwolle, Tjeenk Willink, 242 p., 65 fl.

S. SABLON, *Fiscolex 1994 - Inkomstenbelastingen*, Diegem, Kluwer, 908 p., 3.500 fr.

J. THILMANY en F. FRANCO (eds.), *Fiscolex 1994 - T.V.A.*, Deurne, Kluwer, 630 p., 3.500 fr.

Liber amicorum Paul De Vroede (twee delen), Deurne, Kluwer, 1.578 p., 9.800 fr.

M.H. TEN WOLDE, *Bronnen van interregionaal privaatrecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 124 p., 39,50 fl.

Sociaal recht: de grenzen verkend (opstellen aangeboden aan prof. mr. L.J.M. Leede bij zijn afscheid als hoogleraar aan de K.U. Nijmegen), Zwolle, Tjeenk Willink, 498 p., 98,50 fl.

A. MICHELSENS, *Notarieel zakboekje - Editie 1994*, Deurne, Kluwer, 480 p., 1.750 fr.

E. DE PUE, L. LAVRYSEN en P. STRYCKERS, *Milieuzaakboekje - Editie 1994*, Deurne, Kluwer, 554 p., 1.140 fr.

S-P. DE COSTER en F. JONGEN, *Medialex 1994*, Diegem, Kluwer, 878 p., 4.250 fr.

CHR. VANHALEWYN en H. JACOBS, *Notariële beroepsaansprakelijkheid*, Brussel, Bruylant, 170 p., 1.700 fr.

CHR. VANHALEWYN en H. JACOBS, *La responsabilité professionnelle du notaire*, Brussel, Bruylant, 170 p., 1.700 fr.

C.J.N. VERSTEDEN en T. RENES, *Provincierecht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 276 p., 65 fl.

MEDEDELINGEN

Studienamiddag: Milieuvergunningen en milieumeldingen: recht en praktijk

De Leuvense Vereniging voor Milieujuristen (LeuVem) organiseert op vrijdag 30 september 1994 een studienamiddag rond milieuvergunningen en milieumeldingen.

Deze studienamiddag gaat door in de Aula Zeger van Hee, Valkcollege, Rechtsfaculteit K.U.L.

Algemeen coördinator: Mevrouw C. Billiet, Instituut voor Milieurecht K.U.L. (tel. 016/28.51.21 en fax. 016/28.54.66).

Voor inlichtingen kan U zich wenden tot Mevrouw R. Vermote, Die Keure n.v. (tel. 050/33.12.35 en fax. 050/34.37.68).

U.I.A.-Vacature A.A.P. - mandaat van korte duur

In het departement rechten van de U.I.A. is een mandaat vacant van interim-assistent (voltijds of deeltijds) voor het vakgebied Verbintenissenrecht - Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht voor de periode 01.11.1994 tot 30.09.1995.

Kandidaten worden verzocht gebruik te maken van de verplichte sollicitatieformulieren en deze aangetekend over te maken aan het departement Rechten, U.I.A., Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk en dit vóór 12 oktober 1994.

Bijkomende inlichtingen kan men bekomen bij Prof. T. Vansweevelt 03/820.29.04.